

TARTU ÜLIKOOL
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Merle Milva

Raamist ruumini – R.A.A.A.M.-i arengulugu 2000–2010

Magistritöö

Juhendaja professor Anneli Saro

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. Mõistetest	5
2. Väiketeatrite tekkimine Eestis	9
2.1. Teatrite riikliku rahastamise põhimõtted	9
2.2. Ühiskondlike muutuste mõju teatrielule	11
2.3. Eesti era- ja projektiteatrite tekkimise kolm lainet	13
3. R.A.A.A.M. perioodil 2000–2010	18
3.1. Eellugu	18
3.1. Institutsionaalne ülesehitus ja tegutsemispõhimõtted	19
3.2. Uued mängupaigad	23
3.2.1. Viinistu kunstimuuseumi neli lava	24
3.2.2. Suure Munamäe vabaõhulava	28
3.2.3. Hüüru mõisa <i>black box</i> 'i tüüpi saal	30
3.2.4. Jäned Pulli talli saal	31
3.2.5. Hilisemad uued mängupaigad	32
3.3. Rahastamine ja rahastamise allikad	33
3.4. Väliseestlastele esinemine ja välisfestivalid	38
4. R.A.A.A.M.-i kunstiline tegevus perioodil 2000–2010	40
4.1. Merle Karusoo sotsioloogiline teater	41
4.2. Spekulatiiv-dokumentaalne teater: uued eesti kultuuriloolised näidendid ja kohaspetsiifilised jandid	54
4.2.1. Mart Kivastiku kunstnikutriloogia	55
4.2.2. Andrus Kivirähki kirjanduslooline „Keiserlik kokk” Viinistul	62
4.2.3. Kohaspetsiifilised jandid	63
4.3. Aasta ringi mängitavad kammerlavastused	72
4.3.1. Katrin Saukase dokumentaalne luuleteater	72
4.3.2. Mart Kivastiku „Sõdur”	75
4.4. Autoriteater	77
Kokkuvõte	84
Kasutatud allikad	90
Summary	100
Lisad	102
1. lisa. R.A.A.A.M.-i repertuaar aastatel 2000–2010	102
2. lisa. R.A.A.A.M.-i loomingulised koosseisud lavastuste kaupa	105
R.A.A.A.M.-i lavastustes 2000–2010 osalenud näitlejad	105
R.A.A.A.M.-i lavastuste 2000–2010 kunstnikud, valguskunstnikud, helikujundajad, koreograafid ja kostüümikunstnikud	110
3. lisa. R.A.A.A.M.-i tulud (Eesti kroonides)	114

Sissejuhatus

„Ükskõik, mida sa teed, on see projekt. Ükskõik, kes sa oled, oled sa projekt. Ükskõik, mida sa mõtled, saab sellest lõpuks projekt. Ja nii ei pandagi enam tähele, et märkamatu on saabunud uus ühiskonnakord – projektism.”¹

Nii alustab Tartu Uus Teater 2012. aasta alguses Mart Aasa autorilavastuse „Projekt Elu” sisututvustust. Projektism iseloomustab praegust ühiskonda tervikuna ega ole jätnud puutumata ka Eesti teatrit. Igasse uude lavastusse tuleb teatritel suhtuda kui projekti, mis peaks olema kasumlik ja veenma publikut teatrisse tulema. Teatrite riiklik toetus sõltub suuresti vaatajate arvust. Pingutada tuleb omatulu, kunstilise kvaliteedi ja publiku nimel.

Kuigi üldiselt säilitasid teatrid taasiseseisvunud Eesti Vabariigis riigiteatri positsiooni, tekkisid riigiteatrite kõrvale alates 1980. aastate teisest poolest väikesed (esialgu) püsitrupita erateatrid, mis tegutsesid ja tegutsevad senini vähemal või rohkemal määral projektipõhiselt. Erateatrite tegevust on varem põhjalikumalt uuritud paaril korral, ja siiski on uuritud esimesi erateatreid: Kadri Selge bakalaureusetöö keskendub Emajõe Suveteatri algusaastatele (1997–2000) (vt Selge 2004) ja Katrin Ruusi bakalaureusetöö Von Krahli Teatri arengule (vt Ruus 2005). VAT Teatri 20. sünnipäevaks ilmus Rait Avestikult VAT Teatri ajalugu kajastav ülevaateteos (vt Avestik & Co 2007). Suveteatrit perioodil 1995–2005 on käsitlenud magistritöös Kadri Rantanen (vt Rantanen 2010). Jaak Viller on uurinud magistritöös teatriorganisatsiooni arengut 20. sajandi teisel poolel, sh Eesti taasiseseisvumise järgsel kümnendil (vt Viller 2004). Repertuaariteatri perspektiive on käsitlenud Rakvere Teatri näitel oma doktoritöös Ott Karulin (vt Karulin 2013). Teatriorganisatsioon 21. sajandil käsitlevaid publikatsioone on vähe. Põhjalikum uurimus 21. sajandil loodud produtsendikesksest projektiteatrist puudub.

1994. aastal taasloodud Eesti Kultuurkapital lisas 1990. aastatel teatriellu majanduslikku kindlust. 2000. aastatel muutusid üha populaarsemaks teatriprojektid, sh leitud kohtades lavastatud suvelavastused. Suveteatritraditsiooniga tekkis üha uusi, produtsendikeskseid

¹ Mart Aasa lavastuse „Projekt Elu” sisututvustus Tartu Uue Teatri kodulehel, http://www.uusteater.ee/?page_id=52 [vaadatud 24.03.2014].

teatriorganisatsioone. Üks niisugune on 2000. aastal loodud MTÜ Ühendus R.A.A.A.M. Projektiteatrina on R.A.A.A.M. tegutsenud kogu aeg aktiivselt, samuti on tal olnud selge eesmärk lavastada ja populariseerida uut eesti omadramaturgiat. Selle magistritöö kirjutamise peamine tõukejõud oligi soov analüüsida R.A.A.A.M.-i kui projektiteatri tegevust ja kunstilist arengut. Keskendun R.A.A.A.M.-i tegevuse analüüsimisel teatri tegutsemise esimesele kümnendile, ajavahemikule **2000–2010**. Niisugusel ajalisel piiritlemisel on mitu põhjust: esiteks on R.A.A.A.M. jätkuvalt väga tegus ja kindlalt Eesti teatrimaastikul kanda kinnitanud – seega on viimaste aastate kohta praegu järeldusi teha vara; teiseks on 2010. aasta R.A.A.A.M.-il veel ühe uue kunstilise arengusuuna leidmise aasta – eesti omadramaturgia ja kultuurilooliste näidendite kõrval pööratakse pilk ka väliteatri suunas. Töö põhirõhk on lavastuste ja kunstilise arengu analüüsil, aga oluline on ka R.A.A.A.M.-i osa uute mängupaikade leidmisel ja rajamisel.

Magistritöö koosneb neljast peatükist, millest esimeses avan olulisemaid teatriinstitutsiooni puudutavaid mõisteid, nagu näiteks repertuaariteater, projektiteater, erateater, väiketeater. See on vajalik, et selgitada teatrite liigitamist omandivormist (riiklikud, munitsipaal- ja erateatrid) ja institutsionaalsest struktuurist (repertuaari- või projektiteatrid, aga ka nende hübriidvormid) lähtuvalt. Eesti teatridiskursuses on just era- ja munitsipaalteatrite tegutsemispõhimõtted väga erinevad – mõni lähtub üksnes projektipõhisusest, mõnel on repertuaaris samaaegselt paar lavastust.

Töö teises peatükis annan ülevaate väiketeatrite tekkimise ajaloost ja põhjustest taasiseseisvunud Eestis. Selles peatükis kirjeldan ja analüüsin ka Eesti väiketeatrite tekkimise kolme lainet.

Töö põhiosa moodustavad kolmas ja neljas peatükk. Nendes otsin vastust kahele peamisele uurimisküsimusele: 1) millistest põhimõtetest lähtuvalt valib R.A.A.A.M. mängukohti ja materjali? 2) milline on olnud R.A.A.A.M.-i kunstiline areng? Esimesele küsimusele keskendun kolmandas peatükis, kus käsitlen R.A.A.A.M.-i kui institutsiooni tegutsemispõhimõtteid, arengut ja muutumist vaadeldaval perioodil (ajavahemikul 2000–2010). Eraldi tähelepanu pööran nelja uue mängukoha loomise tagamaadele ja

kasutamisele. Teisele küsimusele on pühendatud töö neljas peatükk, milles leiavad R.A.A.A.M.-i kunstilise arengu analüüsimisel lühikäsitlust kõik vaadeldaval perioodil (ajavahemikul 2000–2010) välja toodud lavastused.

Uurimuse allikatest põhiosa moodustab ajakirjanduses ilmunud lavastuste retseptsioon, samuti ajakirjanduses ilmunud intervjuud R.A.A.A.M.-i juhi Märt Meose, näidendite autorite, lavastajate, kunstnikega. Võimaluse korral lähtun hinnangute andmisel ka enda vaatamiskogemusest ja lavastuste aluseks olevate näidendite tekstidest. Töö kirjutamise ajal olin Märt Meosega ka e-kirjavahetuses, et täpsustada vastuolulisi ja puuduvaid andmeid. Majandusstatistika osas jäi teave sellegipoolest paraku napiks, sest sain kasutada üksnes materjale, mis on avalikult kättesaadavad. Osa küsimusi jäi ka Märt Meose selge vastuseta. Teoreetilisest kirjandusest olen juhindunud artiklikogumiku „Interaktsioonid. Eesti teater ja ühiskond aastail 1985–2010” lähtekohtadest. Need juhatasid mind põhjalikumate asjakohaste käsitluste juurde. Statistilised andmed pärinevad Eesti teatristatistika ja „Teatrielu” kogumikest, kuid eriti algusaastate puhul on andmeid täpsustatud ka Märt Meose abiga.

Tööl on kolm lisa (R.A.A.A.M.-i lavastuste statistilised andmed, lavastuskoosseisud ja tulude ülevaade). Need andmed aitasid R.A.A.A.M.-i tegevust vaadeldaval perioodil analüüsida ja sellest järeldusi teha. Andmete kogumisel ja süstematiseerimisel oli suurim probleem see, et R.A.A.A.M.-i esimese kolme tegutsemisaasta kohta on kirjutatud väga vähe. Merle Karusoo lavastused, mille lavastamisega R.A.A.A.M. neil aastatel seotud oli, olid koostöölavastused suuremate teatritega või kutselise teatri välised projektid. Enne 2004. aastat puudub ka põhjalik ja korrastatud Eesti teatristatistika.

1. Mõistetest

Sõna *teater* tuleb kreeka keelest (*theatron*) ja tähendab vaatamängukohta. Tänapäeval on teatril kolm tähendust: 1) näitekunst ehk kunstimuusika, mille esteetiline tulemus on ühe või mitme näitleja lavategevusena publiku juuresolekul tekkinud vaatamäng; 2) hoone ehk koht, kus korraldatakse etendusi; 3) kultuuriinstitutsioon ehk kunstiasutus, millel on kindel organisatsiooniline vorm, tööjaotus ja suhted teiste kultuuriinstitutsioonidega (EE 1996: 320–322).

Teatrihoone koosneb tavapäraselt ühest või mitmest saalist ja tagaruumidest, kus asuvad näitlejate garderoobid, kostüümide ja dekoratsioonide töökojad, laod, bürood, proovisaalid jms. Tänapäeva teatrihooneid iseloomustab püüd tagada võrdne nähtavus saali igast kohast. (Semil, Wysińska 1996: 345–346) Lavastusi tehakse üha sagedamini ka väljaspool traditsioonilist teatrihoonet. See tuleneb soovist jõuda uute vaatajateni, barjääri lammutamisest näitlejate ja vaatajate vahel, vaatajate kutsumisest kaasategemisele etenduses ja teatri lähenemisest elule. Tihti sünnivad leitud ruumis või vabas õhus korraldatud etendused ümbruse looduslike jooni ära kasutades. **Teatriruumiks** vabas õhus võivad olla tänavad ja väljakud, lossihoovid, huvitav maastik. Suletud teatriruumi moodustavad teiseks otstarbeks ettenähtud siseruumid, näiteks angaarid, garaažid, pööningud, keldrid, kirikud jms. Neid kohandavad teatritrupid kas püsivalt teatri tegemiseks või esinetakse neis ajutiselt, näiteks suvel, kohandades lavastust olemasolevate tingimustega. (Semil, Wysińska 1996: 348)

Töös on läbivalt juttu **kohaspetsiifilisest teatrist**, sest paljude R.A.A.A.M.-i egiidi all välja toodud lavastuste puhul on tegemist kohaspetsiifiliste lavastustega. Sellised lavastused on seotud kindla paiga, ruumi, hoone või loodusnähtusega ja nendes arvestatakse selle koha ajaloo, legendide, kultuuriliste tähendustega või rõhutatakse konkreetse paiga olulisust. Mõnel juhul on koht ise lavastuse loomise argument.

Põhjalikumat selgitust vajab teatri kolmas tähendus ehk teater kui asutus. Omandivormi järgi saab Eesti teatrid jagada riigi-, linna- ja erateatriks², tegutsemispõhimõtte järgi aga repertuaariteatriks, millel on püsitrupp ja mille mängukavas on korraga mitu lavastust, ning projektiteatriks, milles iga lavastuse jaoks moodustatakse uus trupp ja otsitakse sobiv mängukoht.

Riigi- ja linnateatrid on Eestis **repertuaariteatrid**. Neil on oma teatrihoone või -hooned, püsitrupp ja mitmest lavastusest koosnev repertuaar. Linnateatrid (nt Tallinna Linnateater, Kuressaare Linnateater) saavad töötasudeks vajalikud vahendid riigitoetusena, hoonete ülalpidamise kulud kaetakse kohaliku omavalitsuse eelarvest (Viller 2004: 72). Repertuaariteatri põhimõttel tegutsevad ka paljud erateatrid. Osal **erateatritel** on ruumid, kuid mitte ilmingimata, stabiilne näitetrupp on esialgu sageli puudunud. (Saro 2010: 21–22) Võimalus palgata väike püsitrupp tekkis esimestel, 1990. aastate teises pooles tekkinud erateatritel (nt VAT Teater, Von Krahli Teater) tänu püsivale riigitoetusele (Viller 2004: 72). Alguses tegutseti projektiteatri põhimõttel.

Projektiteatril puudub üldjuhul statsionaarne mängukoht ja püsitrupp. Projektiteatris hangitakse raha ja koostatakse näitetrupp ühe lavastuse jaoks. Lavastust etendatakse lühikese perioodi jooksul või seni, kuni publikut jätkub. Paralleelselt mängitakse projektiteatris korraga vähe lavastusi (sageli ainult ühte-kahte lavastust). Enamasti kasutatakse külalishäitlejaid, -lavastajaid ja -kunstnikke. Trupis osaleb palju repertuaariteatrite häitlejaid, kes teevad projektiteatri lavastustes kaasa oma vabast ajast. Teiseks toimuvad etendused sageli häitlejate elukohast kaugemal ja trupp peab viibima mingi perioodi vältel etenduspaigas. Suur osa projektiteatrite lavastustest on seetõttu suvelavastused. Projektiteatreid (nt Emajõe Suveteater, R.A.A.A.M., Kell Kümme, Saueaugu Teatritalu) juhib produtsent, kellel on enamasti teatrieriharidus, sageli ka repertuaariteatris töötamise kogemus. (Saro 2010: 21–22) Eesti projektiteatritel on sarnaste toimimispõhimõtete tõttu ühisjooni maailma suurlinnades, nt New Yorgis ja Londonis, asuvate kommertsteatritega. Kommertsteater käsitab teatrit kui vahendit, mille

² Alates 2003. aastast on riigiteatrid muudetud järjest sihtasutusteks. Viimase kolme riigiteatri (Teater NO99, Teater Vanemuine ja Eesti Riiklik Nukuteater) baasil loodi sihtasutused 1. jaanuarist 2013. Seega ei ole praegu Eestis enam riigiteatreid.

abil investeeritud kapitalilt kasu saada. Ka kommertsteatril puudub püsiv näitlejate kollektiiv: näitlejad, kellest paljud on staarid, ja muu kunstiline personal palgatakse eraldi iga lavastuse jaoks. Sageli sihib kommertsteater majandusliku surve tõttu läbilõikevaataja keskmisele maitsele, hoidudes igasugusest riskist autori, lavastaja ja trupi valikul. (Semil, Wyśińska 1996: 181) Erateatrite, sh projektiteatrite tegevuse iseloom on Eestis mittetulunduslik, mistõttu on nad valdavalt mittetulundusühingud. Kuigi riiklike teatritega võrreldes on lavastuste ja etenduste arv, seega ka vaatajate arv era- ja projektiteatrites väiksem, suureneb nende roll teatrimaastikul kogu aeg. (vt Loomemajanduse ... 2005, 2011, 2013)

Eesti teatridiskursuses on era- ja projektiteatreid tavaks nimetada ka **väiketeatriteks**. See on katusmõiste, mis hõlmab peale era- ja projektiteatrite ka osa väiksemaid linnateatreid (nt Kuressaare Linnateater, Võru Linnateater). Enamik väiketeatreid on mittetulundusühingud, ent on ka äriühinguid ja sihtasutusi (nt Saueaugu Teatritalu, mida haldab SA Eesti Teatri Festival, Võru Linnateater, mis on SA Võru Kannel struktuuriüksus). Mõõndustega, eeskätt trupi suuruse põhjal otsustades, võib väiketeatriks pidada ka ühte riigiteatrit – Teater NO99 –, kuid enamasti seda ei tehta. Väiketeatrite all ei mõelda harrastusteatreid, sest väiketeatrid pakuvad (või vaataja nõuab, et nad pakuksid) professionaalset kunsti (Märka 1999: 16).

Eeskätt väiketeatrid ise armastavad end nimetada ka **vabatruppideks**. Valdavalt kolmandas sektoris ehk mittetulundusühingutena tegutsejate puhul on selline termin igati asjakohane. Vabakonna all mõistetakse ühiskonna seda osa, mis ei kuulu ei avalikku ega äri sektorisse, hõlmates mittetulundusühinguid, sihtasutusi, seltsinguid ja muid eraalgatusel põhinevaid ühendusi. Väiketeatrid moodustavad just niisuguseid ajutisi või ka kestmataid (teatri)truppide kooslusi. Repertuaariteatrina tegutsejatel on püsikoosseis (näitetrupp, tehniline personal). Projektiteatri põhimõttel tegutsevate teatriorganisatsioonide puhul on tihtipeale keeruline otsustada, millal on tegemist juhusliku teatrimaastikul tegutsejaga ja millal projektiteatriga, millelt eeldatakse ja oodatakse uusi lavastusi. Kriteeriumiks võiks olla arvestatava kunstilise kvaliteedi saavutamine, ent seegi ei taga valdkonnas tegutsemise pikemaajalist jätkamist.

Teatriprojektide läbiviimist saab võrrelda kirjastamisega, kus teose loojal on valida, kas raamatu kirjastab suur ja tuntud kirjastus, mõni väike, üksnes teatud temaatikale keskenduv kirjastus või annab autor raamatu välja oma kulu ja kirjadega ehk kirjastab ise.

Nimetatud mõistete puhul ei ole siiski tegemist tervikliku süsteemiga. Osaliselt need mõisted kattuvad ja tavakäibes kasutatakse neid sageli üsna juhuslikult.

2. Väiketeatrite tekkimine Eestis

Suured muutused ühiskonnakorralduses tekitasid inimestes vajadust ja soovi otsida ja kasutada kultuurielus teistsuguseid väljendusvõimalusi ja -vahendeid. Selles peatükis kirjeldan lühidalt väiketeatrite tekkimise majanduslikku, ühiskondlikku ja kultuurilist tausta, samuti analüüsin väiketeatrite tekkimise kolme lainet.

2.1. Teatrite riikliku rahastamise põhimõtted

Eesti Vabariigi taasiseseisvumisega kaasnes vajadus riigi kultuuripoliitika järele, millest johtuvalt tuli kehtestada põhimõtted muu hulgas teatrite rahastamiseks. Aasta pärast teatrite rahastamisepõhimõtete kehtestamist ja nn esimese etendusasetuste seaduse vastuvõtmist 1997. aastal võeti vastu määrus „Etendusasetustele antava riikliku toetuse jaotamise kord”, millega nähti ette, et teatritele antava riikliku dotatsiooni määramise süsteemi alus on riigi tellitud publikuarv. (Karulin 2013: 47–48). Kuus aastat hiljem (2003) võeti vastu järgmine etendusasetuste seadus. Selles pöörati suuremat tähelepanu eri liiki etendusasetustele, sh eraetendusasetustele, samuti kirjutati seadusesse teatrite riikliku rahastamise põhimõtted. (Karulin 2013: 51) 2003. aastal jõustunud nn teine etendusasetuste seadus kehtestab kolm kriteeriumi, mille alusel riigitoetust määratakse: juhindatakse külastajate arvust, „arvestusliku piletihinna” ja kulude suhtest ning munitsipaal- ja eraetendusasetustele toetuse määramisel arvestatakse nende tegevuse rahvuskultuurilist ja regionaalset tähendust (Karulin 2013: 53).

Teatrite rahastamist toetavad veel Hasartmängumaksu Nõukogu ja Kultuurkapital. Kui esimese osa on näitekunsti toetamisel väike, siis Kultuurkapitali näitekunsti sihtkapitali jaotuspõhimõtted võib jagada kolmeks (Karulin 2013: 55), hõlmates muu hulgas järgmist: 1) seadusega püstitatud eesmärgid (enesetäiendus, aastaauhinnad, stipendiumide, raamatute väljaandmine); 2) eesti näitekirjanduse arendamine ja teiste riikide loovisikute lavastusprotsessi kaasamine; 3) ühekordsed loomingulised projektid, seejuures eelistatakse eesti dramaturgia lavaletoomist), teatريفestivalide korraldamine ja välisfestivalidel osalemine. Lähtuvalt sihtkapitali põhimõtetest makstakse enamik

toetussummasid välja stipendiumidena ja üldjuhul ei toeta Kultuurkapital institutsioonide ülalpidamist.

1998. aastal heaks kiidetud Eesti riigi kultuuripoliitika põhialustes oli sätestatud, et riigipoolset teatrikunsti toetamist tuleb jätkata teatri omandivormist olenemata (ERKP 1998). 2003. aastal jõustunud etendusametuse seadusega tekkis eraetendusametustel õigus taotleda riigilt tegevustoetust. Kuigi erateatrid olid saanud tegevustoetust mõnel juhul juba 1995. aastast, hakkasid kunstiliselt ambitsioonikamad erateatrid, eeskätt need, kes olid saavutanud arvestatava kunstilise kvaliteedi ja avaliku tunnustuse, taotlema nüüd riigiteatritega sarnases suurusjärgus dotatsiooni. Ajavahemikus 1995–2005 suurenes riigiteatritele eraldatud toetus umbes neli korda, samal ajal suurenes erateatrite toetus 26 korda. Siiski said erateatrid 2005. aastal vaid 4% ja 2008. aastal 6% kogu teatritele mõeldud dotatsioonist. (Saro 2010: 27) Oluline on seegi, et kuni 2008. aastani kasvas erateatritele suunatud toetuse maht stabiilselt, sealt edasi on nende etendustegevuse maht olnud küll suhteliselt sama, kuid avaliku sektori toetus seevastu märkimisväärselt vähenenud, kukkudes madalamale, kui see oli 2005. aastal (Oja 2010: 97).

„Kuna teatritele eraldatavad toetused on kogu aeg olnud sõltuvuses küllastajate arvust, on selge, et teatri tegutsemiseks on parim ja odavaim viis anda vajaliku vaatajanumbri saavutamiseks võimalikult vähe etendusi.” (Karulin 2009: 218) See majanduslik aspekt on kaalukas argument, miks teatriprojektid leidsid tee repertuaariteatritesse, kellel on projektipõhise lähenemise abil võimalik tulusid-kulusid optimeerida: „Teatrid on suurema tulu, publikuarvu ja nõudluse olemasolul muutmas traditsioonilisi hooegade ja sõna-muusikateatrite piire. Hooaega pikendatakse suvelavastustega ja külalissetendustega väljapool oma teatrimaja või lava ning muusikalide menu tõttu täiendatakse repertuaari muusikaetendustega (näiteks Teater Vanemuine, Eesti Riiklik Nukuteater, Tallinna Linnateater).” (Loomemajanduse ... 2005: 170)

2.2. Ühiskondlike muutuste mõju teatrielule

1980. aastate lõpul tekkinud eratelevisioonikanalid ja -raadiojaamad löid inimestele uusi koduseid vaba aja veetmise võimalusi. Vaba aja tegevustest vähenes 1980. aastate lõpul ja 1990. algusaastatel kõige silmatorkavamalt kultuuriasutuste külastamine. Paljud inimesed loobusid kinos, teatris, kontsertidel ja kunstinäitustel käimisest, ülejäänud piirasid külastussagedust. Eriti puudutab see teatrit ja kino. Kultuuriasutuste keskmine külastaja muutus nooremaks ja feminiseerus. (Narusk 1999: 94–95) Publikut prooviti teatrisse meelitada kergema repertuaari ja lavastuste arvu suurendamise abil, kuid sellegipoolest vähenes teatrikülastuste arv 1992. aastaks alla 700 000ni – viie aastaga oli kaotatud üle poole publikust ehk peaaegu miljon külastajat. Peale selle tõusid hüppeliselt kõik hinnad. Näitlejad hakkasid kappava inflatsiooniga võidujooksmiseks otsima teatrivälist kõrvalteenistust. Vähenesid ka väljasõidud teistesse linnadesse, mistõttu mõnda aega olid teatrid omavahel hoopis isoleeritumad. (Rähesoo 2011: 457) Repertuaariteatrid otsisid projektipõhise lähenemisega uusi viise publikuga kontakti saamiseks ning juba 1980. aastate teisel poolel teatrite juurde tekkinud stuudioteatrites (nt Jaan Toominga stuudio) paistis silma püüd leida uusi kunstilisi väljendusvahendeid. Sama taotlesid ka esimesed erateatrid.

Jaak Rähesoo rõhutab, et poliitika avalikustumine massimeedias ja koosolekutel jättis kunstid ilma nende pikast nõukogudeaegsest vaikse opositsioonikanali rollist. Teatri jaoks ei leitud enam kohest huvi äratavaid teoseid, ei ilmunud ka uusi põnevaid omanäidendeid. Repertuaari ilmusid tõlkenäidendid, mille hulgas ei domineerinud enam venekeelsed algupärandid, vaid vaadati angloameerika draamakirjanduse suunas. Publikuhuvi äratamiseks lavastati palju ja halvasti komöödiaid. (Rähesoo 2011: 457) Teisalt andis ühiskonnas valitsev olukord võimaluse noortel tegijatel silma paista. „Siit ka üks eesti teatri paratamatus, mille 80ndate lõpu muutunud olustik meile jättis: eesti režiis polnud hetkel mentorit, Vana Lavastajat suure algustähega. Ilma teevad nooremad ja päris noored – on kolmekümnete põlvkonna aeg.” (Herkül 1996)

1980. aastate teisel poolel tekkisid suurte riigiteatrite kõrvale väikesed sõltumatud stuudioteatrid. „Käsuks korra alt vabanenud iseorganiseerimisega tekkivad stuudiod ja pisitrupid olid üks tolle aja uudseid jooni. /---/ Muidugi ei realiseerunud tollased udused lootused täiel määral, ometi on alternatiivsed väiketeatrid sealtpeale eesti lavamaastiku püsiosaks.” (Rähesoo 2011: 457) 1985. aastal pani Peeter Jalakas aluse Tallinna Pedagoogilise Instituudi Tudengiteatrile, mille põhjal rajasid Peeter Jalakas, Tiina Rebane ja Aare Toikka 1987. aastal VAT Teatri. Sellest eraldus 1989. aastal Peeter Jalakase eestvedamisel omakorda vabatrupp Ruto Killakund, mille Jalakas 1992. aastal Von Krahli Teatriks ümber nimetas.

VAT Teatri ja Von Krahli Teatri kui erateatrite teke oli eesti teatripildis mõnda aega erandlik, sest üldiselt säilitasid teatrid taasiseseisvunud Eesti Vabariigis riigiteatri positsiooni. Seda tingis riigi kultuuripoliitika, mille kohaselt rahastas riik eelkõige enda haldusalasse kuuluvaid repertuaariteatreid. Lisaks riigitoetuse saamisele pidid teatrid pingutama maksimaalse omatulu saamise nimel. (Toome 2011: 210) Erateatrite (laiemalt väiketeatrite) tekkimises on täheldatud Eestis kolme lainet.

2.3. Eesti era- ja projektiteatrite tekkimise kolm lainet

Eesti väiketeatrite (seniste suurte repertuaariteatrite kõrvale tekkinud era- ja projektiteatrite, aga ka väikeste linnateatrite) tekkeprotsessis on täheldatud kolme lainet (Kübar 2009; Saro 2010: 21–24; Oja 2011: 95).

Tabel 1. Era- ja projektiteatrite tekkimise kolm lainet.

Esimene laine (1987–1996)	Teine laine (2000–2006)	Kolmas laine (2008–...)
VAT Teater (1987)	R.A.A.A.M. (2000)	Tartu Uus Teater (2008)
Stuudiotheater Ilmarine (1989)	nu.union (2001)	PolygonTeater (2008)
Teater Varius (1989)	Uus Vana Teater (2002)	Improteater (2009)
	Nargen Opera (2003)	
Von Krahli Teater (1992)	Drugoi Teatr (2003)	Cabaret Rhizome (2009)
Teater Tuuleveski (1993)	Kell Kümme (2003)	Oma Lava (2009)
Theatrum (1994)	Eesti Teatri Festival (2004)	Tallinna Tantsuteater (2010)
Salong-Teater (1994)	Pärimusteater Loomine (2004)	
Emajõe Suveteater (1996)	Vana Baskini Teater (2005)	
Nukuteater Lepatriinu (1996)		

Allikas: Oja 2011: 95

Nii VAT Teater, Von Krahli Teater kui ka Theatrum (asutatud 1994) kuuluvad nn **esimesse lainesse** (aastail 1987–1996 asutatud väiketeatrid). Paljuski sündisid esimese laine teatrid ja trupid Tallinna Pedagoogilise Instituudi ja Eesti Humanitaarinstituudi ning peavoolule alternatiivsete teatrisuundade baasil. Esimese laine teatritel on olnud stabiilne mängukoht ja aja jooksul on liigutud ka väikese püsitrupi palkamise suunas, kuid mitte alati. Näiteks Emajõe Suveteatril pole ei püsitruppi ega kindlat mängupaika. Mõni neist (nt Von Krahli Teater) on muutnud omandivormi: äriühing (aktsiaselts, osaühing) muudeti mittetulundusühinguks. (Viller 2004: 72) Emajõe Suveteater tegutseb praeguse ajani projektiteatri põhimõttel.

Pikka aega püsis veendumus, et teatril kui institutsioonil peab olema statsionaarne mängupaik ja trupp. 1997. aastal vastu võetud esimeses etendusasetuste seaduses oli etendusasetus määratletud kui kultuuriministeeriumi hallatav riigiasutus või kohaliku

omavalitsuse asutus (EAS 1997 § 1 lg 1). Eraetendusasutuste kohta oli öeldud, et neil on õigus saada kultuuriministeriumi kaudu toetust juhul, kui nende tegevusel on rahvuskultuuriline tähendus ja kui nad on ministeriumi eelnevalt enda kui etendusasutuse loomisest teavitanud (EAS 1997 § 3 lg 4 ja § 13 lg 6).

Teatrite omandivormi muutuste tõttu tehti 2003. aastal uuendatud etendusasutuste seaduses asjakohaseid muudatusi ja täiendusi. Seaduses eristatakse nelja liiki etendusasutusi: riigietendusasutus, munitsipaalasutus, eraõigusliku sihtasutusena tegutsev etendusasutus, mis on riigi asutatud või riigi osalusel asutatud sihtasutus, ja eraetendusasutus. Viimase alla kuuluvad kõik ülejäänud etendusi ja/või kontserte korraldavad eraõiguslikud juriidilised isikud (EAS 2003 § 2 lg 2–3), sealhulgas hulk väiketeatrite tekkimise teisel perioodil (nn **teine laine**, mida määratletakse ajavahemikuga 2000–2006) asutatud projektiteatreid (vt tabel 1), millel puudub statsionaarne mängukoht, püsitrupp ja stabiilne sissetulek. Sel ajal sünnib ka mitu produktsiooniagentuuri, mis pakuvad teatritegemiseks ruume või abistavad etenduste korraldamisel (nt Kanuti Gildi SAAL (2002), Sõltumatu Tantsu Ühendus (2005), Valgete Ööde Festival (2006)).

Paljud teise laine projektiteatrid keskendusid suveteatrilavastuste väljatoomisele. Suveteater on projektipõhine, sest mängupaik on sageli mujal kui harjumuspärasel teatrisaalis, etenduste arv on enamasti väike ja etenduste andmise periood on ajaliselt piiratud suvekuudega, mil repertuaariteatri näitlejad on põhitööst vabad ja saavad osaleda ka koduteatrivälistes ettevõtmistes. Esimene suveteatri tegemisele keskendunud projektiteater oli Andres Dvinjaninovi juba 1997. aastal rajatud Emajõe Suveteater. Samal ajal töid pea kõik Eesti repertuaariteatrid suvekuudel välja vähemalt ühe lavastuse. Iga hooaeg tõi juurde uusi projektipõhiselt tegutsevaid tegijaid (Rantanen 2010: 105), kuid 21. sajandi paari esimese aasta suvelavastustest paistsid endiselt silma pigem repertuaariteatrite loodud lavastused. Suveteatrit ajendas tegema ühest küljest teatrite majanduslik olukord, aga ka noorte lavastajate soov proovida uusi väljendusviise. Suvistest teatriprojektidest ja kontserditurneedest kujunes iseenesestmõistetav Eesti suve ja meelelahutustööstuse osa. Vabaõhuüritused viisid inimesi tihti uutesse,

looduskaunitesse Eestimaa paikadesse, kuid kunstielamust võis kogeda vaid vedamise korral – lavastuste kunstiline kvaliteet oli küsitav. Sageli olid suveüritused pelgalt kiiruga kavandatud kommertsprojektid. (Saro 2009b: 52)

2000. aastate esimese poole suveprojektid võib jagada kolmeks: puhtalt meelelahutuslikeks, kunstiväärtuslikeks ja populaarseteks (kus meelelahutuslik ja kunstiväärtuslik põhimõte toimivad võrdväärselt) (Selge 2009). Suveteater arenes jõudsasti: 2004. aastal tõdes Luule Epner, et suveteater on juba nii küps, et teda oleks põhjust vaadata muu teatriga samas kontekstis. Suveteatris keskenduti omadramaturgiale ja eesti klassikale, mistõttu muutus teatrisuvi huvitavamaks. Lavastuste kunstiline kvaliteet paranes ja uus teatritegemise vorm pakkus talvel saalis tehtavale arvestatavat konkurentsi. (Teatriankeet 2002/2003: 29, 34–35)

Esimestest erateatritest ei läinud VAT Teater, Von Krahli Teater ja Theatrum kohe suveteatritraditsiooniga kaasa. Teise laine väiketeatrid – nt projektiteatrina toimivad R.A.A.A.M., Saueaugu Teatritalu, Kell Kümme, Nargen Opera, Pärimusteater Loomine – rajati sageli aga just Emajõe Suveteatri eeskujul eesmärgiga tegutseda suvekuudel, mõnikord pikendati hooaega sügisesse, talve ja kevadesse. Teise laine teatrid on enamasti ühe mänedžeri ja/või lavastaja kesksed. (Saro 2010: 17–18) Neil puudus, ja puudub senini, püsitrupp ja enamikul polnud/pole ka kindlaid ruume, kus mängida.

2000. aastatel suurenes Eesti teatripildis omadramaturgia osatähtsus. Aastail 1995–1999 lavastati Eesti teatrites 87 eesti autorite teksti, millest algupäraseid näidendeid oli 44, aastatel 2000–2005 esietendus Eesti teatrites aga koguni 150 eesti dramaturgial põhinevat täiskasvanutele mõeldud sõnalavastust. Neist 113 põhines näidenditel ja 32 dramatiseeringutel. (Kanarbik 2010: 15; Krull 2013: 20) Omaette žanri moodustavad Merle Karusoo sotsioloogilise teatri lavastused, mis kajastavad teravaid ühiskonna probleeme. Karusoo teatritekstitid on koostatud dokumentide, küsitluste, ankeetide, intervjuude jms põhjal. Sageli formeeruvad näidendid tekstina alles proovide käigus näitlejate improvisatsioonide kaudu ja need on enamasti loodud ühe lavastuse jaoks, mis tähendab, et neil on vähe lootust algsel kujul veel kord lavale jõuda. (Sova 2005: 111–

112). Karusoo sotsioloogilise teatri lavastusi mängiti VAT Teatris, Eesti Draamateatris, Rakvere Teatris. Nullindate keskpaigaks jäi see teatrivorm tagaplaanile. Küll aga oli jätkuvalt aktuaalne töö dokumentaalse materjaliga.

Teatri kui institutsiooni arengus igatseti kiiremaid muutusi. 2001/2002. aasta teatriankeedis muretses Tambet Kaugema selle pärast, et: „... kümme aastat pärast Eesti väiketeatrite lipulaeva Von Krahli Teatri sündi on selles sektoris read endiselt hõredad”, ja juhib tähelepanu nii teatrite vähesusele kui ka sellele, et väiketeatrid ei suuda ikka veel riigiteatritele konkurentsi pakkuda (Teatriankeet 2001/2002: 37). Aasta hiljem juhib Vaino Vahing (samuti teatriankeedis) tähelepanu, et hädasti oleks juurde vaja truppi ja ruumidega väiketeatreid, kes suudaksid välja tuua häid kõrge kunstilise tasemega lavastusi. „Eestis, kus kutselisi teatreid ja näitlejaid on nii palju, ei sobi alternatiiviks ainult projektid ja lühiajalised lepingud.” (Teatriankeet 2002/2003: 41)

Projektiteatri suurimate puudustena nähti esialgu eelkõige kehva kvaliteeti, meelelahutusekesksust, projektipõhise finantseerimise tõttu majanduslikku ebakindlust, näitlejate loomingulise arengu pidurdumist, aga ka töökohtade kadumist (Rantanen 2010: 77). Osa teise laine väiketeatrite puhul on võimalik rääkida ka selgemast fookusest: näiteks vabatahtlik ühendus R.A.A.A.M. keskendus kultuuriprojektide läbiviimisele ning dokumentaalse materjali ümbertöötamisele, pärimusteater Loomine esitas soome-ugri ja teiste väikerahvaste ning Eesti põlisvähemuste loomingut ja Vana Baskini Teater esitas komöödiaid (Saro 2010: 18).

2004. aastal asutati Teater NO99, mis on küll riigiteater, kuid millel on väike püsitrupp. Igal hooajal tuuakse välja kolm-neli uuslavastust, improviseeritakse palju ja lavastused sünnivad tihtipeale lavastajate ja näitlejate koostöös. „NO99 on Kultuuriministeeriumi seni ainus julge katse lubada riigietendusametuse juhile valikuid vaid oma loomingulistest tõekestidest lähtudes.” (Karulin 2013: 57) Esimestel aastatel oli NO-teatril väiketeatritega veel üks ühine tunnus: lavastusi mängiti tsüklite kaupa.

Väiketeatrite tekkimise **kolmandast lainest** on põhjust rääkida alates 2008. aastast (vt tabel 1). Siia kuuluvad muu hulgas sellised teatrid nagu Tartu Uus Teater, Oma Lava, Cabaret Rhizome. Selle laine teatritel on ühiseid jooni esimese laine truppidega: üritatakse teha oma teatrit oma stiilis ja osa truppe on välja kasvanud Lavakunstikoolile alternatiiviks loodud teatrikoolist (Saro 2010: 25). Mitmel neist on algusest peale olnud ka statsionaarne mängupaik, kuid repertuaaris on korraga vähe lavastusi. Selle laine teatrite tulekuga suureneb Eesti teatripildis autoriteatri osatähtsus.

Praeguseks on enamikul esimese laine väiketeatritel ruumid ja stabiilne näitetrupp. Sarnases olukorras on ka kõige nooremad ehk kolmanda laine teatrid. Mitme väiketeatrit puhul on näha, kuidas väikese, kuid kindla publikuhulgaga kunstiliselt teistele teatritele alternatiiviks olevast trupist on kasvanud välja teatrid, mis on olemuslikult küll projektiteatri tüüpi, kuid on saavutanud pideva ja kindla riigi rahastamise ehk ei sõltu enam ainult Kultuurkapitalist. (Toome 2010: 211) Teise laine teatrid on algusest peale olnud pigem projektijuhikesksed teatrid. Kolmanda laine teatrite tekkimise kõrgaeg on ilmselt praeguseks möödunud, kuid uute tekkivate teatriorganisatsioonide puhul ei ole uuest lainest veel põhjust rääkida.

Eraõiguslike etendusasutuste ehk erateatrite arvu ja tegevuse kohta hea ülevaade puudub. Teatristatistikat kogub ja koostab Eesti Teatri Agentuur, kuid väiksemate projektiteatrite andmed on sageli kas puudulikud või puuduvad üldse. Eesti Konjunktuuriinstituut on koostanud kolm Eesti loomemajanduse olukorra uuringut, mis on avaldatud 2005., 2009. ja 2013. aastal ning mis tuginevad vastavalt 2004., 2007. ja 2011. aasta statistilistele andmetele (Loomemajanduse ... 2005, 2009, 2013). Nendes käsitletakse eraldi peatükis ka etenduskunste. Aluseks on võetud professionaalne tegevus (mitte harrastuslik), detailsemate statistiliste andmete osas piirduakse siiski valdavalt teatritega, mille kohta on andmed Eesti Teatri Agentuuril. Väiketeatrite hulk kogu aeg suureneb, kuid nähtavam on umbes 30 teatri ja teatriprojektide läbiviija tegevus.

3. R.A.A.A.M. perioodil 2000–2010

3.1. Eellugu

Tulevase mittetulundusühingu juhti Märt Meost ajendas R.A.A.A.M.-i looma kogemus, mille ta sai siis, kui Merle Karusoo lavastas 1997. aastal VAT Teatris „Laste ristiretk”, mida mängiti Eesti Draamateatri väikeses saalis. „Laste ristiretk” põhines uuringufirma Saar Poll uurimisel, mis viidi läbi Tallinna koolide 6.–9. klasside õpilaste seas, et välja selgitada, miks, kuidas ja kus tekivad sellises vanuses noortel esimesed kokkupuuted tubaka, alkoholi ja narkootikumidega. Lisaks Saar Polli uuringule kasutati lavastuses intervjuusid narkoloogide, politseinike, psühholoogide, psühhiaatrite ja arstidega ning ajakirjanduses ilmunut (Avestik 2007: 66). Lavastuse väljatoomist toetas ÜRO Arenguprogramm (UNDP). „Selles projektis kaasa tehes sai ta [Märt Meos] maigu suhu sotsiaal-dokumentaalsest teatritegemisest, kohtus Merle Karusoo ja koges ka seda, kuidas lavastus valmis mitmekuulise intensiivse proovitegemise käigus trupi ühisloominguna.” (Allik 2010a: 38) Merle Karusoo järgmine lavastus VAT Teatris – „Save Our Souls” ehk „SOS” (2000) – on ametlikult esimene teatriprojekt, millega seostub tähekombinatsioon R.A.A.A.M. Karusoo sotsiaaldraamat „Save Our Souls” mängiti Tallinnas Liiva juurviljalaos ja kuigi see tuli välja VAT Teatri sildi all, korraldas selle 2001. aastal toimunud ringreisi Eestis ja osalemise 2002. aastal Viini teatrifestivalil *Wiener Festwochen* juba R.A.A.A.M.

Mittetulundusühingu Ühendus R.A.A.A.M. loomise eesmärk oli pakkuda teatritegijatele nn raami ehk katusorganisatsiooni, kuid „kuna too nimi [Raam] oli juba äriühinguna registreeritud, moodustati asutajate eesnimetähedest nimekombinatsioon” (Allik 2010a: 38), mis on ju samuti „raa(a)m”. R.A.A.A.M.-i asutajaliikmed olid Rein Kirss, Arne Mägi, Asko Talu, Anti Lusti ja Märt Meos. Peale Meose on praegu R.A.A.A.M.-i juures tegev veel ainult Asko Talu. Teised olid üksnes teatri sünni juures. Avalikkus tunneb R.A.A.A.M.-i ennekõike Märt Meose nime kaudu.

Märt Meos lõpetas 1990. aastal Tallinna Pedagoogilise Instituudi ning oli seejärel aastatel 1990–1994 Rakvere Teatri näitleja ja alates 1994. aastast VAT Teatri näitleja ja

projektijuht. Ta on osalenud muu hulgas Merle Karusoo lavastuses „Laste ristiretk” (1997). R.A.A.A.M.-i asutajaliikmetest on Tallinna Pedagoogilises Instituudis näitejuhi eriala lõpetanud ka Aarne Mägi. (ETBL 2000: 381 ja 409)

Koostööd Karusooaga peab Märt Meos tähtsaks kooliks ja kogemuseks, mille pinnalt tekkis mõistmine, et R.A.A.A.M.-i tegevus peaks keskenduma kultuuriloo ja eesti algupärandite tutvustamisele (Mikomägi 2010a). Teine põhjus, miks Märt Meos selliseid teatriprojekte teha tahtis, on tema kogemus VAT Teatris, mis tegeles juba tollal palju rühmatöödega, foorumteatriga jne.

3.1. *Institutsionaalne ülesehitus ja tegutsemispõhimõtted*

MTÜ Ühendus R.A.A.A.M. loodi 24. aprillil 2000. Mittetulundusühinguna tegutseva teatri tegevus on reguleeritud mittetulundusühingute seadusega. R.A.A.A.M. on toiminud kogu aeg projektiteatri põhimõtetel: puudub püsiv näitlejate kollektiiv ja kunstiline personal, igaks projektiks palgatakse just need lavajõud, keda lavastuses näha tahetakse. Puudub ka statsionaarne mängupaik ega ole stabiilseid sissetulekuallikaid. Sellisena sarnaneb R.A.A.A.M. kauem tegutsenud ja aktiivselt etendusi korraldavatest eraõiguslikest etendusasutustest enim Emajõe Suveteatriga.

R.A.A.A.M. erineb viimastel aastakümnetel ridamisi tekkinud väiketeatritest produtsendikesksuse poolest. Enamiku väiketeatreid on loonud lavastajad või lavastajaambitsiooniga isikud, et leida endale huvitavat ja kasulikku rakendust. R.A.A.A.M. on aga produtsenditeater, mida juhib „end kunstiliselt vaos hoidev, kuid teatrit professionaalselt tundev” omanik Märt Meos. Repertuaarivalikul on otsustav sõna Märt Meosel, kes lähtub põhimõttest tellida ja lavastada eesti autorite uudisnäidendeid (Kiri 6; Allik 2010a: 42–43).

Tegevuse alguses määratles R.A.A.A.M. end kui „erinevate kultuuriprojektide läbiviimisele spetsialiseerunud vabatahtlik ühendus, mille peamiseks töömeetodiks on erineva temaatikaga dokumentaalse materjali (intervjuud, sotsiaalsed ja kultuurilise

olemusega uurimused, kirjad, päevikud jms) ümbertöötamine igas vanuses publikule suunatud näidenditeks” (R.A.A.A.M.-i koduleht). Aja jooksul on tegevuse eesmärk natuke muutunud, õigemini laienenud, eeskätt tänu autoriteatri lavastuste väljatoomisele ja koostöö alustamisele välismaa lavastajatega 2010. aastal. 2013. aastal kirjutab R.A.A.A.M. oma tegevuse iseloomustamiseks lavastuse kavalehel täiendavalt nii: „/--/ Iga uus esietendus on uus Eesti näitemäng ja 13 aastaga on Eesti autoreilt tellitud juba 27 Eesti kultuuriloolist näidendit. 2010. aastast on R.A.A.A.M.-i uue suunana lisandunud rahvusvahelised teatriprojektid. Eesti teatri mitmekesistamise eesmärgil on plaan igal aastal kutsuda Eestisse lavastama vähemalt üks välislavastaja.” (Titanicu orkester)

Jaak Allik on jaganud R.A.A.A.M.-i tegevuse kolme perioodi (vt Allik 2010a: 38–44). Esimene periood ehk Merle Karusoo periood hõlmab aastaid 2000–2003. Teine periood ehk Viinistu periood algab 2004. aastal ja siia kuuluvad Alliku sõnul Viinistu kunstimuuseumi territooriumil välja toodud kunstnikutriloogia lavastused³. Teise perioodi lõppu on keeruline määratleda, sest R.A.A.A.M.-i koostöö Viinistu kunstimuuseumiga jätkub ka hiljem⁴. Viinistu perioodi piiritlemisel kunstnikutriloogia lavastustega on üks põhjus: R.A.A.A.M. oli sel perioodil truu ühele mängukohale. Kolmandat perioodi iseloomustab Allik sõnaga „laienemine” ja see algab 2006. aastal, mil siirduti muudessegi suvistesse etenduspaikadesse ja hakati mängima väikestes saalides ka talvel. Muu hulgas jätkus koostöö Merle Karusoo ja R.A.A.A.M.-ile kõige rohkem näidendeid kirjutanud Mart Kivastikuga.

2006. aasta suvel laiendas R.A.A.A.M. tegevust Suurele Munamäele. Suvelavastuste mängupaikade puhul jäädi kuni 2008. aastani ikka truuks ühele (nüüd siis kahele) mängukohale. Alates Katrin Saukase kirjutatud ja Merle Karusoo lavastatud „Underist” (esietendus 20. novembril 2006 Kumu auditoriumis) on R.A.A.A.M.-i kunstiliselt kaalukamaid uuslavastusi tehtud siseruumides, olgu selleks siis Kumu auditorium või mõni uus „suvesaal”. Suvesaali all pean silmas suletud teatriruumi ehk siseruumi, mis on

³ Kunstnikutriloogiasse kuuluvad Viinistu kunstimuuseumis lavastatud kolm Mart Kivastiku näidendit: „Külmetava kunstniku portree” (2004), „Põrgu wärk” (2005) ja „Kits viiuli ja õngega” (2006). „Külmetava kunstniku portreed” ja „Kitse viiuli ja õngega” mängiti 2007. aastani.

⁴ Viinistu kunstimuuseumis mängitakse veel neid lavastusi: „Eesti asi” (2007), „Keiserlik kokk” (2008), „Käsu Hansu ajalootund” (2009). Hiljem veel „Tühermaa” (2011), „Mõnikord on kõik nii selge” (2013).

kohandatud teatri tegemiseks suviseks perioodiks (vt eespool peatükk „Mõistetest”). 2010. aastast ei ole enam ühtegi lavastust tehtud vabas õhus. Seega võib täheldada, et ruumiline „laienemine” jõuab lõpule 2010. aastaks – siitsaadik mängitakse uuslavastusi üksnes kinnistes, suletud teatrisaalides, olgugi et sageli leitud kohtades. Nn suvesaalid, kus R.A.A.A.M. on tegutsemisaja jooksul lavastusi välja toonud, on peale Viinistu kunstimuuseumi katlamaja ja kalatsehhi veel Hüüru ja Tõstamaa mõis, Tallinnas Katariina kirik, Jänedal endine tall, Tapa raudteejaam.

Eeltoodut arvesse võttes on asjakohane Jaak Alliku jaotust täpsustada ja jagada R.A.A.A.M.-i senine tegevus neljaks perioodiks järgmiselt: 1) 2000–2003: Merle Karusoo lavastuste eeltöö ja ringreiside korraldamise periood; 2) 2004–2006: Viinistu periood; 3) 2006–2010: laienemine uutesse mängukohtadesse; 4) 2010–...: välislavastajate ja uute siseruumide otsimise periood. Selline jaotus on tinglik ja lähtub eelkõige ruumist, kuigi Merle Karusoo lavastuste ringreiside korraldamise perioodil oli statsionaarne mängukoht teisejärguline. Neljanda perioodi lõpu jätan lahtiseks, sest R.A.A.A.M. jätkab siseruumides uuslavastuste väljatoomist. See, kas ja millist mõju avaldab R.A.A.A.M.-i tegevusele Vaba Lava teatrikeskuse avamine eeldatavalt 2014. aasta sügisel, selgub eeldatavasti mõne aasta pärast.

Vaadeldaval perioodil (2000–2010) olid R.A.A.A.M.-i produtseeritud lavastused (ühe erandiga – Hodayun Ghanizadeh’ „Antigone”) eesti algupärandite esiettekanded. Need on kas R.A.A.A.M.-i tellitud või prooviprotsessis loodud. Kokku mängiti 22 lavastust⁵. Koostööd tehti 12 lavastajaga ja näidendite autoreid oli 10. Üheteistkümne aasta jooksul osales R.A.A.A.M.-i lavastustes sadakond eesti näitlejat (vt 2. lisa). Alusmaterjali kasutamine sõltus eeskätt lavastajast. Enamasti ei piirdunud lavastaja ja näitekirjaniku koostöö ühe lavastuse või tekstiga. R.A.A.A.M.-i kunstilist tegevust analüüsin töö 4. peatükis „R.A.A.A.M.-i kunstiline tegevus ajavahemikul 2000–2010”.

⁵ Teatristatistika järgi on 2010. aastal R.A.A.A.M.-i repertuaaris veel üks lavastus – „Orav ja Meri” (esietendus 2004. aastal). Tegelikult korraldas R.A.A.A.M. ainult selle gastrolle USAsse ja Austraaliasse. Lavastuse väljatoomise ja Eestis antavate etendustega ei ole R.A.A.A.M. seotud olnud. (Kiri 4)

MTÜ-I Ühendus R.A.A.A.M. on olnud kogu aeg kaks liiget – Märt Meos ja Asko Talu –, kes kuuluvad ka ettevõtte juhatusse. Püsitrupi puudumisel moodustatakse iga lavastuse jaoks eraldi meeskond: lavastaja, näitlejad, kunstnik, muusikaline kujundaja, lavastuse tehnilised töötajad. Merle Karusoo projektide ajal on lavastuse väljatoomisele eelnenud enamasti väga pikk andmete kogumise ja töötlemise aeg. Üldistavalt võib öelda, et teatud mängukohtadega saab seostada ka teatud näitlejaid. Näiteks teeb Viinistu kunstimuuseumi lavastustes kaasa palju Eesti Draamateatri näitlejaid, kellel on Viinistu või Pärисpea poolsaarega otsesem või kaudsem isiklik side (nt suvekodu). Huvitavalt on ära kasutatud tegelaste liikumist lavastusest lavastusse: nt Raimo Pass kehastab Nikolai Triiki nii „Külmetava kunstniku portrees“, „Põrgu wärgis“ kui ka „Underis“, samuti kehastab nendes lavastustes Aleksander Tassat Sulev Teppart. Suure Munamäe lavastustes teeb kaasa palju Lõuna-Eesti teatrite (Ugala, Endla, aga ka Vanemuise) näitlejaid. Lavastuskoosseisud ei ole siiski kuigi püsivad. Kuni 2010. aastani on eri lavastustes mänginud enim Raimo Pass (9 lavastuses), Sulev Teppart (5), Alo Kõrve, Ain Lutsepp (mõlemad 4), Egon Nuter, Elina Reinold, Katrin Saukas, Maria Soomets ja Tiit Sukk (kõik 3) (vt ka 2. lisa).

Omamaise nüüdisdramaturgia populariseerimisel on R.A.A.A.M.-il tähtis osa. Et järgida oma tegutsemispõhimõtet tutvustada uusi eesti algupärandeid, on R.A.A.A.M. vaadeldaval perioodil näidendid eesti näitekirjanikelt või teatritekstide loojatelt tellinud. Ühiskonnas ja teatrimaastikul toimunud muutuste tõttu on uute tekstide tellimine aga üha keerulisem. Märt Meos ütleb: „Kui ma alustasin näitemängude tellimisega, siis oli seda teha suhteliselt lihtne. Kümme-viisteist aastat tagasi Eestis kaasaegseid näidendeid eriti palju ei mängitud või kui mängiti, siis polnud neile palju publikut. Teatrid neid eriti repertuaari ei valinud. /---/ Praegu on juba päris raske näidendit tellida. Tuleb paar aastat ette mõelda, kui tahad saada näidendit healt näitekirjanikult.” (Mikomägi 2010a) Samas leiab Meos 2010. aastal, et publik hakkab persooni- ja kultuuriloolistest näidenditest ja nende põhjal valminud lavastustest väsima. Seetõttu seadis R.A.A.A.M. 2010. aastal uueks eesmärgiks kutsuda igal aastal Eestisse lavastama vähemalt üks välismaa tipplavastaja. (Mikomägi 2010a) Samal ajal sündis vabatruppidele maja, teatrikeskuse

rajamise idee, et väiketeatrid, kellel puuduvad proovi- ja mänguruumid, saaksid teatritegemiseks ruume rentida. R.A.A.A.M. on Vaba Lava asutajaliige (vt Vaba Lava).

R.A.A.A.M. on algusest saadik käinud esinemas välismaal, kus on antud etendusi suuremates väliseestlaste kogunemiskohtades, aga on osaletud ka mitmel rahvusvahelisel teatريفestivalil. Muu hulgas on esinetud Austraalias, Austrias, Kanadas, Saksamaal, Soomes, USAs, Uus-Meremaal, Venemaal. Merle Karusoo „Save Our Souls” on esimene eesti teatri lavastus, mis osales 2002. aastal Viinis Euroopa ühel olulisemal teatريفestivalil *Wiener Festwochen*.

3.2. Uued mängupaigad

Algusaastatel (2000–2003) oli R.A.A.A.M. produktsioonifirma, kelle tegevus piirdus Merle Karusoo sotsioloogilise teatri lavastuste jaoks materjali kogumisega ja nende lavastuste mängimise korraldamisega statsionaarsest mängukohast kaugemal, peamiselt väikestes maakohtades. Kuni 2003. aastani oli R.A.A.A.M.-i tegevus avalikkusele seetõttu ka kõige vähem nähtaval. Karusoo lavastusi küll teatakse, kuid neid ei osata tihtipeale just muude teatrite osaluse tõttu R.A.A.A.M.-iga seostada. R.A.A.A.M.-i egiidi all toimunud Karusoo koolitusprojektid „Kes ma olen” on projektid, mille raames juhiti tähelepanu sotsiaalsetele probleemidele. Need toimusid väikestes kohtades ja jäid enamasti kogukonnakeskseks.

Kuna R.A.A.A.M.-il puudub projektiteatrina statsionaarne mängusaal, on lavastuste väljatoomiseks otsitud üle Eesti sobivaid mängukohti. Kasutatud on nii teatritegemiseks ehitatud või kohandatud ruume kui ka uusi leitud kohti. Teatritegemiseks ehitatud või kohandatud ruumidest on R.A.A.A.M. alates 2004. aastast kuni 2010. aastani kasutanud uuslavastuste väljatoomiseks Kumu auditoriumi („Under”, „Sõdur”), Kanuti Gildi saali („Kuues maitse”) ja Püha Katariina kirikut („Antigone”). Merle Karusoo hilisemategi lavastuste puhul on kasutatud selliseid ruume: Kuressaare Linnateatri („Võlg”) ja Rakvere Teatri saali („Misjonärid”). Külalisetendusi on antud ka väiksemates, rahvamajade saalides. Uue leitud ruumi puhul on R.A.A.A.M. juhitud alati

põhimõttest, et seda oleks võimalik kasutada kas endal või teistel teatritegijatel ka edaspidi.

Uusi, omalavastuste jaoks sobivaid mängupaiku hakkas R.A.A.A.M. otsima nn teisel tegevusperioodil, et lavastada eesti autorite näidendeid. Suveteatrid on kasutanud suurel hulgal erinevaid tegevuspaiku, kuid R.A.A.A.M. kuulub pigem niisuguste teatrite hulka, kes on jäänud truuks vähestele mängupaikadele (Rantanen 2010: 39). Enamasti on R.A.A.A.M. olnud selliste uute mängukohtade esmaavastaja ja lavastamisel on tähtis olnud kohalik initsiatiiv, kuigi suure huvi korral on teater ka ise ruumi sobivaks muutmisele kaasa aidanud (Kiri 3). Sageli on kohalik kogukond või potentsiaalse mängupaiga omanik lavastuse väljatoomisest aga rohkem huvitatud, mistõttu on näiteks toetusraha ruumi väljaehitamiseks küsinud peamiselt omavalitsused või omanikud.

R.A.A.A.M. on loonud uusi teatriruumi eesmärgiga muuta need traditsiooniga mängukohtadeks. R.A.A.A.M. ise on kõiki (v.a Pärisea rahvamaja õuele loodud vabaõhulava) uusi mängukohti kasutanud vähemalt kahe lavastuse väljatoomiseks. Oluline ja tähelepanuväärne on, et neid kohti ja ruume on hakanud hiljem kasutama teisedki teatrid ja teatriprojektide läbiviijad. Vaadeldaval perioodil on R.A.A.A.M. loonud üle Eesti neli sellist etenduspaika: Viinistul, Suurel Munamäel, Hүүrus ja Jänedal.

3.2.1. Viinistu kunstimuuseumi neli lava

Harjumaa idaserval Pärisea poolsaarel asuvas Viinistu külas on elanike peamine tegevusala olnud sajandite vältel kalapüük. Nõukogude ajal rajati Viinistule kalurikolhoos, mille eluolu mõjutas tugevalt lähedal asuv Loksa tööstuslinn. 14. juunil 2002 avas kohalik kunstikoguja Jaan Manitski Viinistul endises kalatööstuse külmhoones kunstimuuseumi, millest kujunes lühikese ajaga kultuuri- ja konverentsikeskus. Viinistu kunstimuuseumi kogu annab hea ülevaate eesti kujutava kunsti ajaloost. Jaan Manitski kogusse kuulus algusaastatel ligi 400 eesti kunstnike maali ja graafilist lehte. Muuseumis toimuvad peale kunstinäituste ka kontserdid, festivalid, seminarid, peetakse maalilaagreid.

Ühendada suveteater ja kunstinäituse külastamine oli oluline argument, mida kompleksi omanikule R.A.A.A.M.-i esimese omalavastuse, „Külmetava kunstniku portree” väljatoomiseks välja pakkuda. Jaan Manitskile mõte kunst ja teater kokku viia meeldis, pealegi oli naaberkülas Kääsmus juba ammu suveteatrit tehtud (Sikk 2005a). Tagantjärele on ka Märt Meos kinnitanud, et teatritegemine Viinistul langes väga viljakasse pinnasesse: „Esiteks tuli Jaan Manitski otsekohe meie mõttega kaasa. Ja mitte ainult mõttega. Juba esimesel aastal sai rajatud vabaõhulava. Aeg on näidanud, et Viinistu on suvelavastusele suurepärase koht. Kui inimene ühel õhtul Viinistule panustab ja Tallinnast juba välja sõidab, tahaks ta peale teatri veel midagi. Mida Viinistul ongi pakkuda: kunstimuuseum, merevaade ja terrass, kus saab kohvi juua. See kõik on väga vajalik ühe õhtu vormistamiseks.” (Kulli 2013)

Konrad Mäest rääkiva „Külmetava kunstniku portree” (2004) jaoks ehitati muuseumi õuel paikneva kahe tunni juurde vabaõhulava, millel mängitavaid etendusi saab vaadata korraga kuni 700 inimest. Tünne kasutati ja kasutatakse eesti nüüdiskunsti ja ajutiste näituste jaoks. Suurde muuseumisaali pandi lavastuse ajaks üles ka Konrad Mäe maalide näitus, mis koosnes 36 maalist, mis pärinesid kolmest muuseumist ja erakogudest.

Järgmisel, 2005. aasta suvel rajati kunstimuuseumi territooriumil asuvasse vanasse katlamajja uus mängukoht, kus lavastati Eduard Wiiralti elust rääkiv „Põrgu wärk”. Katlamaja saalis on korraga ruumi kuni 500 vaatajale. „Põrgu wärgi” mängimise ajal oli kunstimuuseumis avatud Eduard Wiiralti loomingu näitus.

Elmar Kitse elust rääkiva „Kits viiuli ja õngega” lavastamiseks otsiti 2006. aasta suvel muuseumi territooriumil kolmas ruum. Lavastuse kunstniku Pille Jänese sõnul oldi sundseisus, sest taheti, et kunstnikutriloogia kõik kolm lavastust oleksid Viinistul, aga eri kohtades. Ainus sobiv koht, kuhu mahuks nii lava kui ka näitusesaal, oli endise kalatööstuse sprotitsehh. (Aaremäe 2006) Sinna kujundati 400-kohaline saal ja kalatsehhi eesruumi pandi lavastuse etendamise ajaks üles peaaegu poolesajast Elmar Kitse maalist koosnev näitus. Lavastaja Raimo Passi sõnul sobis tsehh selle lavastuse etendamiseks

paremini kui „Põrgu wärgi” mängimiseks kasutatud katlamaja või vabaõhulava, kus etendus „Külmetava kunstniku portree”. „Kits viiuli ja õngega” vajas intiimsust, mida vabas õhus mängides ei saavuta. Ka oluks katlamajja raske ehitada tehislukku jõge, mis oli lavakujunduse oluline element. (Kressa 2006) Seda lava ei ole peale „Kitse” lavastust rohkem kasutatud. Mõnel juhul nimetatakse ka Kitse saaliks.

Kolme eriilmelise mänguruumi olemasolu võimaldas 5. augustil 2006 mängida ühe päeva jooksul kunstnikutriloogia kõiki kolme lavastust. Samasugust „teatrimaratoni” ideed kasutas 2008. aasta suvel Tallinna Linnateater, etendades ööpäeva jooksul Albus nelja „Tõe ja õiguse” ainelist lavastust. Ka need toimusid eri etenduspaikades.

Tabel 2. R.A.A.A.M.-i tellitud ja lavastatud näidendid Viinistu kunstimuuseumis kuni 2010. aastani

Näidend	Autor	Lavastaja	Esietendus	Mängukavas	Mängukoht
Külmetava kunstniku portree	Mart Kivastik	Aleksander Eelmaa	03.07.2004	2004, 2005, 2006, 2007	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava
Põrgu wärk	Mart Kivastik	Hendrik Toompere jr	08.07.2005	2005, 2006	Viinistu kunstimuuseumi katlamaja
Kits viiuli ja õngega	Mart Kivastik	Raimo Pass, Aarne Üksküla	30.06.2006	2006, 2007	Viinistu kunstimuuseumi kalatsehh ehk Kitse saal
Eesti asi	Mart Kivastik	Ingomar Vihmar	07.07.2007	2007, 2008, 2010	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava
Keiserlik kokk	Andrus Kivirähk	Ingomar Vihmar	11.07.2008	2008	Viinistu kunstimuuseumi katlamaja
Käsu Hansu ajalootund	Mart Kivastik	Ingomar Vihmar	11.07.2009	2009	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava

Viinistu kui mängukoha puhul juhib teatrikunstnik Liina Unt tähelepanu suveteatri mänguruumi otsingute põhimõtetele, öeldes, et kuigi valdavaks mängukoha valiku põhimõtteks on tüübiline sarnasus, mängitakse ka tähendustega (nt Viinistu kunstimuuseum ja Konrad Mägi) (Unt 2004: 32). Viinistul varasem teatritraditsioon puudus, aga kunstimuuseum oli paari aastaga andnud kohale sellise vaimu ja tähenduse,

et paslik oli alustada kultuuriloo tutvustamisega eesti kunstnikest rääkivatest lavastustest. Koht muutus järjepidevate suvelavastustega harjumuslikuks teatripaigaks ja elitaarsemat teatrielamust otsiv publik (Rantanen 2010: 24) harjus kiiresti Viinistul suveteatris käima. Viinistul välja toodud R.A.A.A.M.-i lavastused võib jagada kaheks: eesti kunstnike ainelised ja Eesti ajaloo ainelised. Ajalooaineliste näitemängude hulka kuuluvad Mart Kivastiku „Eesti asi” (2007) ja „Käsu Hansu ajalootund” (2009). Keerulisem on sellesse jaotusse sobitada Andrus Kivirähki „Keiserlikku kokka” (2009), mis Elo Tuglase päevikutel põhinenuna on kirjanduslooline, kuid rõhuasetuse poolest paigutab kõverpeeglisse pigem ühiskondlikke protsesse. Kunstnikutriloogias esinevaid samu tegelasi mängivad samad näitlejad (Aleksander Tassa – Sulev Teppart, Konrad Mägi – Hendrik Toompere jr). Nii viitavad ja vihjavad „Külmetava kunstniku portree” ja „Põrgu värgi” lavastused üksteisele ja muutuvad tervikuks. Triloogia kolmandas lavastuses kaob järjepidevus ära, kuna selles ei suhtle näidendi nimategelane Elmar Kits (Aleksander Eelmaa) oma kaasaegsete kunstnikega.

Esimene ajalooaineline lavastus, laulupeoaineline „Eesti asi” (etendus Viinistu vabaõhulaval) mõjub publikule Viinistul ootamatult. Katrin Ruus kirjutab, et mängukoha valik ei ole kõige õnnestunud: „Varasemad kunstnikelood on kunstimuuseumi konteksti hästi sobinud. „Eesti asja” puhul jäi aga suhe valitud mängukohaga arusaamatuks. On ju Viinistu vana kaluriküla, mis kogunud tuntust ja jõukust vanadel aegadel tänu salakaubandusele. Samuti on Viinistu üks esimesi külasid, kes innustatult ärkamisajast püüdis oma lehte välja anda – Ranna Teataja esimene number ilmus 1932. a. Materjali ja ainekui palju.” (Ruus 2007) Eestlaste kujutamine rumala matsirahvana selles kohas tundub põhjendamatu.

Kui kunstnikutriloogia puhul seoti etenduspaiga ümbrust ka sisuliselt lavastuse ruumiga, siis „Eesti asja” ja „Käsu Hansu ajalootunni” puhul jääb see side nõrgaks. Pärast mõneaastast pausi mängiti „Eesti asja” 2010. aasta suvel Tartu laulupeomuuseumis Jaama 14, et tähistada Vanemuise Seltsi juubelit. Olgugi et näidendis minnakse ja jõutakse Tartusse laulupeole, mitte ei olda Tartus, sobitus lugu esimesest laulupeost ja

sellel osalejatest Tartusse loomulikumalt. Käsü Hansu side Tartuga oli samuti otsene, mistõttu mõjunuks „Ajalootundki” ehk Tartus teistmoodi ja paremini.

Viinistu kunstimuuseumi on mängukohana kasutanud selle Tallinna-läheduse, sealse kunstimuuseumi, mereäärse asukoha ja arvatavasti ka teatrikülastajatele tuttavaks ja omaseks saanud mängupaiga tõttu peale R.A.A.A.M.-i oma suvelavastuste väljatoomiseks ka Eesti Draamateater („Syrrealistid” (2006), „Loojang” (2008), „Kaevuritest kunstnikud” (2010)). R.A.A.A.M.-i hilisemad lavastused („Tühermaa” (2011) ja „Mõnikord on kõik nii selge” (2013)) Viinistul pole enam ajalooainelised.

Kuigi muuseumid eksisteerivad meie teadvuses eelkõige mälestusmärkidena, mitte päris kohtadena, on Viinistu kunstimuuseumi territooriumile loodud lavade korduvkasutamine muutnud selle ruumi uute lavastuste puhul lihtsalt „imetluseks ruumi kasutamise leidlikkuse üle” (Unt 2002: 29, 34). Kuna muuseumi territooriumile ehitatud vabaõhulava on ümbritsevast ruumist selgelt eraldatud, esile tõstetud ja seda on korduvalt kasutatud, võib ka seda nimetada omamoodi saaliks või lavaks (Saro 2002: 354). Viinistule loodud saalidest on enim kasutuses katlamaja, kuhu rajati 2013. aastal (lavastuse „Mõnikord on kõik nii selge” tarbeks) veel ka teine, väiksem saal. Viinistul on seega neli lava: vabaõhulava tünnide juures, katlamaja suur saal, katlamaja väike saal ja nn Kitse saal.

3.2.2. Suure Munamäe vabaõhulava

Suur Munamägi asub Haanja kõrgustiku keskosas Võrumaal ja on Eesti kõrgeim mägi. Mäe tipus olev vaatetorn on aasta läbi külastajatele avatud. Mäe jalamile loodud vabaõhulava kasutas R.A.A.A.M. mängukohana 2006. ja 2007. aastal. Tõnu Lensment lavastas seal 2006. aastal Lauri Vahtre ja Mart Laari kirjutatud metsavendadest rääkiva näidendi „Minust jäävad ainult laulud”. 2007. aastal lavastas Andrus Vaarik samas Lauri Vahtre kirjutatud malevaelust rääkiva näidendi „Muna EÜE ehk Viimane kava”.

Märt Meos rõhutab Lõuna-Eestis sobiva mängupaiga otsimisel Eesti eri paikadesse uute teatrilavade loomise tähtsust (Laasik 2006). „Minust jäävad ainult laulud” oli algselt

plaanitud lavastada Rõuges, kust on pärit selle näidendi peategelane, kuid Haanja valla (kuhu Suur Munamägi kuulub) kogukond oli ideest rohkem huvitatud. Munamäel olid teatritegemiseks ka logistilised eelised: head teed, parklad, aga ka suurürituste korraldamise kogemus. Teisalt oli Lõuna-Eestis seni olnud väga vähe suveetendusi ja kuna 2006. aastal oli Eesti teatri 100. aastapäev, siis leiti, et teatri võiks ka lõunaestlastele kätte tuua. (Laurisaar 2006)

Erinevalt Viinistust tuli initsiatiiv Suurele Munamäele mängukoht rajada kohalikul omavalitsuselt, sest selles kohas oli 1930. aastatel vabaõhuteatrit tehtud ja Haanja vallavanema Juri Gotmansi sõnul taheti seda tava taaslustada. Kogu ala väljaehitamiseks taotles vald raha Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuselt. Suure Munamäe jalamile rajati amfiteatri põhimõttel vabaõhulava, kus vaatajate pingid olid paigutatud kaares looduslikule nõlvale. Kujundamisel järgiti loodusläheduse põhimõtet ja jäeti kõrvale võimalikult palju tehismaterjale: pinkidevahelised teerajad kaeti näiteks hakkpuiduga. Esialgu loobuti vabaõhulavale lavapõranda ehitamisest, kuna metsavendadest rääkiva loo puhul oli sobivam lihtsalt muru ja sammal. Lava ehitati alles pärast lavastuse „Minust jäävad ainult laulud” kõigi üheteistkümne etenduse mängimist. (Kabun 2006)

Tabel 3. R.A.A.A.M.-i tellitud ja lavastatud näidendid Suurel Munamäel kuni 2010. aastani

Näidend	Autor	Lavastaja	Esietendus	Mängukavas	Mängukoht
Minust jäävad ainult laulud	Lauri Vahtre, Mart Laar	Tõnu Lensment	28.07.2006	2006	Suure Munamäe jalamil
Muna EÜE ehk Viimane kava	Lauri Vahtre	Andrus Vaarik	20.07.2007	2007	Suure Munamäe jalamil

See mängukoht on kohaspetsiifilisem kui Viinistu. Seoses lavastusega „Minust jäävad ainult laulud” toimusid Suurel Munamäel mitmesugused üritused, milles osalesid kohalikud harrastajad. Lavastusse oli peale professionaalsete (peamiselt Viljandi ja Pärnu teatri) näitlejate kaasatud kümnekond Võrumaa kaitseliitlast, kelle abiga loodi metsas lahingustseene, ning laulma ja pilli mängima ansambel Untsakad. „Muna EÜE ehk Viimase kava” mängimise ajaks seati Munamäe kohvikusse üles EÜE-teemaline näitus.

Selle avamisel kutsus näituse koostaja Jüri Trei kokkutulnuid revideerima oma sahtli- ja kapipõhju, et koguda EÜE ajalugu ja atribuutikat. Trei avaldas lootust, et ehk kunagi leiab ehitusmaleva ajalugu endale näiteks ajaloomuuseumis kindla koha. (Kulli 2007) Seega püüti ka Suurel Munamäel kui etenduspaigas leida publikule kohalesõitmiseks peale teatri muidki põhjuseid.

Suurele Munamäele rajatud vabaõhulava sarnaneb Viinistu vabaõhulavaga: see on ümbritsevast ruumist selgelt eraldatud ja esile tõstetud. Hiljem on seda mängupaika kasutanud kohalik projektiteater IN Teater, kelle lavastustes osalevad samuti suvel vabad kutselised näitlejad (nt Maria Soomets, Sepo Seeman jt). Nii on taas elustunud ka vabaõhuteatri tegemise tava.

3.2.3. Hüüru mõisa *black box*'i tüüpi saal

Harjumaal Saue vallas Vääna jõe kaldal asuv Hüüru mõis täidab praegu Hüüru külakeskuse ülesannet ja seda kasutavad küla aktiivsed mittetulundusühingud. Mõisahoones toimuvad mitmesugused üritused ja kontserdid ning pikemas perspektiivis tahetakse hoones käivitada aktiivset kultuurielu. (Tuult tiibadesse!) Mõis asub Tallinna-Keila maantee ääres, üle tee on populaarne söögi- ja forellipüügikoht Hüüru Veski, mille juures on suur parkla. Mõisahooned on laokil, ent selle kui võimaliku etenduspaiga puhul oli kaalukas argument Tallinna lähedus. 2008. aastaks pidas R.A.A.A.M. juba väga oluliseks ka seda, et suveteater oleks nelja seinaga vahel ja katuse all. Teatri jaoks kujundati hoonesse nn *black box*'i tüüpi saal. (Lilleorg 2009)

Hüüru mõisa lavastustega pööras R.A.A.A.M. põhitähelepanu autoriteatrile. Nii Uku Uusbergi „Vahepeatuse” (2008) kui ka Katrin Saukase „Tuult tiibadesse!” (2009) jaoks oli vaja kammerlikumat saali. Sobiva ruumi leidmiseks saadeti enne „Vahepeatuse” lavastamist kohalikele omavalitsustele ringkiri. Saue vald pakkus Hüüru mõisa väikest saali, mis mahutab kuni 120 vaatajat. „Vahepeatuse” toodi välja koostöös kohaliku külalistsiga ja kaasati ka kohalikke ettevõtteid: näiteks võttis Hüüru Veski enda kanda külaliste toitlustamise. Kõik lavastuse väljatoomist puudutavad üksikasjad arutati

külaseltsiga läbi. (Kiri 6) Autorid said võimaluse moodustada selliseid truppe ja kooslusi, kellel varem polnud olnud võimalust suvel koos mängida. Katrin Saukase „Tuult tiibadesse!” lavastust oodati teatriringkondades suure põnevusega, sest see oli „eelkõige kui kõige ebaharilikuma näitlejate koosseisuga lavastus, mida juba ansambli pärast vaatama sõita tasuks” (Kübar 2009). Saukase lavastuses mängisid Jaak Johanson ning vabakutselised Mart Koldits ja Elina Reinold.

Tabel 4. R.A.A.A.M.-i tellitud ja lavastatud näidendid Hüüru mõisas kuni 2010. aastani

Näidend	Autor	Lavastaja	Esietendus	Mängukavas	Mängukoht
Vahepeatus	Uku Uusberg	Uku Uusberg	20.07.2008	2008, 2009, 2010	Hüüru mõis
Tuult tiibadesse!	Katrin Saukas	Katrin Saukas	27.06.2009	2009	Hüüru mõis

Hiljem on Hüüru mõisa kasutanud suvelavastuste tegemiseks ka muud teatriprojektide läbiviijad. Näiteks on MTÜ Mõisateater mänginud seal juba mitu suve lavastust „Head ööd, ema!”.

3.2.4. Jäneda Pulli talli saal

Jäneda asub Lääne-Virumaal Tapa vallas. Asukoht on geograafiliselt huvitav, sest tegemist on Pandivere kõrgustiku äärealaga. Kõrvemaa piirkonnas on palju mägesid, allikaid, jõgesid, järvi. Jäneda linnamägi on muinaslinnus, mis on kasutuses olnud juba esimese aastatuhande teisel poolel. Kaugel ei ole Harjumaa ja Järvamaa piir. Ajalooliselt ongi Jäneda kuulunud ka Järva maakonda. Selle kohaga on R.A.A.A.M.-i juhil Märt Meosel isiklikum suhe, kuna ta on pärit Tapa lähedalt Udriku külast (Mikomägi 2010b). Jäneda mõis on tänaseni säilinud ehitis. Seda haldab praegu Eesti kapitalil põhinev Jäneda Mõisa Turismikeskus, kus on nii konverentsikeskus, külalistemaja kui ka tuntud söögikoht Musta Täku Tall. (Jõud) Jänedal midagi lavastada oli Meosel olnud ammu mõttes, sest Jäneda mõisal olid üsna heas korras võimsad abihooned, mis inspireerivad. Jäneda Mõisa Turismikeskus oli ideest vaimustatud ja taotles tühjalt seisva Pulli talli ümberehituseks toetust LEADER-programmist. Lavatehnika organiseeris R.A.A.A.M. konkreetse lavastuse tarbeks. (Mikomägi 2010b)

Jäned Pulli talli teatrisaaliks ümberehitamise juures järgiti nagu Viinistu, Suure Munamäe ja Hüüru mängukohtade puhul põhimõtet, et ruumi saaks edaspidi kasutada nii R.A.A.A.M. kui ka teised (suve)teatri tegemisest huvitatud (Kiri 3). Pulli talli rajati korralik suvine 250-kohaline teatrisaal (Hiimäe 2010). Seda hakati ametlikult või vähem ametlikult (selline silt on sissepääsu kohal) kutsuma Jäned pullitalliteatriks.

Jäned pullitalliteater avati 8. augustil 2010 Uku Uusbergi muusikalise müsteeriumiga „Jõud”. Uusberg kirjutas loo spetsiaalselt sellesse saali. Suure lavastuse nn massistseenides tegid kaasa ka Uku Uusbergi venna Pärt Uusbergi koori „Head ööd, vend” liikmed.

Tabel 5. R.A.A.A.M.-i tellitud ja lavastatud näidendid Jäned Pulli tallis kuni 2010. aastani

Näidend	Autor	Lavastaja	Esietendus	Mängukavas	Mängukoht
Jõud	Uku Uusberg	Uku Uusberg	08.08.2010	2010	Jäned Pulli tall

2011. aasta suvel mängis R.A.A.A.M. samas Urmas Lennuki kirjutatud Jäned-ainelist „Pärast surma Jendalis” ja 2012. aastal Tšiili lavastaja Marco Layera „Tahame luua näitemängu, mis muudaks maailma”. Rohkem pole seda kohta seni kahjuks teatrilavastuste väljatoomiseks kasutatud.

2.2.5. Hilisemad uued mängupaigad

Uute mängupaikade otsimine, avastamine ja kasutusele võtmine jätkub ka pärast 2010. aastat. Eeskätt lähtutakse ikka kohaautentsusest. 2011. aastal lavastas R.A.A.A.M. koostöös Tõstamaa vallaga Tõstamaa mõisas sealse kodumajanduskooli lool põhineva „Pruutide kooli”, aasta hiljem samas mõisa ajaloo ainelise „Surma, sünni ja laulatuse”. 2012. aastal võeti mängupaigana kasutusele Tapa vana raudteejaam, kus etendus kõigepealt Gerda Kordemetsa kirjutatud ja lavastatud „Viirastuste vaksal” ning 2013. aasta suvel Hristo Boytchevi „Titanicu orkester”.

25. mail 2010 asutasid üheksa väiketeatrit ja teatriühendust (Cabaret Rhizome, Tartu Uus Teater, PolygonTeater, Eesti Teatri Festival, Oma Lava, Kell Kümme, Pärimusteater

Loomine, Teine Tants ja R.A.A.A.M.) sihtasutuse Vaba Lava, mille peamine eesmärk on avada Tallinnas Telliskivi Loomelinnakus uus teatrikeskus. Loodav teatrikeskus on koht, kus saavad teatritrupid rentida proovi- ja esinemisruumi. Seejuures soovitakse repertuaarivalikul silmas pidada erinevaid publikurühmi. (Vaba Lava) R.A.A.A.M.-i kui sihtasutuse asutajaliikme senise tegevuse jätkuna on samm luua väiketeatritele ühine mängupaik igati loogiline ja ootuspärane, sest vaieldamatult on R.A.A.A.M.-i jaoks väiketeatrite ruumpuuduse probleemi leevendamine oluline. Uute etenduskeskkondade loomisel on seatud alati oluliseks eelduseks koha uuesti kasutamise võimalus.

3.3. Rahastamine ja rahastamise allikad

Etendusasutustele riigieelarvest toetuste kavandamise ja jaotamisega tegelev komisjon, kuhu kuulub „kolm Kultuuriministeeriumi esindajat, üks Rahandusministeeriumi esindaja, üks etendusasutuse juhte esindava organisatsiooni esindaja ja kuni kolm avalikkuse esindajat” (EAS 2003 § 17 lg 3), hindab muu hulgas riigitoetust küsivate organisatsioonide vastavust etendusasutuseks olemise nõuetele. Seaduse järgi arvestatakse munitsipaal- ja eraetendusasutustele toetuse määramisel nende „tegevuse rahvuskultuurilist ning regionaalset tähendust” (EAS 2003 § 16 lg 3). (Karulin 2013: 53) Karulin leiab samas, et kuna kultuuripoliitika põhialustes on sätestatud, et kultuuri tuleks toetada omandivormist sõltumata, on selline kriteerium küsitav. Paralleelselt riigi tegevustoetusega eraldatakse etendusasutustele toetusi ka hasartmängumaksu nõukogu ja Kultuurkapitali kaudu. Kultuurkapital toetab otsese etendustegevuse puhul eelkõige ühekordseid loomingulisi projekte ning teatrifestivalidel osalemist ja nende korraldamist. (vt Kultuurkapital) Eraetendusasutustele on eraldatud riigipoolset tegevustoetust alates 1995. aastast.

R.A.A.A.M.-i majandusdokumentatsiooniga mul korduvast küsimisest hoolimata tutvuda ei õnnestunud. Sain lähtuda üksnes avalikult kättesaadavatest andmetest ja Märt Meose vastustest minu küsimustele (Kiri 2, Kiri 3, Kiri 7).

Majandusdokumentatsioonist olnuks iseäranis abi esimeste tegutsemisaastate puhul, sest kuni 2004. aastani puudub ka ülevaatlik korrastatud Eesti teatristatistika. Kuni 2003. aastani on R.A.A.A.M.-i rahastamise allikaid keeruline vaadelda (sel põhjusel ei ole tulusid eraldi kajastatud ka 3. lisas olevas tabelis), sest enamik teatri ettevõtmisi sündis koostöös teiste teatritega: R.A.A.A.M. oli eelkõige mõne muu teatri koostööpartner, kelle ülesanne johtus konkreetsest projektist (materjali kogumine, ringreiside korraldamine, projekti läbiviimise korraldamine vm). Suviste ringreiside jõudmisest konkreetsesse kohta olid sageli huvitatud eelkõige kohalikud omavalitsused või kohalik kogukond, kuid kuna lavastused sündisid mitme osapoole koostöös, ei ole vaatajaarvudki (vt 1. lisa) alati usaldusväärsed. Varasemate kui 2004. aasta arvandmete otsimisel toetusin „Teatrielu” kogumikus avaldatud kroonikaosale ja Märt Meose kirjutatule (Kiri 2).

Merle Karusoo lavastusteks taotleti raha eelkõige välisfondidest, näiteks lavastust „Eestisse sündinud” rahastas Põhjamaade Ministrite Nõukogu, „HIVI” ja „Misjonäride” jaoks küsiti toetust ÜRO demokraatia fondist; „HIVI” jaoks saadi raha ka Soome, Hollandi ja USA saatkonnast. (Kiri 7) Kuna „HIVI” toetas ka Tallinna Linnavalitsus, tekkis Tallinna õpilastel võimalus vaadata etendusi soodushinnaga.

R.A.A.A.M.-iga seostatud esimene lavastus, VAT Teatri nime all välja tulnud „Save Our Souls” kuulus riiklikku integratsiooniprojekti ning teostus tänu kohalikule initsiatiivile ja välismaisele finantseeringule. Projekti rahastasid Norra, Soome, Rootsi, Taani ja ÜRO Arenguprogramm. (Visnap 2000: 19) Meose sõnul saadi lavastuse „Save Our Souls” jaoks esimesel aastal raha eelkõige tänu VAT Teatri eelmisele Merle Karusoo lavastusele „Laste ristiretk”. Lavastuse n-ö teine versioon oli R.A.A.A.M.-i projekt ning selle läbiviimist toetasid Tallinna Linnavalitsus ja Eesti Kultuurkapital. Kolmas versioon valmis Viini teatريفestivali jaoks ning seal käidi festivali kutsel ja toel. (Kiri 7)

R.A.A.A.M.-i algusaja ühte olulisemat tööd, Merle Karusoo integratsiooniprojekti „Kes ma olen” toetasid pisut Kultuurkapital ja Integratsiooni Sihtasutus. Põhiliseks toetajaks olid välisriikide (Hollandi ja Norra) saatkonnad, kes olid mõistnud, et see on oluline asi.

Rahastajate leidmise keerukus ja see, et välisfondidest raha küsimine oli üsna vaearikas (Mikomägi 2010a), võttis tegijailt soovi teemaga edasi tegelda. Karusoo sõnul jäi rahastamise taha toppama ka 2004. aasta suveks plaanitud laagri korraldamine, et koguda kokku kõik need, kes on „Kes ma olen” projektist läbi käinud, et hoida päritolulugusid üleval (Visnap 2004).

Alates 2004. aastast saab R.A.A.A.M.-i rahastamist, rahastamise allikaid ja tulusid vaadelda Eesti teatristatistikasse kogutud andmete põhjal (vt 3. lisa), kuid statistikakogumikesse on sisse sattunud ilmselt ka vigu. Näiteks selgub Eesti teatristatistika kogumikust, et R.A.A.A.M.-ile eraldati riigipoolset tegevustoetust esimest korda 2004. aastal (vt joonis 1 ja 3. lisa). Märt Meose sõnul saadi **tegevustoetust esimest korda 2005. aastal** (Kiri 1, Kiri 7).

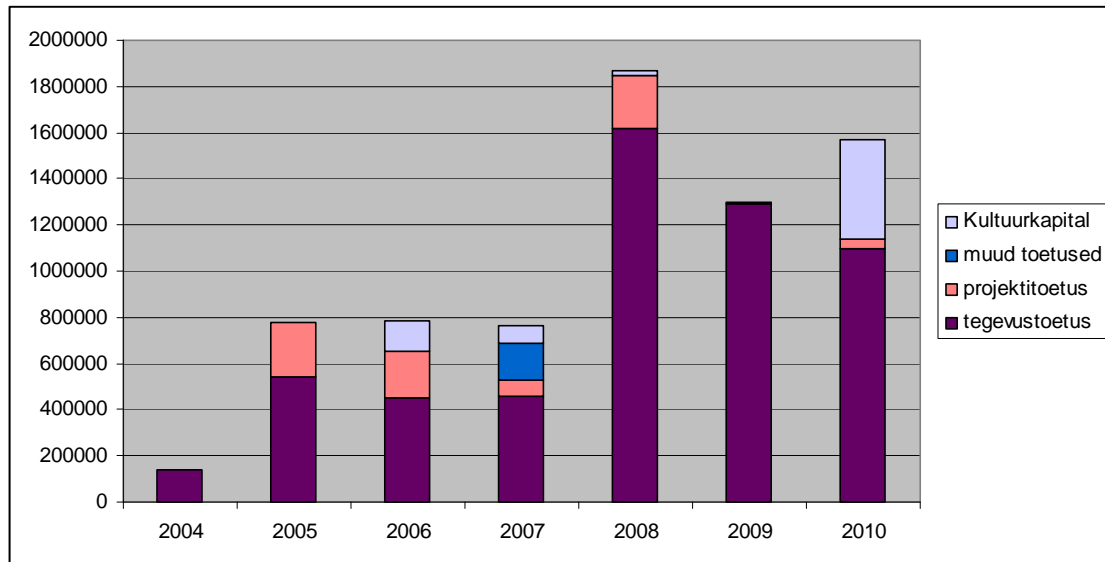
Tõenäoliselt peaks teatristatistika 2004. aasta 140 000-kroonine tegevustoetus olema kajastatud projektitoetuse real. R.A.A.A.M.-il puudus enne 2004. aastat selline loominguiline tegevus, mille põhjal saanuks järgmiseks aastaks tegevustoetust küsida. Reaalne alus tegevustoetuse küsimiseks loodi „Külmetava kunstniku portree” õnnestunud lavastusega (mis rõhutas ka seaduses kehtestatud kriteeriumi, et eraetendusasutuse tegevus peab olema rahvuskultuurilise ja regionaalse suunitlusega) 2004. aastal, mispeale võis taotleda 2005. aastaks raha. 2004. aastal korraldati lavastuse „Eestisse sündinud” ringreisi. Tõenäoline on, et selle jaoks küsiti projektitoetust (mida aga teatristatistika järgi pole üldse eraldatud).

Nagu jooniselt 1 näha⁶, suurenes riigilt saadud toetus hüppeliselt kõigepealt 2005. aastal, mil kogusumma võrreldes 2004. aastaga suurenes 82%. Järgneval kahel aastal (2006 ja 2007) jäid riigipoolsed toetussummad umbes samale tasemele, projektitoetustele lisandusid Kultuurkapitali eraldised peamiselt välisreiside korraldamiseks (vt Kultuurkapital). Teine suur hüpe oli 2008. aastal, mil riigilt saadud toetuse kogusumma suurenes uuesti 60%, ulatudes kokku ligi 1,87 miljoni kroonini. 2008. aastaks eraldatud summad kajastavad selgelt eelneval aastal majandustõusu

⁶ 2004. aasta toetussumma on arvatavasti projektitoetus, mitte tegevustoetus.

tingimustes tehtud otsuseid. Aasta hiljem andsid majanduslangusest tingitud kärped küll tunda, ent siiski oli toetuse kogusumma ka 2009. aastal ligi 1,3 miljonit krooni (suurema osa sellest moodustas tegevustoetus). 2010. aastal kogusumma jälle suurenes.

Joonis 1. Riigitoetus R.A.A.A.M.-ile toetuse liigiti

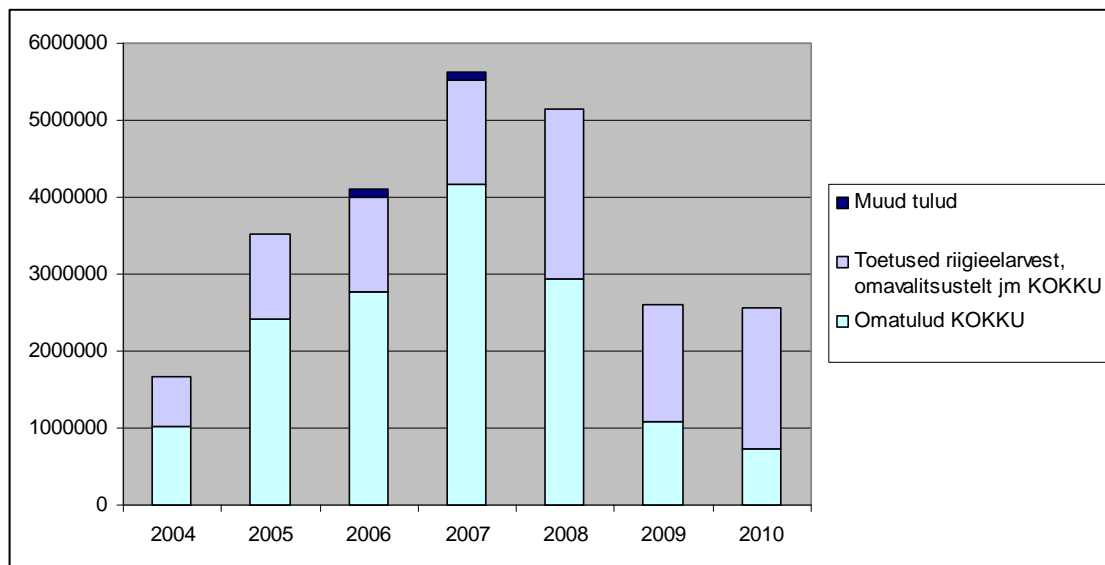

Lisaks riigitoetusele on R.A.A.A.M. saanud teatr statistika andmete järgi toetusraha omavalitsustelt (alates 2006. aastast 20 000 kuni 60 000 krooni), välisfondidelt (2005. aastal) jm allikatest. Muudest allikatest saadud toetussummadest tekkinuks põhjalikum ülevaade, kui ma oleksin saanud tutvuda nt majandusaasta aruannetega.

Omatulude (peamiselt piletitulu) ja muude tulude lisamisel toetussummadele selgub (vt joonis 2), et kuni 2007. aastani on R.A.A.A.M. teeninud omatulu vähemalt kahe kolmandiku ulatuses kogutulust. 2008. aastal omatulu vähenes (see on põhjendatav ilmselt uuslavastuste arvu vähenemise ja väiksemates saalides mängimisega), kuid moodustas ikkagi 57% kogutulust. 2009. ja 2010. aastal vähenes omatulu veelgi ja nüüd oli see juba väiksem kui toetussummad. Ka nähtub 2009. ja 2010. aasta kogutulust, et vahepealsete aastate enam kui nelja miljoni kroonised tulud vähenesid vaadeldava perioodi kahel viimasel aastal enam kui poole võrra, isegi 2005. aasta tasemest madalamale – 2,5 miljonini. Omatulu oli umbes sama suur (2009) või väiksem (2010) kui 2004. aastal. See on otseselt põhjendatav majanduskriisiga, sest kriis puudutas enim just

väiketeatrid: publikut huvitas teater vähem ja etendusi vaadati pigem kesklinnas, loobuti väikeste kõrvaliste kohtade külastamisest; piletitulu vähenes umbes kaks kolmandikku (Kiri 7). Omatulude vähenemine kahe kolmandiku võrra paistab selgelt ka jooniselt 2.

Joonis 2. R.A.A.A.M.-i tulud kokku.

Uuslavastuste väljatoomist toetavad rahaliselt ka eraettevõtted, kellega on sõlmitud pikema- või lühemaajalised kokkulepped. Suhtlus meediapartneritega toimub vastastikusel kokkuleppel, mille raames saab R.A.A.A.M. tegevust soodustingimustel reklaamida ja vastutasuks eksponeerib üritustel ja reklaammaterjalidel partnerite logo. (Kiri 3) Sponsoreid oli Märt Meose sõnul kõige rohkem 2007. ja 2008. aastal. Hiljem on toetajate hulk järjest vähenenud, praegu on järel mõni üksik (Kiri 7).

Eraldi kokkulepped sõlmitakse ka iga uue mängukoha kasutamiseks. Tihtipeale on omavalitsus lavastuse väljatoomisest just nende vallas või külas väga huvitatud. Kohalikku initsiatiivi peab R.A.A.A.M. oluliseks ja vajalikuks. Nii on tõenäolisem, et eeltöö lavastuse väljatoomiseks teeb ära näiteks vald või mõni muu mängukoha omanik. Vallad või objekti eraomanikud kasutavad koha väljaehitamiseks ja kordaseadmiseks sageli Euroopa Liidu projektitoetusi (nt Suure Munamäe vabaõhulava), LEADER-programmi toetusi (Jäneda pullitaliteatri väljaehitamiseks). (Kiri 3)

Vaadeldava perioodi jooksul ei ole R.A.A.A.M.-i rahastamisallikad üldiselt muutunud. Projektipõhise tegevuse tõttu on algusest peale otsitud võimalusi projektide elluviimiseks koostöös kohalike omavalitsustega või etenduspaikade omanikega, kasutatud on ka eraettevõtjate abi. Merle Karusoo sotsiaalsete projektide puhul on abi saadud nt Integratsiooni Sihtasutusest ja välisriikide saatkondadelt. Alates 2005. aastast on R.A.A.A.M. saanud riigilt tegevustoetust ja Kultuurkapitalilt stipendiume etenduste mängimiseks väliseesti kogukonnale või osalemiseks välisfestivalidel. Täheldatav on tulu kõikumine üldisest majanduslikust olukorrast sõltuvalt (kogutulu ületas 2006., 2007. ja 2008. aastal 4 miljonit krooni, samas majanduslanguse tingimustes 2009. ja 2010. aastal oli see vaid umbes 2,5 miljonit krooni).

3.4. Väliseestlastele esinemine ja välisfestivalid

Oluline koht R.A.A.A.M.-i tegevuses on algusest peale olnud eesti kultuuri eksportimisel. Külalisetendusi välismaal on antud peamiselt väliseestlaste keskustes Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Austraalias. Eesti kultuurilooliste lavastuste vastu on huvi nendes kohtades olnud suur.

Regulaarselt on esinetud USAs New Yorgi ja Baltimore'i Eesti Maja kutsel Eesti kultuuripäevade raames („Külmetava kunstniku portree“, „Sõdur“, „Vahepeatus“) New Yorgi, Baltimore'i Chicago ja Los Angelese Eesti Majas, aga ka Kanadas Toronto Eesti Majas.

2007. aastal anti lavastusega „Külmetava kunstniku portree“ etendusi Austraalias Adelaide'i, Melbourne'i, Thirlmere'i ja Sydney Eesti Majades. R.A.A.A.M. on aidanud ka teistel teatritegijatel välisreise korraldada. Lavastus „Orav ja Meri“ on Eesti teatristatistika kogumikes 2010–2012 märgitud R.A.A.A.M.-i repertuaari. Tegelikult korraldas R.A.A.A.M. 2010. aasta lõpus ja 2011. aasta alguses ainult selle lavastuse ringreisi Austraalias: esineti Austraalia eestlastele Perthis Adelaide'is, Brisbane'is, Sydneys, Thirlmere'is ja Melbourne'is. 2012. aastal esineti Kanadas Vancouveri eestlastele.

Lisaks on R.A.A.A.M. oluliseks pidanud välisfestivalidel osalemist ja seeläbi tunnustatud lavastajatega kontaktide loomist. R.A.A.A.M.-i lavastustest on rahvusvahelistel festivalidel osalenud autoriteatri lavastused. Esimesena viidi 2002. aastal Viini teatrfestivalile *Wiener Festwochen* Merle Karusoo „Save Our Souls”. 2004. aastal osales Merle Karusoo lavastusega „Eestisse sündinud” Peterburis festivalil „Uus draama” ja 2010. aastal mängiti Peterburis teatrfestivalil „Vikerkaar” Uku Uusbergi „Vahepeatust”. Rahvusvaheline tunnustus saavutati 2011. aastal Iraanis, kui Iraani lavastaja Homayun Ghanizadeh’ „Antigonele” seati viis nominatsiooni: parim naisnäitleja – Elina Reinold ja Külli Reinumägi, parim meesnäitleja – Raimo Pass, parim lavastaja – Homayun Ghanizadeh ning parim tekst – Homayun Ghanizadeh. Elina Reinold võitis parima naisnäitleja preemia. Suurem osa festivalikutseid jääb siiski aega pärast 2010. aastat.

R.A.A.A.M.-iga seostatavast vaadeldava perioodi 23 lavastusest (arvan siia hulka praegu ka lavastuse „Orav ja Meri”) on mängitud väljaspool Eestit kaheksat: „Save Our Souls” (2002), „Eestisse sündinud” (2004), „Külmetava kunstniku portree (2006, 2007), „Sõdur” (2008, 2009), „Vahepeatust” (2010), „Orav ja Meri” (selle puhul ongi R.A.A.A.M.-i ainus roll olnud välisreiside organiseerimine aastail 2010, 2011, 2012), „Antigone” (2011, 2012, 2013) ja „Kuues maitse” (2013) (Kiri 4). Viimastel aastatel ületab välismaal antud etenduste arv koduetenduste arvu, aga see ei ole selle uurimuse teema.

4. R.A.A.A.M.-i kunstiline tegevus perioodil 2000–2010

Perioodil 2000–2010 tõi MTÜ R.A.A.A.M. vaatajate ette 21 eesti algupärast näidendit. Lisaks etendus 2010. aasta suvel Tallinnas Katariina kirikus iraani lavastaja ja dramaturgi Homayun Ghanizadeh' algupärand „Antigone”, mis oli kirjutatud konkreetsetele eesti näitlejatele. Tegevustest, mida ei saa nimetada teatritegemiseks tavapärasel tähenduses, tuleb nimetada kahte suurt sotsiaalprojekti (Mikomägi 2010a) koostöös Merle Karusooga:

- 1) 1999–2002 Maardus, Loksal, Tallinnas, Pärnus, Sillamäel, Jõhvis, Kohtla-Järvel, Narvas, Ahtmes läbi viidud üle-eestiline integratsiooniprojekt „Kes ma olen”, mille raames korraldati ligi 20 koolitust; koolituste ajal ja tulemusel kirjutatud tekst kanti alati koolituse lõpus ette;
- 2) sarnasel põhimõttel toimus 26. augustil 2005 Aegviidu rahvamajas ühekordne projekt „Kes ma olen – Eestimaa mustlased”, kus seitse Eesti mustlast kandsid ette oma tekste.

Peale üksikute elulugude-kavasid kajastanud artiklite ei saavutanud need projektid suuremat tähelepanu. Karusoo ise on kommenteerinud, et ta ei oska seda päriselt ka teatriks nimetada. Töö on küll sama, põhineb elulugudel, aga projekt „Kes ma olen” oli mõeldud pigem osalejatele ja lugude ettekandjatele endile. Koolituste tulemusel valminud etendusi ei reklaamitud laiemalt, publikuna nähti projektis osalenute lähedasi ja ka kohalikke elanikke. Need etendused ei olnud mõeldud mitmekordseks näitamiseks, vaid tegemiseks. (Visnap 2004) Karusoo teatri seda osa on nimetatud elulooteatriks.

Esimestel aastatel R.A.A.A.M.-il kunstiline tegevus sisuliselt puudub, sest projektiteatriga seostatavad Merle Karusoo sotsioloogilise teatri lavastused sünnivad muude teatrite kaasabil. R.A.A.A.M. osales enamasti vaid lavastuse ettevalmistamise protsessis ja korraldas gastrolle (vt peatükk 3.1). Üldises teatripildis muutus R.A.A.A.M. nähtavaks 2004. aastal, mil lavastati Viinistu kunstimuuseumi õuel Mart Kivastiku „Külmetava kunstniku portree”. Selle näidendi lavastamiseks ja ruumide leidmiseks

pöördus lavastusmeeskond R.A.A.A.M.-i juhi Märt Meose poole. Kunstiliselt õnnestunud suveprojekt julgustas Märt Meost järgmiseks suveks uut kultuuriloolist näidendit tellima.

R.A.A.A.M.-i kunstilist arengut ei ole otstarbekas periodiseerida. Õigem on rääkida kunstilise arengu suundadest, millest eristub ajaliselt selgemini ja piiritletumalt sotsioloogiline teater. Üldiselt on üleminek ühelt kunstiliselt suunalt või teatritüübilt teisele toimunud järk-järgult. Alates 2004. aastast juhindub R.A.A.A.M. kunstiliste suundade valikul tegevuseesmärkidest, materjalist (nt näidenditest), mängukohtadest, aga ka üldistest teatrimaastiku tendentsidest. Täheldatavad on järgmised suunad: 1) sotsioloogiline teater, 2) spekulatiiv-dokumentaalne teater; 3) kammerlikud lavastused ning 4) autoriteater. Definieerin need eraldi allpool. Niisuguses jaotuses on siiski omajagu küsitavusi. Teise suuna puhul on oluline teada, et terminina tekkis „spekulatiiv-dokumentaalne teater” alles 2007. aastal, asendades seni kõheldes kasutatud „pseudodokumentaali” (Mänd 2007b). Sobivat ühisnimetajat otsiti eeskätt Mart Kivastiku näidendite lavastustele, kuid minu arvates on R.A.A.A.M.-i repertuaaris põhjust nimetada selliseks teatriks mitut teistki lavastust. Ajalooline või kultuurilooline aines on kujundatud niisugustes näidendis selliseks, et see võiks pakkuda huvi võimalikult suurele hulgale teatrivaatajatele, kuid annab ometi võimaluse käsitleda teemat sügavuti. Omaette rühma moodustavad kolm lavastust, mida saab väikestes teatrisaalides mängida aasta ringi. Eesti autoriteater muutub välismaiseks autoriteatriks ja sellega seoses kerkib pärast 2010. aastat üles täiesti uus suund – välislavastajate Eestisse toomine ja tõlkenäidendite lavastamine.

4.1. Merle Karusoo sotsioloogiline teater

Nagu öeldud, algas R.A.A.A.M.-i tegevus koostööst Merle Karusooga, kelle sotsioloogiline teater oli 21. sajandi alguse ühiskondliku olukorra taustal aktuaalne. Ühest küljest oli suurenenud huvi ja vajadus muulaste ühiskonda lõimimise vastu, teisest küljest kogeti ühtäkki teravalt meelemürkide ja uute sõltuvuste (näiteks narkootikumide) tagajärgi. 2000. aastal ulatus HIVi nakatunute arv ootamatult 390-ni, 2001. aastal juba 1474-ni (Terviseamet).

Merle Karusoo lavastused, millega R.A.A.A.M.-i nime seostada saab, on sotsioloogilise teatri lavastused. Eesti teatripildis ainulaadse **sotsioloogilise teatri** eesmärk ongi uurida mingit eluvaldkonda, välja selgitada valupunktid ja pingekolded ning sotsiaalseid probleeme teatri kaudu võimendada. Karusoo teater on dokumentaalne: tekste koostades kasutatakse mitmesuguseid dokumente ja andmeid, samuti sotsioloogilisi meetodeid, nt küsitlused, ankeedid, elulointervjuud jne. Karusoo koondab teema kohta eri seisukohad, esitab eri vaatepunktid ning osutab käsitletava teema või probleemi keerukusele. Läbivalt tegeletakse ühiskondlike ja poliitiliste probleemidega. Kui kajastatakse ainult üksikisiku seisukohti või läbielamisi, tõuseb lavastus rohkem või vähem ühiskondlik-poliitiliseks üldistuseks. (Pesti 2009: 94) „Ma jutustan lugu, ehk näitan, ilmutan, aga püüan mitte peale suruda oma arvamusi-hinnanguid.” (Karusoo 2000: 16) Merle Karusoo ise tõmbab oma mälu teatri puhul paralleele Robert Wilsoni, Peter Brooki, Voldemar Panso, Jaan Toomingaga, pidades nende ühisosaks seda, et nad kõik lähevad teatriruumist välja ja otsivad võtteid vaataja etendusse kaasamiseks ning jõuavad läbi rahvamängude lõpuks vanade rituaalideni, mis aitab leida selle, mis kunagi ühendas (Karusoo 2008: 9).

Lavastusprotsessi kirjeldab Merle Karusoo nii: „Mis puutub dokmaterjalide baasil sündivate lavastuste proovideks valmistumisse, kus tekst sünnib lõplikul kujul alles esietenduseks, siis see on väga pikk periood. Esimene on vist see, et ma püüan võimalikult kõigekülgselt ära õppida teema, mida käsitlen. Kusjuures seda õppides avaneb tohutul hulgal igasuguseid vastukäivaid positsioone. Ma ei sunni ennast tagant, aga ma tahan jõuda selleni, et aru saada, milline on minu positsioon. See on väga pikk protsess. Kui ma siis tööühma hakkam koguma, oskan ma juba öelda, et vaat, me hakkame tegelema selle ja selle probleemiga, ma tean tänaseks sellest nii-nii-nii-nii ja nii palju. Me teeme sellest lavastuse, ma oskan isegi öelda, mis päeval see esietendub, ma oskan öelda, mida ma olen teinud või mida ettevalmistav tööühm on teinud, et see sünniks, aga ma ei tea midagi sellest, missugune ... Ei, mul on kujutlusi sellest, missugune lavastus peaks välja nägema, aga see on esialgne, sellest me lähtume, kuid ei pruugi sellesamaga lõpetada.” (Normet 2001: 110)

Koostöö Merle Karusooga on R.A.A.A.M.-i edasise tegevuse omamoodi eellugu. Aastatel 2000–2003, mil R.A.A.A.M.-i repertuaar koosnes üksnes Merle Karusoo sotsioloogilise teatri lavastustest, viidi koos Merle Karusooga läbi ka mitu esitlustega lõppenud koolitust-projekti (integratsiooniprojekt „Kes ma olen”), samuti on R.A.A.A.M.-i juht Märt Meos öelnud, et eesti kultuuriloo tutvustamine ja algupärandid tulid „tänu koostööle Merlega” ja et teda paelus eelkõige eeltöö, mida tehti nii lavastuste „Save Our Souls”, „HIV” kui ka hiljem „Misjonäride” heaks (Mikomägi 2010a).

R.A.A.A.M.-i kaasabil lavale toodud Merle Karusoo sotsioloogilise teatri lavastused on „Save Our Souls” ehk „SOS” (2000), „HIV” (2002), „Eestisse sündinud” (2003), „Kes ma olen – Eestimaa mustlased” (2005) ja „Misjonärid” (2005). Enamik nendest on Põhjamaade ja ÜRO Arenguprogrammi integratsiooniprojekti osa. Lavastused kuulusid mõne suurema või statsionaarse mänguruumiga teatri repertuaari või olid koguni näitlejatudengite koolitööd. Seetõttu mängiti neid suurtes teatrisaalides või ringreiside ajal ka rahvamajades tavapärasel talvisel teatrihooajal (v.a „Save Our Souls”, mis etendus suvel Liiva keskuses). R.A.A.A.M. osales materjali kogumisel ja süstematiseerimisel ning korraldas (lavastuste „Save Our Souls”, „HIV” ja „Eestisse sündinud” puhul suviseid) üle-eestilisi ringreise.

„**Save Our Souls**” ehk lühemalt „**SOS**” avas Eesti vanglates mõrva eest karistust kandvate eri soost ja rahvusest inimeste hingelaadi. Lavastus koosnes kolmest osast. Esimene osa „Kes nad on” põhines uuringufirma Saar Poll sotsioloogilisel analüüsil Eesti Vabariigi vanglates mõrva eest kinnipeetavate elulugudest ja viiekümne inimesega tehtud intervjuudel. See on lavastuse kõige pikem osa, hõlmates kaks ja pool vaatust kinnipeetavate monolooge ja olles ainukese osana näitlejate kanda. Karusoo ütles, et Nõukogude Liidu integratsioonipoliitika tulemusel oli enamik kuritegudest Eesti NSV-s toime pandud mitte-eestlaste poolt, kuid Eesti Vabariigis toime pandud kuritegude puhul suureneb järjest eestlaste osakaal. Vangidel ei ole rahvuslikust päritolust sõltumata juuri. Kui karistus kantud, ei ole neil kuhugi tagasi pöörduda. On hakanud tekkima sepaaratne ühiskond, kus elukaaslasti leitakse üksteise hulgast. Ta viitab surmanuhtluse kaotamise otsusega tähelepanuta jäetud ühiskondlikele probleemidele ja osutab, et eluaegsed vangid

ei pea ise õigeks 30 aasta pärast vabaduse taotlemise õigust, neil puudub võimalus normaalseks eluks. (Karusoo 2008: 467) Teises osas räägivad 12 vene rahvusest koolilast eesti keeles oma päritolust. Muukeelseid lapsi on proovitud Eesti ühiskonda integreerida (on korraldatud keelesaagreid ja käivitatud projekte, kus vene lapsed õpivad eesti keelt taludes), kuid Eesti ühiskond on nende laste suhtes endiselt suletud. Siin osutatakse, kuidas saaksid muukeelsed lapsed meie ühiskonda integreeruda. Integreerumisprotsess vältab kolm põlvkonda. Karusoo tähendab, et viimased kolm põlvkonda on muulasi integreeritud nõukogude rahvuseks, nüüd on tegemist juba teistkordse integratsiooniga. (Normet 2001: 133) Kolmas osa „Mis meist saab” lahkab tugiperet mitteomavate tundmatu päritoluga lastekodulaste probleeme. Lastekodulapsed osalevad video vahendusel. (samas) Lavastus osutas päevakajalistele teemadele, sh surmanuhtluse poolt- ja vastuargumentidele, mis oli aastatuhande vahetuse eel ja ajal ühiskondlik-poliitiliselt väga aktuaalne teema. Esile kerkis eelkõige lavastuse dokumentaalne aspekt ja olulisus oma ajas.

Lavastus oli kakskeelne – vene ja eesti keeles –, sest kaks kolmandikku intervjuusid oli vene keeles. Neid ei tõlgitud, sest „vene keel on sedavõrd erinev nende inimeste suus, kes oma *backgroundi* poolest on ju Ukrainast, Valgevenest ja ei tea, kust veel. See ei ole üks ja sama vene keel, see ei ole venelaste, see ei ole vene kultuuri vene keel” (Normet 2001: 128). Enne esimesi proove loodi videointervjuude põhjal tegelaste galerii. Esimeses Narvas toimunud proovis vaatasid näitlejad seda galeriid ja pidid seejärel kohe sama jupikest mängima. Kahe proovi vahel anti näitlejatele kätte täisintervjuutekstit, helilindid, mille nad pidid läbi kuulama ja mille põhjal järgmisel päeval viie minuti jooksul etüüdi tegema. Seejärel kirjutati tekstid, millest Karusoo tegi veel kord valiku, lähtudes sellest, mida ta pidas oluliseks kindlasti lavastuses öelda. Kõige lõpuks selgus täpne mänguvorm ja lavastuse ülesehitus. (Normet 2001: 129) Eelkirjeldatu iseloomustab üsna täpselt Karusoo töömeetodit, mida ta sotsioloogilise teatri lavastuste puhul kasutas.

Lavastuse retseptsioon oli vastuoluline. Margot Visnap nimetab „SOSi” „järjekordseks dokumentaallavastuseks, mis seekord on tõepoolest pigem sotsiaalne projekt kui teater”, ja lisab, et see erineb nii stiili, hoiakute kui ka kujundite poolest tunduvalt Karusoo

viimaste tööde tervikkusest ja ambivalentisusest, on kohati pateetiline ja veniv, millest omakorda johtub igavus (Visnap 2000: 20). Ilmselt on raskuspunkt kaheteistkümne tapja lugude rohkusel iseenesest. Mõrvalugude kuhjumine kompab publiku talumise ja tajumise piire. Kõiki saatusi ei suuda vaataja mälus enam taastada. (Purje 2000) Lavastamisele on võrreldes mõne Karusoo varasema lavastusega pööratud vähem tähelepanu ja seetõttu ei tekita pelgalt monoloogid vastuvõtmisel dialoogi. Uudsuse vähesust heideti ka ette, sest laias laastus oli vangidest pilt juba dokumentaalfilmide vahendusel loodud (Balbat 2000). Lavastuse lõpuosa ehk see, milles räägivad lastekodulapsed ja muukeelsed lapsed, on vastukajades kõige problemaatilisem, sest integratsiooniküsimus on teatrivaataja jaoks mõistetavam. (Purje 2000) Maris Balbat nimetab seda osa lavastuse tugevaimaks ja mõjukaimaks (Balbat 2000). Materjalivalik üllatas ja laste esitus osutus väga emotsionaalseks. Meelis Kapstas kirjutab lausa, et mõrvarite elulood taanduvad kaugeks Hollywoodiks, kui lavale astub 12 vene last, kes on õpetatud rääkima oma pere lugusid eesti keeles. Esmalt tekitavad lapsed heldimust („kui armsad nad on”), kuid see tunne muutub piinlikkuseks („kui jõledad meie oleme”). Lõpus näidatud tummkaadrid lastekodulastest varjutasid omakorda muukeelsete laste lood. (Kapstas 2000)

Kakskeelsus tuleb kasuks näitlejatöödele. Ühest küljest on seetõttu ka publik kakskeelne, teisalt õnnestub mitmel näitlejal (nt Herardo Kontreras, Maria Avdjuško, Piret Kalda) „luua enda kehastatava meeldesööviv portree” (Balbat 2000), kuid kõigi üheksa meesnäitleja rolli jaoks ei jagunud lavastuses võrdselt ruumi ja osa tegelasi jäi seetõttu liiga vähe individualiseerituks.

Lavastusest „Save Our Souls” oli kolm lavaversiooni. Esimene neist tehti 2000. aastal VAT Teatris, kuid kuna projekt jäi kahjumisse, otsustas R.A.A.A.M. selle järgmisel aastal üle võtta (Allik 2010a: 39). Esimesel aastal toimusid etendused Tallinnas Liiva keskuses. Peale eri teatrite (VAT Teater, Eesti Draamateater, Vene Teater, Narva teater Ilmarine) näitlejate olid lavastusse kaasatud ka Eesti lastekodude lapsed. Video vahendusel osalesid Maardu, Sillamäe ja Jõhvi lapsed. Liiva keskuses mängitud lavastus oli kolmevaatuseline ja kestis umbes kolm tundi. 2000. aasta suvel toimunud etenduste

ajal oli Liiva keskusesse üles pandud Toomas Volkmani fotonäitus ja kinnipeetavate käsitöönäitus, avatud oli ka näiteks Dima *tattoo*-tuba. Liiva keskus, mis asub paradoksaalsel kombel Tallinnas aadressil Kalmistu tee 26, on ümber ehitatud sovetiaegsest juurviljalaost. Lavastuses kujutati Eesti Vabariigi mörtsukaid. Margot Visnap kirjeldab, et niisugune mängupaiga valik oli sotsioloogilise teatriprojekti kontekstis tabavalt täpne ja juba ette mitmetähenduslik: mörtsukvangide monoloogid kõlasid paigas, kus seni olid toimunud suurejoonelised trendipeod. Koht, mis sobis trendipidude korraldamiseks ja nendel osalemiseks ehk argisest eraldumiseks, rõhutas justkui ristivastupidiselt vanglat kui inimeste ühiskonnast eraldamise kohta. (Visnap 2002) Fotonäitus oli paigutatud vanglavõreaga eraldatud ruumi nii, et ühes seinas asusid valitsustegelaste värvilised klantsportreed ja teises seinas mustvalged fotod eluaegsetest kinnipeetutest.

Liiva keskusesse loodud saal on küll leitud koht, kuid kuna lavastus tuli välja VAT Teatri egiidi all, ei saa selle ruumi avastamist R.A.A.A.M.-ile omistada. Teiseks, nagu ka eespool mainitud, oli Liiva keskus juba varem vanast juurviljalaost ümber ehitatud ja seal toimusid trendipeod.

2001. aasta etendused toimusid juba R.A.A.A.M.-i eestvedamisel, nagu ka Viini teatrifestivali *Wiener Festwochen* etendused 2002. aasta juunis. 2001. aasta lavaversioonist puudusid lapsed, lavastus oli ühevaatuseline ja selle kogupikkus oli umbes üks tund ja 20 minutit. Viini-etendused olid kahevaatuselised ja kestsid umbes kaks tundi. Kuna „SOS” koosnes monoloogidest ja oli intervjuudepõhine, sai teksti hõlpsasti kärpida. (Kiri 5)

Ka „HIV” ei ole kunstilises mõttes R.A.A.A.M.-i projekt, vaid üks EMTA Kõrgema Lavakunstikooli 20. lennu diplomilavastustest (mängisid Karol Kuntsel, Anti Reinthal, Alo Kõrve, Ott Aardam ja Karin Lätsim), mida mängiti 2002. aastal Eesti Draamateatri väikses saalis. Järgmisel aastal etendus sama lavastus Vanalinnastudio saalis ja suvel korraldas R.A.A.A.M. sellega üle-eestilise ringreisi. „HIVi” tegemisel osalesid konsultantidena Assotsiatsiooni Anti-AIDS Eesti psühholoogid ja arstid ning Tallinna

teismelised (tänava)noored. Ettevõtmist toetasid muu hulgas Hollandi, Soome ja USA saatkond Eestis. Lavastuse peamine eesmärk oli aidata kaasa HIVi ja AIDSi ennetustööle teismeliste ja noorte seas. Seetõttu lisati lavastusele teemaga haakuvaid ettevõtmisi: internetis oli „HIVI” koduleht (www.hiv.ee), Draamateater korraldas „HIVI”-teemalise kirjandivõistluse. Üle-eestilise ringreisi puhul seati etendusest huvitatud omavalitsustele eeltingimus: näidendiga peab saama ühendada heakorrastustöid. (Auväart 2003) Talgutel korrustati näiteks parke või ehitati soodesse laudteid. Õhtul said lapsed etendust vaadata. (Sova 2003: 51) Talgutele oodati neidsamu lapsi, kellele hiljem etendust mängiti. „Näitlejatega kõrvuti tööd tehes saavad nad hiljem lavastustest natuke teise tunde, kui harilikult teatris käies,” sõnas Karusoo. Suurt huvi väiksemates kohtades etenduste vastu alati ei tekkinud. Kuressaare etenduse eel koristas parki umbes 30 last, kellest 14 olid pärit Kuressaare linnalaagrist, Maasilinnas oli abiks vaid paar last (Auväart 2003a, 2003b), Loksal oli kümnekond talgulist, aga seal osutus probleemiks ühest küljest vähene reklaam ja valdavalt venekeelne kogukond (Balbat 2002).

„HIV” on noortelavastus, mis sündis Karusoo sotsioloogilisele teatrile omaselt lavastaja ja näitetrupi improvisatsioonide ja etüüdide kaudu, nende aluseks oli dokumentaalne materjal. Sellised teatriprojektid olid „mujal Euroopas ja Ameerikas järjest populaarsemad ja edukamad, seda nii õpilaste tervisekasvatases kui ka aidiennetustöös” (Sova 2003: 49).

Üks ühele dokumentaalsusest ei saa „HIVI” puhul siiski rääkida, sest tegelased kujutavad viie tegelase kaudu läbilõikelisi tüüpe (Balbat 2002). Lavastuses leiavad neli seitsmenda klassi poissi koolipeolt tulles tänavalt verise tüdruku ja viivad ta haiglasse. Selgub, et tüdruk on HIV-positiivne ja poisidki võivad olla nakatunud. Koos püütakse tekkinud probleemi- ja hirmurägastikust välja rabelda ning ka tüdrukut aidata. Arutatakse, kas ja kuidas juhtunust vanematele rääkida, kuidas lähedasi võimaliku nakkuse eest kaitsta, tülitsetakse ja lepitakse, püütakse õpetada tüdrukule viisakamaid kombeid ja koolitarkust ning otsitakse talle kasuvanemaid. Paralleelselt käsitletakse veel tervet rida noorte probleeme: seks, narkomaania, tänavalapsed, muulased, üksikvanemad, prostitutsioon. Lavastus ei mõju õpetava ja moraaltitsevana, vaid selle eesmärgiks on ennekõike panna

mõtlemata ja kujundada suhtumine. Oliver (Karol Kuntsel) on alkoholiprobleemiga ema ülbikust poeg, kes püüab oma hingevalu peita popi olemise taha; Raigo (Anti Reinthal) on neljast kõige täiskasvanum, spordipoiss; Iivan (Alo Kõrve) on neljast poisist noorim, õpetajast ema ja valgevenelasest isa paipoisist poeg, kes ei talu roppusi, aga keda pisut pilgatakse; Paulil (Ott Aardam) on erinevalt teistest kodus küll mõlemad vanemad, kuid ta on äsja Saaremaalt Tallinna elama kolinud, tema eristub teistest katoliikliku kasvatusel; Veera (Karin Lätsim) on venelannast lastekodulaps, kes eelistab lastekodus elamisele tänaval hulkuda ja on elu pahupoolega varakult kokku puutunud. Lugu lõpeb tõsidusest hoolimata „isegi pisut liiga õnnelikult” (Sova 2003: 50): poisid ei ole nakatunud ja Veerale leitakse Rootsist kasuperekond. Poiste väärtushinnangud kujunevad heas ja õiges suunas ja loo toonus on tugevalt positiivne. Lavastusel on kasvatuslik mõju, kuid see on näitlejate mänguga loodud atmosfääriga oskuslikult ära peidetud. Kõik näitlejad kujutavad oma tegelaste näiliselt bravuurse ja hoolimatu või nohikliku kesta taga olemuslikku (Balbat 2002).

Kriitikud leidsid, et „HIV” on väga oluline draamatekst, ja rõhutasid selle olulisust lavale jõudmisel. Lilian Vellerand kirjutab, et „HIV” annab võimaluse uskuda laste solidaarsusse. Hirmu ületamise hinnaga päästetakse isegi too Teine, keda kogukond võõraks peab. Niisugune teguviis olevat reaalsuses vahest võimalik veel ainult laste puhul. (Vellerand 2003: 138) „HIVi” võrreldakse Karusoo kunagise noortelavastusega „Me oleme 13aastased”, kuid ajastu vaimu tabamisel jääb uus lavastus ebausutavamaks (Pesti 2002). Narkomaania on lavastuses surutud tagaplaanile ja tiksus justkui tüdruku haigusloo taustal. Näidendis kajastatavad probleemid (narkomaania, AIDS) olid Eesti ühiskonnas üha aktuaalsemad ja muutsid vaatajad sõltumata vanusest mõtlikuks. Karusoo oli tekstis tabanud hästi ka tollaste põhikooli lõpuklasside laste keelekasutust.

„Eestisse sündinud” ja **„Kes ma olen – Eestimaa mustlased”** on Merle Karusoo 1999. aastal alguse saanud projekti „Kes ma olen” mõttelised osad.

„Eestisse sündinud” valmis lavastusena R.A.A.A.M.-i, Eesti Humanitaarinstituudi ja Theatrumi koostöös. Lavastuse eellugu oli 2003. aastal Haiba lastekodus alustatud

integratsiooniprojekt „Kes ma olen”. Eeltöö tehti ära R.A.A.A.M.-i kaasabil, projektijuht oli Märt Meos. Integratsiooniprojekti laiem eesmärk oli aidata integreerida kohanemiskustesse sattunud inimgrupe (eeskätt muulasi) Eesti ühiskonda. „Eestisse sündinud” etendustes mängisid Eesti Humanitaarinstituudi teatrieriala IV kursuse tudengid (diplomitöö) ja neli Haiba lastekodu last. Tegijad lootsid, et „laste eneseesitlus aitab mõista lapsi endid ja nende inimeste ülesandeid, kes lastekodulastega tegelevad” (R.A.A.A.M.-i koduleht).

Lavastuses käsitletakse lastekodulaste suurimat probleemi – integreerumist ühiskonda. Kuna enese ja oma vanemate-vanavanemate loo tundmine on toeks kogu eluks, taheti näha, kas ja kuidas mõjutab perekonnalugude tundmine või mittetundmine lastekodulapsi ja kas nad peavad saama hakkama tõega enese päritolu kohta või tohivad nad minna läbi elu kinnisilmi? Kas lastekodulapsi saab aidata? Kui saab, siis kuidas, ja kui ei, siis mis takistab? Need on küsimused, mida „Eestisse sündinud” rõhutada tahtis. (R.A.A.A.M.-i koduleht) Nagu teisigi „Kes ma olen” projekti esitlusi ei nimeta Karusoo ka seda teatrilavastuseks. See töö ei ole tehtud esmalt publikule mõeldes. (Poldre 2003) Suurimaks saavutuseks peab Karusoo siin laste omavaheliste suhete paranemist, kannatlikkust üksteise suhtes ja armukadeduse vähenemist (Kaljuläte 2004: 23). Projekt eeldas, et kõigepealt pidid lapsed hakkama rääkima. Neile anti võimalus organiseeritud vestlusringis kordamööda rääkida. Vestluste tulemusena sündis tekst ja selle põhjal esitlus, kus lastekodulapsed rääkisid oma minevikust. Niisuguse teatri järele tunti sel ajal puudust ja Karusoo lavastus aitas tühemikku täita. (Teatriankeet 2003/2004: 52, 57). Lavastusel „Eestisse sündinud” oli professionaalsete näitlejate osaluse tõttu rohkem kõlapinda kui senistel „Kes ma olen” projekti esitlustel. Järgmisel suvel toimunud Eesti ringreisi korraldas R.A.A.A.M. ja nii sai sellest tegelikult esimene „Kes ma olen” lavastus, mida on kajastatud kui teatriprojekti – 2003. aastal anti kaks etendust, samas kui 2004. aastal anti 20 etendust, mida nägi üle 2000 vaataja.

„Kes ma olen – Eestimaa mustlased” on üksnes Karusoo ja R.A.A.A.M.-i ühistöö, kuid ka see on tegelikult projekti „Kes ma olen” tulem. Žanrimääratluselt on seda nimetatud dokumentaalkompositsiooniks, mis kanti ette üks kord, 26. augustil 2005 Aegviidu

rahvamajas. Esitlusele eelnes üheksapäevane laager, mille ajal valiti välja tekstid, mida esitada. Esitajad olid Eestis elavad mustlased. Laagri- ja esinemispaiga, Aegviidu rahvamaja valis välja Märt Meos. Selle koha poolt rääkis argument, et seal on hea omaette olla. Proovipäevadel kasutati kohalikke elanikke publikuna, et lapsed harjuksid inimestele rääkima. Mängukordi oli üks, sest esinejad olid pärit Eesti eri paigust (Tartust, Türit, Pärnust, Audrust, Tallinnast ja Võrust) ja hiljem nende kokkusaamine oluks väga keeruline. Töörühma kuulus veel Katrin Saukas, kes tegi lavastuse muusikalise kujunduse ja aitas kaasa kontseptsiooni loomisele.

Lavastuse jaoks materjali kogumist alustas Merle Karusoo suve hakul, mil ta külastas Eesti mustlasi ja lindistas üle 30 tunni elulugusid. Samal ajal otsis ta ka lavastusse sobivaid lapsi. Valminud poole tunnises lavakavas kasutati lugusid, mis valiti välja eelnenud üheksapäevase laagri ajal. (Sikk 2005b) Sama meetodit kasutas Karusoo ka teiste „Kes ma olen” projekti raames valminud lavakavade puhul. „Eestimaa mustlaste” lavastuses oli enamik lapsi laval esimest korda ja pidid esitama tekste, millega nad polnud varem kokku puutunud. Muinasjutu vestmise vormis ettekande ajal said vaatajad ülevaate mustlaste ajaloost, vanasõnadest, kommetest, aga kuulsid ka etenduses osalenud laste elulugusid. Etenduse muutsid värvikaks kurva alatooniga laulud ja hoogsad tantsud. (Lilleorg 2005) Karusoo sõnul huvitas teda, Katrin Saukast ja Märt Meost mustlaste puhul eelkõige identiteet – kuivõrd nad ise oma rahvakildu, selle traditsiooni ja kultuuripärandit tunnevad; ta tahtis teada, mida üldse kujutab endast rahvas, kelle kohta on eesti keeles dokfilme ja raamatuid vähe, küll aga on rohkesti kriminaalkroonikat. Samuti lootis ta, et lastel, kes süvenevad oma päritollu ja identiteeti, on edaspidi lihtsam ja uhkem oma rahvuse hulka kuuluda. Laagri korraldamisel oli palju probleeme: lapsed ise ei tahtnud suve lõppu „kinni panna”, vanemad ei näinud selles ürituses kasu ja osa noori ei tahtnud end ise mustlastega samastada, ka kasvatajaiks hakanud mustlasnaistel polnud alati laste seas autoriteeti. (Murutar 2005: 63) „Eestimaa mustlased” oli identiteedi otsimise ja kinnistamise laager ja selle lõpuetendus. Tunda oli, et mustlased ise ei olnud ettevõtmisest eriti huvitatud.

Ka muud, Karusoo juhitud, kuid vähem tähelepanu saanud „Kes ma olen” projekti ettevõtmised olid laias laastus samasugused. Teatrilavastusteks neid pidada ei saa, kuid nende projektide raames tehtud uurimus- ja eeltöö oli väga oluline ning täitis R.A.A.A.M.-i seatud eesmärki koguda, töödelda ja tuua lavale dokumentaalset materjali.

2005. aastal lavastas Merle Karusoo Rakvere Teatris „**Misjonärid**”. Näitlejatena tegid kaasa Rakvere Teatri näitlejad, lisaks osalesid lavastuses Virumaa poistekoori lauljad, kes etendasid n-ö Ajaloolise Mälu rolli, esindades vabadusvõitlust pidavaid indiaani hõimlasi. Selle lavastuse puhul oli R.A.A.A.M.-i osa jällegi peamiselt materjali kogumine: Afganistanis sõdinud mehi intervjuerisid lavastuse tarbeks Katrin Saukas ja Märt Meos, kes andsid lavastajale üle ligi 2000 lehekülge materjali (Karulin 2013: 190). Karusoo sõnul võinuks „Misjonärid” lavale tulla varemgi: „Aga sellel tööil ei olnud kümme aastat tagasi finantseerijat, raha leidsime selleks alles nüüd. Ja selleks rahastajaks osutus Ameerika Ühendriikide suursaatkond. Aga – sel ajal, kui seda tööd alustasime, olid New Yorgi tornid juba läbi sõidetud.” (Viira 2005) Näidendi tekst ja lavastus valmis taas rühmatööna, mille käigus räägiti näitlejatega tegelastest ja valiti välja tosinkond intervjuud, mida lavastuses kasutati.

„Misjonärid” räägib sõjast, sõtta minekust ja sõjaga hakkama saamisest ning tegeleb laiemalt ühiskondlike ja globaalsete probleemidega. Madli Pesti liigitab „Misjonärid” poliitiliseks teatriks. Lavastus põhineb Dee Browni indiaanisõdade raamatul „Mata mu süda Wounded Knees” ja Nõukogude armee ajateenijatena Afganistanis sõdinud meestega tehtud intervjuudel. Teemad said niiviisi kokku tänu ühe prototüübi päevikule. Konteksti teravdab asjaolu, et lavastus seoti tugevalt Eesti osalemisega Iraagi sõjas. Lavastaja osutas sarnastele joontele Nõukogude Liidu püüdes okupeerida Afganistani 1980. aastatel ning lääneliitlaste tungimisele Iraaki 2003. aastal. Karusoo kritiseerib lavastusega vihjamisi ka riigikogu otsust pikendada Eesti missiooni Iraagis ja vastandab isiklikku ühiskondlikule. Viimane on Karusoo ajalooainelistele lavastustele väga iseloomulik. Ka „Misjonäride” üks teema on süütud inimohvrid sõdades ning inimeste individuaalsed saatused konfliktikolletes ja totalitaarsete režiimide all. (Pesti 2009: 95) Esietenduse eel sõnastab Karusoo küsimuse: „Kuidas mees, kes nii oluliseks peab

indiaani lugusid ja nii hästi teab, mida valged inimesed Ameerikas tegid – kuidas see mees läheb võõrale maale ja tapab neid, kes sellel võõral maal on samasugused pärismaalased, nagu indiaanlased olid Ameerikas?” (Viira 2005) Poliitilised otsused vastanduvad üksikisiku soovidele.

„Misjonäride” formaalseks aluseks on Afganistani sõja sündmused, näidendi kõlapinda laiendab ajakohane Iraagi teema ja viited Dee Browne raamatule. Nende paralleelide kaudu näidatakse, kuidas maailma eri paigus aset leidnud sündmused on lavale seatuna üllatavalt sarnased. Tegemist oleks nagu „korrastatud süsteemiga” ehk tavaga: valge kolonisaator ja anastaja ühelt poolt ja vallutatav ehk kohalik etnos teiselt poolt, mõlemal oma õigused ja eesmärgid. Karusoo läheb sõjakoleeduste keskmesse, näidates, et see, mis toimus, polnud mingi erandolukord või vahejuhtum, vaid sõjas igapäevane julmus, totaalne kaos ja häving sadadele tuhandetele inimestele. (Mälgand 2005) Reaalsete inimeste mälestuste kaudu elustuvad ka hukkunute lood. Näiteks loeb Virumaa poistekoori poiss Martin Leemets (tegelasenimega Rahva Ustav Poeg) ette helikopterist alla hüpanud ja surma saanud poisi Ao Kaivu kodustele saadetud kirju. Karusoo on lavastuses ühte liitnud idealistliku patsifismi ning arusaamise sõjast ja sõdimisest (Sildam 2005). Mälestuste rääkijail (nt Tarvo Sõmeri Snaiper) tükib tahtmatult esiplaanile sõjamehelik eneseõigustus, kuigi ollakse nõukogude propaganda kohaselt „õiglasel ja rahumeelsel missioonil” agressori poole peal. Sõduril on ju lihtne, ent samas ammendav vastus olemas: kui sina ei tapa, siis tapetakse sind ennast. Seda „õiglast missiooni” täidavad etenduses Miinipildur (Hannes Prikk), Kuulipildur (Velvo Väli), Vaatleja (Eduard Salmistu) ja Leitnant (Margus Stalte). (Mälgand 2005) Märt Avandi Rahutuvis näeb Andres Laasik stalinliku rahuliikumise helget sümbolit, mis „on teisenenud Ameerika Ühendriikide vapi terava nokaga kotkaks. /.../ See veider lind on Eesti teatri jaoks ootamatu ja uus, avades ka siinmail tee poliitilise teatri avarustele.” (Laasik 2005a)

„Misjonärides” ühtivad lakooniline ja teatraalne, ehe ja tinglik, elutõde ja lavamäng. Laste kaasamisel lavastusse on Karusool sisuline taotlus – „poiste pingsast reipast kohalolekust saab lavastuse kood /.../” (Purje 2005). Lavastuse retseptiooni on oma

doktoritöös lühidalt kokku võtnud Ott Karulin (Karulin 2013: 190) ja sellest ilmneb muu hulgas kohaliku vaataja ja OmaDRAAMA teatrifestivali (mille programmi „Misjonärid” valiti) rahvusvahelise žürii arvamuste lahknevus. Rahvusvaheline žürii näeb laste kaasamises eetilist küsimust, kuna tegemist on poliitiliselt angažeeritud lavastusega, samuti tundsid välisvaatajad puudust sõjas osalenute praegustest hinnangutest tol ajal toimepandu kohta (Allik 2006a). Poleemika on mõistetav, sest „Tekst ise on selline, et võiks oodata igasuguseid inetuid reaktsioone. Näiteks mõne lastekaitseorganisatsiooni sekkumist. Täiskasvanud näitlejate kõrval on laval üheksa eelmurdelist poissi. Suurte näitlejate tekstis esineb kirjeldusi laste hukkamisest, nende laste emade ja õdede vägistamisest. /---/ Esineb rahvusvahelise vaenu õhutamist. (Hvostov 2005) Terav-valsut teemakajastust hinnati üldiselt siiski kõrgelt: muu hulgas sai näidend Kultuurkapitalilt kirjanduse aastapremia. Ka vaatajatele läks lavastus korda: „Misjonäre” mängiti 29 etendust 2682 vaatajale ning enamik etendusi (17) anti Rakvere Teatri kodusaaalis, „kuivõrd väljasõitude tegemist raskendasid keeruline lavakujundus ning noornäitlejate kooli ja teatritöö graafikute ühildamatus” (Karulin 2013: 191).

Kõik Merle Karusoo ja R.A.A.A.M.-i nimega seostuvad sotsioloogilise teatri lavastused põhinevad põhjalikul eeltööl (uurimused, intervjuud, küsitlused ja improvisatsioonid näitlejate, osalejatega). Ükski neist ei ole olnud valmisnäidend, vaid on valminud lavastusprotsessi käigus. Uurimustel ja küsitlustel põhinevatele näidenditele on iseloomulik tugev n-õ hoiatav ja õpetav missioon – nende lugude kaudu antakse publikule võimalus oma hinnanguid ja suhtumisi ümber kujundada. (Sova 2005: 110–111). 2000. aastate esimeses pooles esindas Eesti teatris sotsiaalset mõõdet eeskätt Karusoo, kelle „sekkumine meie ühiskonnatiiki on alati olnud jõuline ja andekas (meenutagem kas või eelmiste lavastuste probleeme: kuritegevuse seos rahvusedentiteediga, aids, lastekodulapsed)” (Allik 2005). Allik osutab, et Karusoo tegevuse publikumõju jääb siiski juhuslikuks ja napiks, sest tal puudub alaline trupp ja koduteater (samas).

Merle Karusoo oli 1999. aastal Eesti Draamateatrist lahkunud. Lähemal uurimisel selgub, et sel ajavahemikul kuni 2006. aastani (mil ta läheb tagasi Eesti Draamateatrisse

lavastajaks) toob ta enamiku lavastustest välja R.A.A.A.M.-i toel või kaasabil. Need on sotsioloogilise teatri lavastused, milles puudutatakse eri riskirühmi ning käsitletakse paljusid olulisi ühiskonna valupunkte ja aruteluteemasid, näiteks surmanuhtluse kaotamine, lastekodulaste ja muukeelsete laste Eesti ühiskonda lõimimine, narkomaania, HI-viiruse levik, eestlaste osalemine rahuvalvemissioonidel jne. Oluline on sõnum, mille edastamisel Eesti väiksemates kohtades oli R.A.A.A.M.-il nende esitluste ja lavastuste puhul põhiroll. Sugugi mitte väheoluline ei ole R.A.A.A.M.-i osa ka materjali kogumisel ja toetajate otsimisel. Vaevalt et need lavastused oleksid ilma R.A.A.A.M.-ita tegemata jäänud (algusest lõpuni on R.A.A.A.M.-i projektid ju ainult „Kes ma olen” integratsiooniprojekt, sh „Eestima mustlased”), kuid avastasin üllatusega, et tänu R.A.A.A.M.-i tegevuse uurimisele kujunes terviklik pilt ka Merle Karusoo ühest loomeperioodist. Kogenud ja hinnatud lavastaja lavastuste kunstiline tase on üldiselt kõrge, seda ka juhul, kui kaasatud on osatäitjaid, kellel puudub näitlejatööks vajalik professionaalne väljaõpe.

Merle Karusoo sotsioloogilise teatri suund kerkib R.A.A.A.M.-i tegevuses selgelt esile. Kuni 2003. aastani tähendas R.A.A.A.M. Karusoo lavastuste produtsenti, kuid „Misjonäride” lavastus 2005. aastal tõestab, et ühtegi suunda ei ole lihtsalt kõrvale või seljataha jäetud.

4.2. Spekulatiiv-dokumentaalne teater: uued eesti kultuuriloolised näidendid ja kohaspetsiifilised jandid

R.A.A.A.M.-i kunstilise tegevuse teisest suunast saab rääkida alates 2004. aastast. See algab nn kunstnikutrilooja esimese lavastusega „Külmetava kunstniku portree”. Sellest ajast on R.A.A.A.M.-i tegevus olnud avalikkusele nähtavam, kuna lavastuste väljatoomise taga seisab üksnes R.A.A.A.M. Pärast 2004. aastat tehakse koostööd mõne teise teatriga vaid kahel korral („Misjonärid” (2005) Rakvere Teatris ja „Võlg” (2007) Kuressaare Linnateatris), millest „Misjonärid” kuulub Karusoo sotsioloogilise teatri perioodi (vt eelmine peatükk). Alates 2004. aastast on enamik lavastatud näidendeid kirjutatud R.A.A.A.M.-i tellimusel, samuti avaldub nüüd kõige selgemini R.A.A.A.M.-i eesmärk tutvustada Eesti ajalugu ja kultuuri. Lavastuste tase on ebahühtlane, kuid aasta-

aastalt suureneb esietenduste arv, ulatudes 2006. ja 2007. aastal nelja esietenduseni. Kõige rohkem tellib R.A.A.A.M. näidendeid Mart Kivastikult, kes lähtub kirjutamisel ajaloolisest ainesest (päevikud, dokumendid). Kivastik säilitab faktitruuduse, kuid käib dokumentaalse ainesega siiski üpris vabalt ja mänguliselt ümber. Sama meetodit kasutab näiteks ka Andrus Kivirähk, kes lähtub „Keiserlikus kokas” (2008) Elo Tuglase päevikutest. Päris dokumentaalteatriks selliseid näidendeid nimetada ei saa, sest ei taotleta täielikku ajaloolist autentsust. Mart Kivastiku enda sõnul on talle faktilisest tõest olulisem inimlik tõde. Sellist teatrit nimetatakse **spekulatiiv-dokumentaalseks teatriks** (Mänd 2007b: 76). Spekulatiiv-dokumentaalne teater ei pretendeeri niivõrd faktitäpsusele, vaid keskendub mulje andmisele käsitletavast ajaloolisest maailmast nii dokumentaalseid kui ka fiktsionaalseid materjale kasutades. Vaataja jaoks luuakse erinevate vahenditega keskkond, mis kannab edasi ajalooliste sündmuste ja isikute olemust, kuid mitte tingimata detailideni täpset autentsust. Sõna teine pool – „dokumentaalne” – viitab ajaloolise tõepära olemasolule, „spekulatiivne” annab juurde faktidega mängimise, fiktsionaalse maailma tasandi. Sõna hoiatab lavamaailma liiga tõsiselt võtmast, kuid ei keela saadud kogemust ajaloolise materjali lähtekohana kasutamast. R.A.A.A.M.-i repertuaaris on näidendeid, milles ajalooaines ja tõsine alatoon domineerib (nt Mart Kivastiku kunstnikutriloogia), ja näidendeid, milles domineerib jantlikkus (nt Mart Kivastiku hilisemad tekstid ja Lauri Vahtre komöödiad). Näidendite aines on rohkem või vähem kultuurilooline või ajalooline. Need dokumentaalsust ja fiktsionaalsust vabalt miksivad näitemängud on teatris kõrgelt hinnatud ja meeldivad publikule (Epner 2007: 602).

4.2.1. Mart Kivastiku kunstnikutriloogia

Mart Kivastik on sündinud 4. märtsil 1963. aastal Tartus. Ta on õppinud eesti filoloogiat ja töötanud filmistuudios Tallinnfilm toimetajana (1981–1991). Praegu on ta vabakutseline kirjanik. Draama juurde jõudis Kivastik proosa kaudu ning prosaistile omaselt on tema näidendite dialoog väga tekstitudlik. Lihtsad ja selged verbaalsed kujundid moodustavad korduvsituatsioonides jõuliste sümbolite jada. Ainestikult on Kivastiku näidendid väga eriilmelised. Laiemalt sai ta tuntuks näidendiga „Õnne, Leena”,

mida mängiti 1998. aastal Vanemuises ja Ugalas. (Lennuk 2005: 113–119) Viinistu näidendeid ajendas teda kirjutama VAT Teatri jaoks kirjutatud „Teener” (2003) (DRAAMA 2005), mille lavastaja Aleksander Eelmaa oli hiljem ka „Külmetava kunstniku portree” lavaletooja. 2000. aastate alguses oli Kivastik hinnatumaid eesti näitekirjanikke, eesti teatri festivalil „Draama 2005” oli tema näidendite lavastuste eriprogramm: festivalikavas on neli tema näidendit – „Teener”, „Savonarola tuleriit”, „Külmetava kunstniku portree” ja „Põrgu Wärk”.

Mart Kivastiku „**Külmetava kunstniku portree**” (2004) kirjutamise ja lavastamise idee tekkis näitekirjanikul, lavastajal ja Raimo Passil, kes pöördusid „projekti läbiviimiseks” produtsendi ehk Märt Meose poole. Seejärel uuriti Viinistu kunstimuuseumi omanikult Jaan Manitskilt, kas muuseumi õue on võimalik kasutada etenduspaigana. (Laks 2005: 32; vt ka peatükk 3.2.1). See erineb hilisemast tavast, sest enamasti on R.A.A.A.M. lavastamiseks ise näidendeid tellinud. Aleksander Eelmaa „Külmetava kunstniku portree” lavastus valmis rühmatööna, kus kõigil oli terviku suhtes võrdne osalus ja õigus (DRAAMA 2005: 62; Taruste 2007). Näidendi tegevust hoiab koos jutustamise raam: vastuolulisest inimesest värvikaks legendiks muutuvat, surevat Konrad Mäge (Hendrik Toompere jr) tuleb vaatama Aleksander Tassa (Sulev Teppart). Konrad Mäe minevik elustub Tassa subjektiivses kujutluses. Võib ka öelda, et inimesed, kellega Mägi kokku puutus, sulanduvad närvikliiniku personali ja mõne eemalseisja nägudesse ning elu lõpus saavutab läbielatu dramaturgiliselt hästi kontsentreeritud kuju. Viinistu kunstimuuseumi õuelavale loodud kujundus on napp ja funktsionaalne, seda ilmestab vaid mõni Konrad Mäe maali repro.

Lavastus on õnnestunud psühholoogilise teatri näide. See meeldis ühtviisi (suveteatri)publikule kui ka kriitikutele. Lavastus reklaamis ennast ise, sest eelnevalt ei ilmunud pikki reklaamintervjuusid ega esinenud ohjeldamatut enesekiitust, mis oli tollaste suveprojektide puhul pigemini juba tavaline. Jaak Allik kommenteerib: „Kokkuvõttes pakuti meile Viinistu rannaküla lageda taeva all uue eesti näidendi alusel sündinud head kõrgprofessionaalset psühholoogilist teatrit, mis pole kaugeltki igapäevane ja isegi mitte iga-aastane sündmus ka talveteatris.” (Allik 2004: 23) Kiidetakse

algupärase teatriteksti meisterlikku lavastust: „Imponeeris autori sõakus kujutada koomilises võtmes tegelikult ju pigem traagilise saatusega kunstniku elu, kõneldes näidendis samas vägagi olulistest asjadest. Hästi oli tabatud Kivastiku näidendi vaimu. Põnevad olid kõik näitlejatööd.” (Balbat 2004b: 47) Suveteater astus „Külmetava kunstniku portree” ja järgmisel suvel (2005) „Põrgu värgi” lavastusega statsionaari kunstiväärtuslike lavastustega samale joonele (Selge 2009). Aleksander Eelmaa sai 2004. aastal „Külmetava kunstniku portree” eest Eesti Kultuurkapitali aastapremia lavastajatöö eest ning Hendrik Toompere jr Eesti teatri aastaauhinna meesosatäitmise eest Konrad Mäe rollis. Hendrik Toompere jr loodud Mäe kuju võiks sobida tulevastele Konrad Mäe rollilahendustele lausa etaloniks. Külmetava kunstniku portreed” mängiti Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulaval kolmel suvel, Viinistul anti nelja aasta jooksul kokku 41 etendust (koos välisgastrollidega oli etendusi 60) 11 732 vaatajale.

Suveprojekte, mis sisaldavad nii vaatamängulisust kui ka kunstiväärtuslikumat kirgastust pakkuvaid elamusi, nimetab Kadri Rantanen suveteatri sildlavastusteks (Rantanen 2010: 94). Sellised suvelavastused on pakkunud rahulolu nii tegijatele kui ka publikule. Neis on olemas „hea lavastuse” elemendid, ent eri aspektides võib leida disharmoniat. Kriitikutes on põhjustanud lahkkelisid ennekõike ruumikasutus, dramatiseeringud, projektide sihtrühm jms. Ruumist tulenevate võimaluste kasutamata jätmist heidab „Külmetava kunstniku portrees” lavastusele ette ka Liina Unt, kes peab läbimõtlematuseks, „et publik viidi mänguplatsile läbi muuseumi, mitte randa pidi, jättes kasutamata olemasolevad võimalused”, „seosed jäid poolikuks, küsisid lõpetust ning potentsiaalne dialoog kunstiruumi (lavastuse, kunstimuuseumi kontekstis) vahel jäi avamata” (Unt 2004: 38). See oli siiski ainult üks arvamus, valdavalt leiti, et valitud koht õigustas end iseenesest: „... kuigi Mäes elas suurlinna ihalus, keskendus tema looming valdavalt loodusele.” (Rast 2004).

Mart Kivastikust saab R.A.A.A.M.-ile mitmeks aastaks partner, kelle näidendeid hakatakse otseselt R.A.A.A.M.-iga seostama. Edust ja tunnustusest ajendatuna tellib R.A.A.A.M. Mart Kivastikult 2005. aasta suvel Viinistul lavastamiseks uue kunstikunäidendi. Viinistu kunstimuuseumi territooriumil olevas vanas katlamajas

etendunud „Põrgu värgi” (lavastaja Hendrik Toompere jr) peategelane on Eduard Wiiralt (Jan Uuspõld). Nii ajalises kui ka tegelaste vaates on „Põrgu wärk” „Külmetava kunstniku” mõtteline järg. „Põrgu värgi” puhul on tegemist dramaturgi ja lavastaja koostöönäitega, kus kumbki ajab küll oma asja, kuid seda tehakse viisil, mis annab tervikule avara tõlgendusruumi ning näitlejatele mitmekordse energia. Näidendis ja lavastuses käsitletakse eesti kunstnike tegevust Pallases ja Pariisis, naiste rolli inspiratsiooni puhul, asja loodud Kultuurkapitali eraldiste sihtotstarbelisust. Näitetrupp on äärmiselt pühendunud ja lavastus seab vaatajalegi eelduseks, et tuleb olla valmis realistlikuks sisseelamismänguks. (OmaDRAAMA 2006: 37)

Vastupidiselt ekstravertsele Konrad Mäele oli Eduard Wiiralt inimesena kinnine. Hendrik Toompere jr on „Põrgu wärgis” toonud vaikiva peategelase Wiiralti lavale vaikse mehena, kes aeg-ajalt ägestub. Kuna näidend käsitleb perioodi, mil Wiiralt oli hakanud karskeks, on ta veelgi kinnisem. Lavastuses mõjub ta sellisena kõigi möllumeeste ja boheemlaste vastandina. Reet Neimar ei kiida teatriaastale 2005 tagasi vaadates Mart Kivastiku alusteksti, kuid leiab, et 2005. aastal nähtud etendustest on Hendrik Toompere jr lavastatud „Põrgu wärk” esikohal just „elamusmuljena”: näidendi tekst oli trupis „vallandanud sellise fantaasia ja mängulise inspiratsiooni, et etendusel käivitus lausa jumalik näitlejamängu pillerkaar, ja sellega kaasa rõõmustades polnud kohapeal kahtluse varjugi, et see on hea teater” (Teatriankeet 2004/2005: 49).

„Põrgu wärki” on põhjalikult analüüsinud bakalaureusetöös Maarja Mänd, kes leiab, et Kivastik uurib kunstnikutriloogia tegelasi süvitsi. Eduard Wiiralti kaudu avatakse laiem kunstikontekst 20. sajandi algusest kuni lõpuni välja (Mänd 2007a: 5). Samasuguse suveteatri sildlavastusena nagu „Külmetava kunstniku portree” leiab „Põrgu wärk” rohkesti kriitikute tunnustust. Balti teatrifestivalil 2006. aastal sai „Põrgu wärk” viis auhinda: Mart Kivastik näidendi eest, Hendrik Toompere jr lavastajatöö eest, Harriet Toompere naisosatäitmiste, Jan Uuspõld Eduard Wiiralti kehastamise ja Margus Prangel Friedebert Tuglase rolli eest. Peale selle nimetas Eesti Teatriliit „Põrgu wärgi” aasta parimaks lavastuseks. Lavastust mängiti 2005. ja 2006. aasta suvel Viinistul kokku 31 korda, vaatajaid oli 9329.

Märt Meos seadis tulevikuplaanid sõltuvusse tehtu edukusest (Laasik 2005b). Kuna ka „Põrgu värgi” etendustel publikupuudust polnud, tellib R.A.A.A.M. Kivastikult kolmandagi kunstnikunäidendi. 2006. aastal lavastavad Raimo Pass ja Aarne Üksküla Viinistu kunstimuseumis vanas sprotitsehhis „**Kitse viiuli ja õngega**”, mille keskne tegelane on kunstnik Elmar Kits. Mart Kivastik näib olevat tõsisematest lugudest tüdinenud ja ütleb: „Ma mõtlesin, et kolmas lugu võiks olla vähe lõbusam. Kahest mornist mehest on tehtud. Ja eks see (morn) hakkab pikapeale külge.” (Ranne 2005) Samas tegeleb Kits näidendis hoopis oma siseilmaga ja tema kunstnikustaatus jääb tagaplaanile (Mänd 2007a: 5). Ka „Kits” mängib eelkõige kontrastidega, mis tõmbavad publiku kaasa, aga seekord toovad need kontrastid juba tuntavalt ohvriks sügavuse. Näidend põhineb Elmar Kitse päevikutel, mis loovad kunstnikust vastuolulise pildi: kodus Valgemetsas on mees vaikne ja mõtlik, aga linnas, inimeste hulgas muutub mees lõbusaks ja jutukaks. Kitsele tuleb külla sõber Lembit (Tõnu Oja või Raimo Pass), kes peab minema õhtuse rongiga linna, kuid jõuab sinna alles järgmisel päeval. Koos püütakse kala. Justkui varjuna on Kitse elus naine Linda (Rita Raave) ja poeg Margus (Markus Luik). Mart Kivastiku Kits on vaikne mees, kes pendeldab pidevalt ühe tegevuse juurest teise juurde. Näidend on kahest eelkäijast kammerlikum – „praktiliselt kahemehetükk, kuna kunstniku naine ja poeg liiguvad „tähtsate teistena” tagaplaanil” (Epner 2007: 592).

Kriitikud jäid „Kitse” lavastuse suhtes kõhklevaks. Sellele heidetakse ette teksti nõrkust ja pealiskaudsust, aga ka kiirustades tegemist. Jaak Allik näiteks ütleb suveteatri kokkuvõttes: „Kindlasti oleks tulnud Kivastikult nõuda süvenenumat tööd vähemasti ajastu reaalide näidendisse kirjutamisel.” (Allik 2006b: 40) Margot Visnap kirjutab Eesti Ekspressis: „Paraku on seekordse kunstnikuesitlusega teatrilaval läinud nii, nagu juhtub sageli kassahittidest filmidega, millele publikumenust tiivustatuna järgimisi osasid toodetakse, ent need osutuvad aina lahjemateks, esimese õnnestumise väsinud kloonideks.” (Visnap 2006) Näidend Elmar Kitsest jäi R.A.A.A.M.-il viimaseks kunstnikunäidendiks. Seda mängiti 2006. ja 2007. aastal 8095 vaatajale kokku 36 korda.

Seejuures toimusid 2007. aasta etendused (14) üle Eesti väiksemates teatrisaalides, mitte Viinistu kunstimuuseumis.

Spekulatiiv-dokumentaalne teater eeldab näidendilt faktidega vabalt ümber käimist. „Kitse” tekstis oli fakte vähe, mistõttu ei saanud nendega ka kuidagi ümber käia. Teadlikumale vaatajale, kes ootas kahe varasema lavastusega sarnanevat teatrielamust, jäi kokkuvõtteks mulje, et kirjanikul olid ideed otsa saanud või ta ei osanud dokumentaalset ja spekulatiivset tasakaalu viia. Küsimusi tekitas ka lubatud lõbusus. Sisemaailmaga tegelenud peategelane viitab samamoodi varasematest lavastustest tuttavale kannatava kunstniku kujule.

Mart Kivastiku Viinistu-näidendid paistavad Eesti suveteatrimaastikul selgelt välja. Mitmeski mõttes on Viinistul toimuv teater omaette žanr ja formaat, mida ei tahagi teistega kõrvutada või mille puhul ei tahagi arutada, „kui kodanlik või avangard see on” (Feldmanis 2006a). Ivar Põllu läheb kiidusõnadega kaugemale ja üldistab, et kõik, mis R.A.A.A.M. teeb, meeldib eesti inimestele. Ta leiab, et eesti teatrisse on jõudnud hariv ja rikastav meelelahutus ning kunstnikutriloogiaga on R.A.A.A.M. muutnud arusaamist dokumentaaldraamast. (Põllu 2006) Mart Kivastiku empaatiaga kirjutatud näidendid konkreetsetest eesti kunstnikest on meie ajaloos esimesed omataolised. Nad täidavad tühimiku, mis jääb elitaarse kunstiteaduse, pühalik-tõsise muuseumiatmosfääri ja rahvaliku palagani vahele. Kunstnikke kui selliseid esitatakse küll komöödia võtmes, kuid neid ei alavääristata. (Treier 2006: 44) Kivastik on suutnud publikut veenvalt kasvatada ja pärast tema kunstnikutriloogia lavastusi pole ühelgi julgemal ajalootõlgendajal enam olnud erilist võimalust vaatajaid šokeerida. Ajaloo käibetõdede dekonstrueerimine võib toimuda juba sisulisemal pinnal. (Kolk 2011: 550) Kõik need tähelepanekud märgivad, et eesti teatridiskursuses puudus niisuguse teatri jaoks selge žanrimääratlus. Žanri määratlemisel jõutakse 2007. aastal algselt pakutud pseudo-dokumentaali juurest spekulatiiv-dokumentaalse teatrini (vt Mänd 2007b).

Kogu triloogia kostüümikunstnik on Mare Raidma, kes on leidnud heas mõttes lihtsaid ja väljapeetud lahendusi. Kostüümid on valdavalt mustvalged nagu vanadel fotodel, kohati

tuleb mängu ka (sinakas)halli, korra isegi punane vihmavari Konrad Mäe Pariisi-stseenis, sama värvi kui ettekandja (Liina Vahtrik või Kersti Heinloo) huuled. (Treier 2006: 47) Samas tunnistab Heie Treier, et „Kitses” näisid kostüümikunstnikulgi ideed otsa olevat lõppenud ja jäi arusaamatuks, miks näiteks Lembit Saartsile (Tõnu Oja) oli kätte antud suur reisikohver, kui ta pidi vaid paariks tunniks rongiga Tartust Valgemetsa sõitma. Mida lavastus edasi, seda rohkem ilmub lavakujundusse dünaamikat. „Külmetavas kunstnikus” on põhiroll helil. „Põrgu wärgi” kunstnik Ervin Õunapuu on katlamaja laval rõhu pannud pimeduses levivale tossule, ja see mõjub. (Treier 2006: 48) „Kitses” teksti on kirjanik sisse kirjutanud hulga tehnilisi detaile, mille tõttu kipub lava näitlejatele kitsaks jääma. Sinna pidid ära mahtuma paat, molbert, kasvuhoone, muru ja jõgi, lisaks näitlejad, kes peavad pidevalt ringi liikuma. Kalatsehhi ruum oli sellise kujunduse jaoks ahtake.

Kuigi triloogia on mõeldud terviklikuks, suhestuvad omavahel paremini „Külmetava kunstniku portree” ja „Põrgu wärk”. „Kitses viiuli ja õngega” jääb eraldiseisvaks teoseks. „Põrgu wärki” ja „Külmetava kunstniku portreed” seovad teineteisele tehtavad vihjed ja viited, ühest lavastusest teise toodud stseenid ning nende jätkud ja ülevõetud tegelased ja osatäitjad (Konrad Mägi – Hendrik Toompere jr, Aleksander Tassa – Sulev Teppart ja Nikolai Triik – Raimo Pass). „Kitses viiuli ja õngega” eristub eelkäijatest teiselaadilise käsitluse, aga ka tegelaste poolest – teadlik vaataja eeldanuks leida finaallavastusestki näiteks Aleksander Tassa jutustaja kuju (või koguni oodanuks teda viimaks peategelase rollis) nagu „Külmetava kunstniku portrees” või „Põrgu wärgis”. (Mänd 2007a: 4–5) Kõiki kolme lavastust ühendab viiuli kujund ja külmetamise metafoor. Kivastik on valinud kannatava kunstniku kuju, mida ta püüab avada. Lavastused on tehtud eeldusega, et mänguperioodil saab publik vaadata kohapeal kunstinäitust. Näidendites endas on arutelusid kunsti üle suhteliselt napilt ja enamasti on need esitatud koomilises võtmes. Mõõndustega saab kolme lavastusega kokku peaaegu 100-aastane lugu: Konrad Mägi elas 1878–1925, Eduard Wiiralt elas 1898–1954 ja Elmar Kits 1913–1972.

4.2.2. Andrus Kivirähki kirjanduslooline „Keiserlik kokk” Viinistul

2008. aasta suvel etendub Viinistu katlamajas Ingomar Vihmari lavastuses Andrus Kivirähki kirjutatud tragikomöödia „Keiserlik kokk”. R.A.A.A.M. tellib Kivirähkilt näidendi eesti kirjandusloost ja Kivirähk leiab seeläbi võimaluse kirjutada tekst Elo Tuglase päevikute põhjal. See peaks olema ühtaegu väga naljakas ja väga valus. Kivirähk põhjendab ainese valikut ise nii: „Mulle on need [Elo Tuglase päevaraamatud] alati meeldinud, sest mulle sümpatiseerivad iroonilised inimesed, kes ka kõige raskematel aegadel suudavad säilitada külma pea ja vaimukuse.” (Hallik 2008) Viinistu kunstmuuseumi katlamaja muutub 1950. aastate Eestiks, kus on luubi alla võetud Tuglaste perekond. Kuigi „Keiserliku koka” tegevus keskendub ajale, mil Friedebert Tuglas (Raimo Pass) on põlu all, on vaatamäng lõbus. Vihmari lavastuses on Tuglas põlu all ehk teki all peaaegu kogu etenduse, kuuletudes Õhtujuhile (Jaak Prints) ja saades suud lahti teha vaid loetud kordadel. Seevastu on väga mahlaka jutuga Tuglaseid vahetpidamata külastavad ja tüütavad kirjanikest sõbrad. Kivirähk on kirjanike elulugudest toonud välja veidraid seiku. Kirjanikke tasakaalustab Elo Tuglas (Kleer Maibaum), kelle kaudu avaldub Tuglaste-paari kindel ja soe suhe. Andrus Kivirähk käib ajaga ümber tendentslikumalt kui näiteks Mart Kivastik, kuid temagi lähtub müütidest ja stereotüüpidest (Kolk 2011: 550). Kui Mart Kivastiku „Põrgu värgis” olid noored Tuglased koomilised ja toredad tegelased, kelle kallal küll pidevalt noriti, siis Andrus Kivirähki „Keiserlikus kokas” on nad juba vanemad, ka aeg on keerulisem – stalinliku kultuuripoliitika väärsti mõistmise tõttu tühistati Friedebert Tuglase rahvakirjaniku nimetus. Tuglas visati välja kirjanike liidust, temalt võeti ära pension ja korjati käibelt tema teosed. Tuglaste Nõmme maja valvati pingsalt ning keegi ei julgenud nendega suhelda.

Lavastuse retseptsioonis ollakse üsna üksmeelselt arvamusel, et näidend on pealiskaudne ja „mõjub kõigesti visandatud tellimustööna” (Purje 2008). Lavastuse kõnekuse kohta leiab Rait Avestik, et kuigi „juba võiks (nendel) nimedel ja elu(lugu)del ratsutamises väikese vahe sisse teha, taotakse Viinistus hoogsalt rauda, küll juba tahenevat rauda”. (Avestik 2008) Lavastus on lahendatud pigem väikse saali mõõtkavas kui Viinistu

katlamaja kõlamastaapi hõlmates. Lavastajat ei näi „liigestest lahti aeg kirglikult erutavat”, „laval süüdatud leegid ei kõrveta, pigem soojendavad ajavälist armastusvõidab-kõik-heldimust” (Purje 2008). „Keiserlik kokk” on pigem omailmeline kunstiteos, kus „ajalooline tõepära on antud üsna groteskses kõverpeeglis” (Märka 2008). Pühale ja traagilisele teemale läheneti pealiskaudselt ja estraadlikult. See ei meeldinud publikule, kuigi traagilise koomilisse valgusesse seadmine oli Viinistu katlamajas alanud juba 2004. aastal Mart Kivastiku – Hendrik Toompere jr „Põrgu wärgiga”. Kivirähki näidendi karakterid on lapidaarsed ja faabula välja arendamata, ja „kui Tuglas kannab lõpus ette nininovelli, võib aimata, et sellega taheti lavastuses ka mingid tõsisemad helid kõlama panna, see ometigi enam ei veena” (Allik 2008: 30). Spekulatiiv-dokumentaalsele teatrile kohaselt on Kivirähk võtnud näidendi aluseks Elo Tuglase päevikud ja proovib nende kaudu luua muljet ajastust ja kaasaegsetest. Tulemus on aga pigem jantlik.

4.2.3. Kohaspetsiifilised jandid

Pärast Merle Karusoo sotsioloogilise teatri ja Mart Kivastiku kunstnikunäidendite õnnestunud lavastusi Viinistul otsib R.A.A.A.M. uusi mängupaiku (vt 3. peatükk). Jaak Alliku järgi on R.A.A.A.M.-i uut tegevusperioodi põhjust nimetada „Laienemiseks”. Lavastuste puhtkunstilise taseme järgi otsustades paistab 2006. aastal Suurele Munamäele lavastama ja esinema minek pelga soovina „laiendada haaret”, sest kaks Suurel Munamäel mängitud lavastust („Minust jäävad ainult laulud” (2006) ja „Muna EÜE ehk Viimane kava” (2007)) on koduloolise põhjaga kohaspetsiifilised vabaõhulavastused, mis toimivad suvise ennekõike kergest meelelahutust pakkuva kogupereüritusena. Tellitud originaalnäidendite lavastamisest saab kohaidentiteeti kinnitav sotsiaalne sündmus, kuid seda laadi näidendid jäävad pelgalt illustratsiooniks. Mõlemad Suure Munamäe lavastused on selgelt kohaspetsiifilised projektid, mille tegemiseks minnakse kohta, kus tavaliselt teatrit ei tehta (Epner 2012), ja milles kajastatakse ajaloosündmusi, mis leidsid aset samas kohas või selle läheduses. Mõlemad näidendid on kirjutanud ajaloolased: esimese Lauri Vahtre ja Mart Laar, teise Lauri Vahtre.

Lauri Vahtre ja Mart Laari näidendi ning selle põhjal tehtud Tõnu Lensmenti lavastuse „**Minust jäävad ainult laulud**” sündmustik põhineb Rõuge kandis Teise maailmasõja järel aset leidnud sündmustel, mille keskmes oli legendaarne metsavend Auleid Toomsalu. Lavastuse teema on omas ajas aktuaalne. Selle kinnituseks mängib 2006. aasta suvel ka harrastusteater Metsateater Jõgevamaal Saare vallas Mati Tiku dramatiseeritud ja lavastatud „Legendi”. Lavastuse „Minust jäävad ainult laulud” prototüübid on tegelikult elanud inimesed, kuid keegi neist ei esine oma nime all (näiteks peategelane kannab nime Tõeleid Tammik (Janek Joost)). Žanrimääratluselt peaks „Minust jäävad ainult laulud” olema tegijate sõnul dokumentaaldraama, täpsemalt „traagilistel tõsielusündmustel põhinev vabaõhutükk lauludega kahes vaatuses” (Laasik 2006).

Keskne konflikt tekib Tõeleiu ja vaesest perest pärit Õilme Metsise (Maarja Jakobson) vastuolust – teine tahab esimest, esimene aga hoopis kedagi kolmandat. Õilme hakkab kommunistiks ja saadab isiklikuks kättemaksuks pool küla Siberisse. Näidend tugineb inimeste mälestustele ja arhiividokumentidele, ent lugu „flirdib rohkem palaganiga, kui üritab täita tühimikku nimega näidendid Eesti lähiajaloost” (Feldmanis 2006b). Veiko Märka leiab, et lavastuse suurim puudus on negatiivse leeri (punaste) jäämine karikatuuri tasemele – partorg (Viire Valdma) ja julgeolekutegelane (Andrus Vaariku hääl) pole teiste tegelastega võrreldes elulised karakterid. Kaitseliitlaste roll on samuti arusaamatu, sest vormi järgi pidid nad metsavendi toetama, kuid näidendi loogika seisukohalt mõjusid haarangule saadetud punaväelastena. (Märka 2006) Tegelikult eksisteerinud inimesed olid Rõuge elanikele tuttavad ja lavastuses äratuntavad, kuid kõrvalise vaataja jaoks jäi jutustatav lugu tagaplaanile ja oleks ilma Mart Laari põhjaliku tekstita kavalehel jäänud arusaamatuks (Reinomägi 2006). Siit ilmneb näidendi ja lavastuse kohaspetsiifiline rõhuasetus. Kiidetakse lavastuse muusikalist osa, mis on ansambli Untsakad täita ja milles on kasutatud Võrumaa metsavendade laule. See oli ka peategelase seisukohalt oluline, sest Auleid Toomsalu oli noor ja elurõõmus mees, „kes oli oodatud esineja igal Rõuge kandis peetud simmanil” (Laasik 2006). Lavastuse Tõeleid Tammik tõmbab lõõtsa, võtab viina ja teeb nalja. „Minust jäävad ainult laulud” etendus Suurel Munamäel 12 korda ja seda nägi 4134 vaatajat.

„Minust jäävad ainult laulud” on tuntavalt meelelahutuslikum kui senised R.A.A.A.M.-i lavastused. Sellele järgneb veel mitu eeskätt kerget meelelahutust pakkuvat lavastust. Dokumentaalse (ajaloolise või kultuuriloolise) ainese ja kohapärimusliku seose tõttu nimetan selliseid lavastusi R.A.A.A.M.-i repertuaaris kohaspetsiifilisteks jantideks. „Eesti asja” ja „Käsu Hansu ajalootunni” puhul seos mängupaiga kohaga tegelikult puudub, aga sisu poolest sobivad needki 2006., 2007. ja 2009. aasta meelelahutusliku dominandiga suvelavastuste hulka üpris loogiliselt. Majandustõusu ajal oli suveteatripublikul rohkem vaba aega ja raha, mistõttu jagus vaatajaid ka kergemale meelelahutuslikule teatrile. 2009. aastaks see muutub.

2007. aasta suvel Suurel Munamäel mängitud lavastus „**Muna EÜE ehk Viimane kava**” seab lisaks kohaspetsiifilisusele eelduseks vaataja Eesti üliõpilaste ehitusmaleva kogemuse. Eesti üliõpilaste ehitusmaleva ainelise näidendi kirjutas algelt R.A.A.A.M.-i tellimusel Mart Kivastik, kuid trupp keeldus pärast esimesi proove seda mängimast. Näitlejad pidasid teksti liiga ropuks. Mart Velsker vahendab, et see Kivastiku näidend tituleeriti hiljem roppilusaks (Velsker 2009: 1424–1425)⁷. Suurel Munamäel lavastamiseks telliti uus tekst kiiruga Lauri Vahtrelt (Allik 2010a: 43). Näidendi aluseks on küll tõsielu, ent dokumentaalse materjali asemel on Lauri Vahtre lähtunud üksnes mälestustest ja tunnetest (Kabun 2007). Kahevaatuseline „Muna EÜE ehk Viimane kava” kujutab ühe EÜE-rühma pingutusi taidluskava väljamõtlemisel 1982. aasta Intsikurmu kokkutuleku Euromaisi malevarühmas. Loo puändiks peaks olema rühma viimane kava, milles vaadeldakse iseendid kakskümmend viis aastat hiljem. Paraku selgub, et EÜE tähendus oli nii tihedalt tollase ühiskonnaga seotud, et seda on näiteks järgmise põlvkonna vaatajani tuua keeruline. Näidend pakub välja jandi ja vastalise ideoloogia võtme, ent need üksi ei ava EÜE-d, kui vaatajal puudub avaram sotsiaalne taust. (Paaver 2008: 446) Lavastuse esimene vaatus on justkui pikk instruktsioon estraadikava vormis, mis sisaldab ka hulka malevalaule. Teises vaatuses saab vaataja teada, mis on kunagistest EÜE liikmetest saanud kakskümmend viis aastat hiljem. Tulemus on vähevaimukas ja halvas mõttes teatraalselt esitatud kava, millega olnuks omal ajal auhinnalisele kohale

⁷ Mart Kivastiku näidendi „Noorte hää” lavastas 2008. aasta suvel Tartu Üliõpilasteatris Kalev Kudu. Lavastust mängiti Tartu botaanikaaias.

jõudmine väga kahtlane (Allik 2007: 35). Jaak Allik lisab, et kui „Muna EÜE” midagi tõestas, siis seda, et dramaturg ja lavastaja on ka tänapäeva teatris vajalikud. Seejuures vihjab ta lavastaja Andrus Vaariku enda sõnadele, et Eestis ei ole häid lavastajaid (samas). Andrus Vaarik on lavastajana leidnud küll võimalikult suurele hulgale vaatajaskonnale meelepäraseid lahendusi, kuid eeskätt on see väga konkreetse sihtrühmaga lavastus, kus nendel, kes konteksti ei tunne, võib igav hakata. Neile, kel puudub malevaga isiklik suhe ja seos, jääb kohati arusaamatuks, mis eesmärk lavastusel peale nalja tegemise oli ja mida öelda taheti (Valdre 2007b). Valdre seab kahtluse alla R.A.A.A.M.-i eranditeta õnnestumise dokumentaalse materjali töötlemisel eri vanuses publikule suunatud näidenditeks, öeldes, et kuigi on sündinud kunstiliselt tugevaid lavastusi, on dokumentaalse materjali töötlemine õnnestunud vahelduva eduga. „„Muna EÜE” lavastuse suurimaks plussiks oli kava, kus oli mitu huvitavat artiklit eri autoritelt. Neis oli üldistusvõimet ja analüüsi, mida lavastuses endas pigem nappis.” (Valdre 2007b) Võimalik et lavastuse mitteõnnestumisel oli osa ka sellel, et Andrus Vaarikul puudus isiklik malevakogemus. R.A.A.A.M.-i lavastuste kavalehed on alati olnud sisukad. „Muna EÜE-d” mängiti 18 korral 4346 vaatajale.

2007. aasta suvel lavastab Ingomar Vihmar Viinistu kunstimuuseumi õuel Mart Kivastiku „**Eesti asja**”. Sellel Mart Kivastiku ja R.A.A.A.M.-i koostööl Viinistul olid kõik eeldused tõusta oma edukamate eelkäijate (loe: Mart Kivastiku seniste R.A.A.A.M.-i egiidi all välja tulnud lavastuste) tasemele, kuid tunda oli taas (nagu ka Kitse-loos) kiirustamist näidendi autori töös ja pealiskaudsust lavastamisel (Allik 2007: 34). Žanrimääratluselt on tegemist komöödiaga, mis räägib loo Krimuna küla rahvast, kes on otsustanud minna Tartusse esimesele laulupeole. Laiemalt räägitakse aga ilus lugu eestlaseks saamisest ning Kivastikule omaselt mängitakse fiktsionaalse aja piiridega: autor ei tee katset konstrueerida ajaloolist kõnepruuki; kuigi parunitütär ei saa eestlasega abielluda, tuleb see võimalus kindlasti saja või kahesaja aasta pärast; teksades-tossudes Krimuna koor laulab Nazarethi laulu „Love Hurts” (Paaver 2008: 443). Ajaloolist dokumentaalset ainet tekstis napib, kuid nagu ärkamisaegses seiklusromaanis on ka „Eesti asjas” eri seisuses noorte armastajate lugu. Kui seniste Mart Kivastikult tellitud näidendite kesksed tegelased olid kultuuriheerosed, siis „Eesti asi” rõhutab alates

pealkirjast rahvuslikkust. Näidend mängib rahvuslike stereotüüpidega, mis on Kivastikule omaselt üle vindi keeratud ja kohati absurdini viidud: eestlane on alandlik mats, iseseisva mõtlemisvõimeta olend, kannatab peksu hädaldamata välja ning eestlasel puudub au- ja häbitunne. Tegelasteks on käputäis vaimuvaeseid eestlasi, keda hakkavad noor kirikuõpetaja Livio (Anti Reinthal, kellel polegi psühholoogiliselt veenvat karakterit varem võimalust olnud kehastada) ja valgustusliku meelelaadiga mõisapreili (Britta Vahur) laulupeole minekuks ette valmistama. Paruni (Ain Lutsepp) vastuväidetest hoolimata suudetakse rumalad eestlased laulma õpetada ja suundutakse seiklusrikkale Tartu-reisile, mille lõpuks jõutakse laulukaare alla laulma. Esimene vaatus on naljakas ja nauditav, kuid sisaldab ebaloogilisusi ja põhjendamatu fragmentaarsust (võinuks näiteks rääkida, mis juhtus eelmise pastoriga, või avada ka Toomase (Jan Uuspõld) inimlikumat poolt). Teine vaatus meenutab struktuurilt pigem muusikali, sest „midagi toimub selleks, et saaks jälle laulma hakata” (Ruus 2007). „Vihmari lavastus on omamoodi totaalne muutumine: kirjaoskamatumest varastest saavad eneseteadvad rahvuslased.” (Jalas 2007)

Kivastik on näidendi kirjutamisel ära kasutanud ühiskonnas valitsenud isamaalisi ja ärkamisaegseid nostalgilisi meeleolusid. „Eesti asi” sobis hästi ka 2007. aasta suvel peetud X laste ja noorte laulupeo järelkajana. Publik võttis lavastuse soojalt vastu, kuid kriitikud kiitsid eelkõige näitlejatele laulud selgeks õpetanud kogenud koorijuhi Hirvo Surva tööd.

„Eesti asja” kunstnikutöö teeb Pille Jänes, kelle lavakujunduses kasutatakse üksnes puitu: lauajuppidest seintega piiratakse ruumi. Selline lahendus mõjub ühtaegu minimalistlikult ja loomulikult, harmoneerudes ümbritseva keskkonnaga väga sujuvalt (Valdre 2007a). Ajastuhõngu lisavad „sajanditevanused” pingid ning siia-sinna poetatud hangud ja rehad. Näitlejavalikugagi mindi kindla peale välja – Jan Uuspõld on teada-tuntud publikumagnet. (Ruus 2007) 2007. aasta suvel käis Viinistul lavastust vaatamas üle 10 000 inimese. Sellisest menust tingituna jätkatakse etenduste andmist Viinistul ka 2008. aasta suvel. Seos mängukohaga ja sellest johtuvalt ka kohaspetsiifilisuse aspekt on Viinistu puhul siin muidugi küsitav (vt ka peatükk 3.2.1). R.A.A.A.M. taastas lavastuse veel kord 2010. aasta suveks, et mängida seda Tartu laulupeomuuseumis Jaama 14, kus

oli 24. juunil 1870 tähistatud Lydia Koidula „Saaremaa onupoja” etendusega Johann Voldemar Jannseni eestvõttel asutatud Vanemuise Seltsi viiendat sünnipäeva. Kokku mängiti „Eesti asja” kolme aasta jooksul 35 korda ja seda vaatas 12 919 inimest.

Mitte kohaspetsiifiline jant, vaid lihtsalt jant on ka järgmine Mart Kivastiku ja Ingomar Vihmari koostöös Viinistul tehtud lavastus – „**Käsu Hansu ajalootund**” –, kuid publikumenuga on sellel nii majanduslikust olukorrast kui ka kunstilisest tasemest tingitud põhjustel rohkem probleeme. Käsu Hans oli Puhja köster ja koolmeister, kellele teadaolevalt seos Põhja-Eestiga puudub. Ei tohi aga unustada, et Mart Kivastik kirjutas selle näidendi 2004. aastal Tiit Veeberi tellimisel Emajõel Rootsi laevastiku hävitamise 300. aastapäeva tähistamiseks (Laasik 2009). See asjaolu muudab näidendi küll kohaspetsiifiliseks, kuid teksti ei olnud tellinud R.A.A.A.M. „Käsu Hansu ajalootund” loeti Eesti Draamateatri esimese lugemise sarjas ette 2005. aasta jaanuaris. Kaaluti ka võimalust lavastada see Viinistu kunstimuuseumis 2006. aasta suvel (vt Laasik 2005c). Kui lavastus alles 2009. aastal teostus, kahtleb Ott Karulin, et tekst jäi sahtlisse liiga kauaks, sest „Euroopa Liidu täieõigusliku rahvana ei suuda (tahtmisest rääkimata) me end enam samastada Kivastiku näidendis Rootsi kuningale näha viidud imeloomaga – lugeda oskava eesti poisiga. Rahvuslik enesekuvand on muutunud uhkemaks.” (Karulin 2010: 644)

Ajalooaines pärineb Põhjasõja sündmustest ja ajaloolisest peategelasest. Käsu Hansu oletatavad eluaastad olid 1665–1735. Haridustee kohta arvatakse, et ta oli kuulunud nooruses nende ligi saja kuuekümmne külapoisi hulka, kes õppisid Tartu lähedal Forseliuse seminaris. Pole teada, kas Käsu Hans ja Märdi Hans (sellist nime kandis 1710. aastast Puhjas töötanud köster) olid üks ja seesama isik. Seetõttu ei saa ka kindlalt öelda, milline oli Käsu Hansu surmaaeg. Kui tegemist oli ühe ja sama isikuga, siis suri ta tõenäoliselt umbes 1734. aastal või veidi pärast seda, sest just 1734. aastal sai köstriks Märdi Hansu poeg Samuel Klokkar. Kui tegemist oli aga üksnes nimekaimudega, siis suri Käsu Hans oletatavasti juba umbes 1715. aastal. Käsu Hans oli esimesi eestlasest luuletajaid ja on läinud eesti kirjanduslukku ühe teosega, 32 stroofist (256 vārsist) koosneva lõunaeestikeelse kaebelauluga „Oh! ma waene Tarto Liin ...” Oma aja kohta kunstiliselt

mõjukas isikustatud linna monoloog säilis rahvasuus. (EEVA, EE 2000) Kivastiku näidendis viib kooliõpetaja kümneaastase Käsü Hansu Rootsi kuninga Karl XI juurde, kes käsib Hansul eestlased lugema õpetada ja Eestimaa üle valvata, kui kuningas ise juba surnud on. Koolipoiss rändab ajast aega ja hoiatab eestlasi, kui näeb hirmsat aega tulemas, aga eestlased ei usu teda enne, kui suur jama on käes.

Kivastiku ja lavastaja Vihmari mõttemaailmad näivad hästi kokku kõlavat, sest kumbki ei pelga ajaloolistele tegelaskujudele ja sündmustele võõriti vaadata või kummalist koomikat ja nihkes nalja. Lavastuse tegevus toimub liivakastis, mis markeerib piltlikult 18. sajandi alguses Rootsit ja Venemaad valitsenud lapskuninga (Karl XII) ja -tsaari (Peeter I) suhtumist Tartusse kui intellektuaalsesse ja majanduslikku keskusesse – „liivakindlus ühisel suurel mänguväljakul” (Oidsalu 2009). Autentse olustiku, ajaloolise ainese ja kronoloogiaga on näidendis ja lavastuses siiski vähe pistmist: „Esinevad küll Forseliuse tegelaskuju, Hans väiksena jonnimas ja suure mehena Tartu hävitamise taustal (tihti mõlemad koos), vene karu, Loll-Ivan ja Rootsi kuningad Karl XI ja XII, ent samas ... Vene sõdurid sõidavad jalgrattaga, saadik Volk lehvitab kilekotiga, Hans peseb muudkui ema käsul hambaid (ilmselt Colgate'i harjaga) ja pesuvesi tuleb survega voolikust.” (Väli 2009) Stseene Rootsi kuningakojust, Vene tsaari õukonnast ja Liivimaalt noore Käsü Hansu (Markus Luik) külakeskkonnast ümbritseb raamina vana Käsü Hansu (Sulev Teppart) ajalootund, kus ta ajalugu oma vaatevinklist tõlgendab. Sündmuste kronoloogia on kirjas põhjalikul kavalehel. Kuigi ilmselt taotluslik, mõjub pealispindsele lõbususele suunatud mängulaad mõnel juhul lati alt läbijooksmissena, seda hoolimata tugevast (valdavalt Eesti Draamateatri, Vanemuise ja Linnateatri näitlejatest koosnevast) trupist. Ka Meelis Oidsalu leiab, et „ajaloolist tõde, ülendavat kunstielamust, peenelt nikerdatud kunstkäsitööd Viinistust otsida ei maksa” (Oidsalu 2009). Etenduses käib vana Hans noorel Hansul unedes külas ja kahekesi üritatakse ajalugu ümber kirjutada. Arutlused muutuvad tüütuteks kordusteks, sest mõlemad saavad aru, et see ei ole lihtsalt võimalik.

„Käsu Hansu ajalootunnis” tegi kutseliste näitlejate kõrval Hansu õpilastena kaasa Rakvere Gümnaasiumi teatriansambel (Lauri Mäesepp, Ringo Ramul, Jane Napp, Laura Maria Mäits). Etendused piirdusid ühe suvega – 16 etendust vaatas 2726 inimest.

Ingomar Vihmari 2009. aastal lavastatud „**Päris pea ehk Kreutzwaldi sõber**” on Eesti vanima teadaoleva rannaküla Pärisepa küla 750. aastapäevaks Martin Alguselt tellitud näidend, milles tekib suvel Pärisepa poolsaarel suvitavatel peamiselt Eesti Draamateatri näitlejatel võimalus asutada Pärisepa näitering. Selle lavastuse puhul on kohaliku initsiatiivi tõttu seoseid Suurel Munamäel tehtud lavastusega „Minust jäävad ainult laulud”. „Päris pea” teksti valmimisel mängis kaasa samuti külaelanike initsiatiiv. Külaelanikud pöördusid Ivo Uukkivi poole, kes omakorda pidas nõu lavastaja Ingomar Vihmari ja kirjanik Martin Algusega. Kuna samal ajal koostas näitleja Mari-Liis Lill raamatut Pärisepa ajaloo kohta, sai Algus seda infot ka näidendi koostamisel kasutada. Näidendi vormiks valitud isetegevustrupi proovi ajendiks oli Martin Alguse sõnul tõik, et Pärisepal oli kunagi olnud üsna palju isetegevust. (Laks 2009) Küla seltsimaja õuel mängitud lavastus on selgelt kohaspetsiifiline, ent erinevalt Suure Munamäe lavastustest on siin eeltöö põhjalikum ja näiteks Madis Kolk tunnustab, et „Päris pea” teeb metatasandil vahekokkuvõtte meie ajalooainelise teatri hetkeseisust „ning on igati kohane, et selline enesepeegeldus sünnib just R.A.A.A.M.-i egiidi all, tänu kellele ju suuresti see teatritrend juurdunud ongi” (Kolk 2009). See on lugu ühest rannakülast, mille ajaloo leidub üllatavaid paljastusi ja inimsaatusi. „Näitering” katsetab laval erinevaid stiilivõtteid ja paatosenivoosid, omal moel võetakse kokku ka eestlaste teatrirahvaks kujunemise lugu. Siiski tunnustab Kolk, et etendus on sedavõrd pretensioonitu ja kodukohakeskne ettevõtmine, et paneb arvustajagi end sissetungijana tundma (Kolk 2009). Lavastuse kunstilises kvaliteedis kaheldakse: „„Päris peas” arutasid Draamateatri absoluutsed staarid Ivo Uukkivi ja Tiit Sukk, rääkimata Emil Rutikust, nagu isetegevuslased, kuidas Pärisepal näitetükki etendada.” (Luik 2009) Teater teatris annab palju mänguruumi ja siingi sai ühendada ajaloo ja tänapäeva. Tulemus meenutas aga lasteteatrit, teatritegemise mängimist, ja kui Pärisepa trupi liikmed näitemängu lõpuosas oma rollid unustasid ja Pärisepa küla asukateks kehastusid, oli juttu elust, armastusest, surmast. Paraku jäi see osa lavastusest nõrgaks – „lood oleks võinud lavastusse kuidagi

teistmoodi paigutatud olla” (Prints 2009). Järsk muutus absurditeatrist elulooteatriks oli mitte kõige paremas mõttes ootamatu. Eeskätt külaelanike tellimustööd oli kavas mängida viis korda, ja nii jäi. Vaatajaid oli 574.

Nagu eespool öeldud, mõjutas sellise kunstilise kvaliteediga lavastuste tegemist arvatavasti majandustõus. Varasemate aastate pühendumusega oli R.A.A.A.M. end arvestatava projektiteatrina tõestanud ja saavutanud selle, et riigi eraldatud tegevustoetus võimaldas aastas välja tuua rohkem kui ühe lavastuse. Seega oldi valmis riskima ja pakkuma meelelahutust nii tõsisemat kui ka kergemat teatrit näha soovivatele vaatajatele. Risk tasus end ära, sest publikut jätkus, kuid sümboolset kapitali nende lavastustega ei kogutud, sest need olid kokku klopsitud jandid – jämekoomilised, lapidaarsete tegelaste ja ebaloogilise süžeeaga.

Küsitavusi on, kas kõiki selles peatükis nimetatud lavastusi on õige käsitleda spekulatiivdokumentaalse teatri lavastustena ja kas jantlike näitemängude puhul on igal juhul põhjust rõhutada kohaspetsiifilisust. Arvan, et on. Üldjuhul on näidendid tellitud ja kirjutatud teatud kohas lavaletoomiseks. R.A.A.A.M.-i eesmärk on olnud tutvustada uut eesti omadramaturgiat, ja seda eesmärki täitsid kindlasti ka mitte kõige kõrgema kunstilise kvaliteediga lavastused. Eriilmelised lavastused räägivad uue eesti näitekirjanduse mitmekesisusest ja suvelavastuste laiast spektrist. Suveteatri rohkus majandustõusu tipp hetkel tähendas järeleandmist kvaliteedis, ja see avaldub ka R.A.A.A.M.-i repertuaaripildil. Siiski oli R.A.A.A.M. vaid mõne aastaga leidnud koha suure hulga vaatajate teadvuses. Tõsisema teatri austajatele ei pakkunud need kohaspetsiifilised jandid eriti midagi.

4.3. Aasta ringi mängitavad kammerlavastused

Tavapäraselt etendatakse R.A.A.A.M.-i lavastusi suveperioodil ja leitud ruumides (vt 3. peatükk). Siiski on vaadeldaval perioodil kolm lavastust, mis on loodud kammerlikus saalis aasta läbi mängimiseks.

4.3.1. Katrin Saukase dokumentaalne luuleteater

Pärast Mart Kivastiku kunstnikutriloogia lavastamist pöörab R.A.A.A.M. pilgu ka eesti kirjandusloo tutvustamise suunas. Lisaks Andrus Kivirähki Tuglase-ainelisele komöödiale „Keiserlik kokk” (vt peatükk 4.2.2) tellib R.A.A.A.M. Katrin Saukaselt tõsisema kirjandusloolise ainesega näidendid Marie Underist ja Betti Alverist. Nii „**Underi**” (2006) kui ka „**Võla**” (2007) aluseks on kirjad, päevikud, mälestused ja dokumendid, millega Katrin Saukas oli eelnevalt hoolega tutvunud ja mille põhjal ta siis kirjutas näidendid, mida rikastas poetide luuletustega. Kammerlikku saali nõudvaid lavastusi mängiti üle Eesti väikestes teatrisaalides. Saukase näidendid on üpris erandlikud (**näitlejanna!**)dramaturgia näited, sest ühes mängib autor ise Marie Underit, teises Betti Alverit. Näidendeid seob ühesugune kronoloogiline ülesehitus, kuid olulisema kvaliteedina äärmiselt tõsimeelne suhe kujutatavasse. Võrreldes Mart Kivastiku omameheliku suhtumisega mis tahes ajastu ja mis tahes positsiooniga tegelastesse on Saukase hoiak range, distantse hoidev ja faktikeskne (Paaver 2008: 448). Sel põhjusel ei ole õige nimetada Katrin Saukase näidendeid spekulatiiv-dokumentaalseks teatriks. „Võlas” on küll ajaloo faktidega teadlikult või mitteteadlikult vabamalt ümber käidud, kuid Saukas näib tegevat seda üksnes ilukirjanduslike rõhutuste väljatoomiseks.

„**Under**” on Katrin Saukase debüütnäidend. Katrin Saukas on pikka aega Merle Karusoo elulooteatris kaasa löönud, olles olnud nii Karusoo mõttekaaslane kui ka õpilane. Näidendi autorina juhindub ta pikaajalisest kiindumusest Marie Underi loomingusse. Käsikirja jaoks uuris ta kirju, päevikuid ja dokumente ning tegi nende põhjal Underi elusündmustest valiku, mida lavale seada. Merle Karusoo ja Raimo Passi lavastus on üles ehitatud luuletajanna eluloo kajastamisele, selleks oli tarvis kolme tundi kolme eluetapi jaoks: noorpõlve hoogsus, suhted Hackeriga, suhted Laikmaa ja Vildega, kohtumine

Tuglase ja Adsoniga ning lõpuks pagulaselu kibedus Adsoni kõrval. (Väli 2008: 40) Lavastus valmis tihedas koostöös teksti autori, lavastajate ja näitlejatega. „Underi” kõrvaltegelased on Marie Underi kaasaegsed Eduard Vilde, Ants Laikmaa, Friedebert Tuglas, Artur Adson jt. Materjali oli väga palju ja Merle Karusoo lavastajametoodikaga haakus hästi selline töö käigus materjali sõelumine. Näidend on olemuselt epistolaarne: laval viibivad näitlejad suhtlevad kirjjade vahendusel, puudub fiktiivne ja siduv dialoog. Suhete kulgu on võimalik jälgida, iseasi, kas valitud formaat on publiku suhtes kõige sõbralikum: kolm tundi luulet ja kirju ei ole lihtne meelelahutus (Väli 2006). Samas puudub lavastusest uudsus, sest kui vaatajal on Underist põhjalikud teadmised, ei suuda tekst üllatada, ja lavategevus vaid illustreerib faktirohket tekstimassiivi (Merilai 2007: 31–33). Kolmevaatuseline lavastus on proportsioonides paigast ära: Katrin Saukas on küll Marie Underina terve pika etenduse laval, kuid algus kipub venima (esimeses vaatuses oli Under laval justkui olematu, kuskil eemal) ja viimane vaatus läheb tormamiseks, sest Saukase roll õnnestub täiel määral alles siis, kui lavategelane on temaga üheeaaliseks saanud (Berg 2006). Üks vähestest mängulistest hetkedest on armukolmnurk.

Napis lavakujunduses torkavad kõigepealt silma ripuvad kangad, mis kord on linad, kord eri värvi lipud. Läbiv kujund on Jaagup Roometi lavakujunduses vanker kohvritega, millega illustreeritakse Underi eluloos tähenduslikke pidevat kolimist ja elumuutusi. Laste sünni markeeritakse lapsevankriga, kirjanike prassinguid näidatakse üllatuslikult video vahendusel.

„Underi” lavastuse kontekstis tõstetakse esile Adsoni ja Underi arhiivis olev pärand, mis jõudis kirjandusmuuseumisse kümmekond aastat enne teatriteksti valmimist. Kuna materjalide säilitaja on Artur Adson, siis avaldub Adsoni valik paratamatult ka näidendis – näidendi lõpupoole loeb Under oma luuletusi koos Adsoni kommentaaridega. Lavastus esietendub Kumu auditooriumis. 2006. ja 2007. aastal antakse üle Eesti kokku 30 etendust, mida vaatab 4209 vaatajat.

2007. aasta novembri lõpus Kuressaare Linnateatris esietendunud „Võlg” tugineb päevikutele, kirjadele, intervjuudele, artiklitele, fotodele. Lavastus valmis R.A.A.A.M.-il koostöös Kuressaare Linnateatriga, kes pakkus prooviperioodiks ja mängimiseks oma ruume. Idee sündis Katrin Saukasel, kes pakkus pärast „Underi” kirjutamist ja lavastamist välja, et edasi võiks minna Betti Alveriga (Kommel 2007). Tegijate sõnul pidanuks „Võlg” olema Betti Alveri lugu, kuid pigem on see lugu Heiti Talvikust. Merle Karusoo lavastuses kõrvutatakse küll luule proosaga, kuid lavastus on üles ehitatud rohkem luuletekste silmas pidades ning nendele terveid stseene üles ehitades. Muu hulgas tõstatab Betti Alveri ja Heiti Talviku lugu küsimuse, kas põhitõed ja kord omaks võetud aated on väärt enam kui ellu jääda, ning püüab lahata teemat, kui keeruline oli nn vaikival ajalul loomeinimestel hakkama saada. Lavastuse retseptisioonis paistab silma, et „Võlg” tugineb suuresti läbivatele sümbolitele ning kergele absurdile. Kuigi kõik faktid Heiti Talviku ja Betti Alveri ühisloost esitatakse diskreetselt, avaldub järgnev ainult repliikides masendavast olukorrast ning siiruse alalhoidmisest. Alver ikoonina jääb lavastuses pigem oma mehe varjuks. (Väli 2008: 41–42) Betti Alverit kehastas lavastuses Katrin Saukas ise. Peale Alveri olid laval veel Heiti Talvik (Raivo Trass), Ärmi (Sulev Teppart) ja väike prints (Urmas Lattikas). Näitlejatööde puhul tõstetakse esile Raivo Trassi osatäitmist Heiti Talvikuna. Trass tundub olevat Heiti Talviku olemust hästi tabanud – „kiirgab tõe poolest seda mängulist, peaaegu ingellikku heatahtlikkust ja välist rõõmsameelsust, mida kaasaegsed poeedi puhul on esile toonud” (Maiste 2007). Lavastusterviku kohta leiab Maiste aga, et põhiaur on läinud „pseudorahvusliku ideoloogilise tellimuse rahuldamisele” ja Talvikust on tehtud kangelane, „kes rahvast võimudele vastu hakkama kehtas” (Maiste 2007). Ajalootruuduse puudust heidab ette ka Mati Soomre: „Kes selle lavateose luule-, mõtte- ja päevikuridade vahelt ajaloo täppiskroonikat otsib, ei pruugi rahule jääda. Kes aga „Võlast” nii sähvpoetilisi inimsuhteid kui ka ajaloorataste raginat ja kellade kõminat otsib, see leiab elamuse.” (Soomre 2008) Kahe aasta jooksul vaatas 39 etendust 5098 inimest.

Lavakujunduses kasutati üksnes puust kaste. Lihtsa kujunduse ajendiks oli tingimus, et lavastust oleks võimalikult lihtne eri lavadele kohandada. Olulised märgid olid kirjanike

pidev kolimine ühest kohast teise ja nii Alveri kui ka Talviku elus tähtsal kohal olnud pakkide saatmine (Kallas 2007).

Nii „Underi” kui ka „Võla” puhul on Katrin Saukas valinud näidendi põhiteljeks vastavalt Marie Underi ja Betti Alveri eluloo, kuid kõikidele elufaktidele ning faktitustele vaatamata on need kaks lavastust eeskätt luulelavastused. Ehkki Katrin Saukas on mõlemas lavastuses laval algusest lõpuni, et mängida väsimatu energiaga oma ühtviisi sügavalt luuletajannasid austavaid rolle, ei vooli ta nendest siiski oma häälekõlalt erinevaid isiksusi. Seetõttu jääb mõlemast lavastusest silma, et kõige täpsemad rollilahendused ja sügavam sisseelamine kujutatud isikusse on langenud mõlemal juhul pigem meespoolte osaks. (Väli 2008: 38)

4.3.2. Mart Kivastiku „Sõdur”

Mart Kivastiku ühevaatuselise näidendi „Sõdur” lavastus on oma ajas (esietendus 2007. aastal) R.A.A.A.M.-i repertuaaris erandlik. Kivastikule omaselt on tegemist pseudo-dokumentaalse näidendiga, mille aineseks on kindral Johan Laidoneri elu lõpuaastad. Kivastik toetub Laidoneri elulooraamatutele, naisele saadetud kirjadele ja ülekuulamisprotokollidele, kuid kajastab nimeliselt kellelegi osutamata hoopis Eesti riigijuhtidele Eesti okupeerimise järel osaks saanud saatust. Näidendi teine tegelane on vangivalvur, kes on inimlikkuse, au, mehelikkuse ja isamaalisuse skaalal kindrali vastand. Mõlemad on sõdurid, kuid kindralit kujutatakse ootuspärases aupaistes, teine sõdur ehk küürakas on aga kui väärdunud (sõjaväelise) moraali kandja (Paaver 2008: 443).

Aleksander Eelmaa kammerlik lavastus esietendus Kumu auditoriumis, kuid seda mängiti mitu aastat üle Eesti. Ain Lutsepp kindralina peab välja mängima kindrali murdumise ja kokkuvarisemise, Roman Baskin sõdurina peab välja mängima kindralit piinava sõduri sadismi ja tühisuse. Kivastik on sõduri kujus üritanud kokku võtta kommunistliku süsteemiga kaasa jooksnud inimeste olemuse – just sellised püsivas alaväärsuskompleksis vaevlevad inimesed moodustasid kommunistlikule süsteemile

tugeva aluse. Tundes kadedust ja viha kõigi endast edukamate või õnnelikumate vastu, püüdsid nad neid alandades ning hävitades end paremini tunda. (Laar 2007: 42) Kivastikul on õnnestunud luua NKVD-sse kuulunud repressioonide punuja tüüpportree. Roman Baskini sõdur on saanud riikliku koolituse ja heakskiidu oma tegevusele. Baskin tegutseb rafineeritult ja tema sõdur näib suhetes kindraliga kõige enam kartvat pingelangust, mis võib võimaldada haritud ja suurte elukogemustega kindralil oma teesidega lagedale tulla ning hajutada sõduri primitiivsed, kuid julmad kavatsused. Tegevus hargneb kontrastide pinnal, sest kindrali kuju on loodud pehmetes toonides. (Mälgand 2007) Mart Laar märgib siiski, et lavastuses jäävad mõned olulised kohad välja mängimata. Näiteks riivatakse vaid korra saatuslikku küsimust, miks kindrali juhitud armee võitluseta alistus. Ka ei ole lõpplahendus loogiline, sest kommunistlikus süsteemis ei olnud kellelgi õigust langetada otsust oma elu ja surma üle. (Laar 2007: 43).

Lavastus üldistab tolle aja olusid. Pille-Riin Purje sõnul jääb näidendi tekst kunstiväärtuseks saamisele alla, kuigi ajalooaines on olemas. Kivastik opereerib Laidoneri eluloo ja surmaloo tõikadega ning „mahukas ja sisukas kavaleht on publikule abimaterjaliks”, ent tervikmuljes jääb „Sõdur” lahjemaks kui Mart Kivastiku kunstnikunäidendite triloogia. Lavastus toonitab näidendi kahte soolot, millel ühisosa peaaegu puudub. (Purje 2007) Margus Mikomägi analüüsib paariaastase vahega nähtud kahte etendust (2007. aasta sügisel „Draama” festivalil ja 2009. aastal Raplas mängitud etendust) ning leiab, et teistkordsel vaatamisel mõjus etendus vähem igavikuliselt ja enam ajalootunnina (Mikomägi 2007, 2009). „Sõdurit” nimetatakse ka teatritekstiks, milles on teravmeelset absurdi ja klišeetid, kuid milles „on tahet leida inimene – puusliku tagant, keda kummardavad identiteedivaevuse käes kannatavad massid” (Laasik 2007). „Sõdurit” mängiti kolme aasta jooksul üle Eesti. 2007. aasta sügisel kuulus lavastus ka „Draama” festivali programmi. Ühtekokku anti 6847 vaatajale 53 etendust.

Katrin Saukase „Underit”, „Võlga” ja Mart Kivastiku „Sõdurit” ühendab kammerlikkus ja see, et need lavastused ei ole kuulunud tavapärasesse R.A.A.A.M.-i suverepertuaari. Neid mängiti talvisel teatrihooajal väikestes sisesaalides üle Eesti. Kõik eeldavad ka

pigem teadlikumat, sügavama kultuuri- ja ajaloo huviga publikut, kuigi Marie Underi ja Betti Alveri luulekavade puhul on sihtrühmana nähtud ka gümnaasiuminoori.

Spekulatiiv-dokumentaalsed ja kammerlikud lavastused on R.A.A.A.M.-i repertuaaris olnud paralleelselt. Kolm kammerlikku lavastust on justkui vastukaaluks samal ajal suvelavadel mängitud kohaspetsiifilistele jantidele, esindades katset teha tõsist ja intellektuaalset teatrit. Tulemus ei olnud küll hiilgav, kuid sellega tekitati huvi ka nende vaatajate hulgas, kes suveteatris ei käi või kes ootavad teatrist sügavamat elamust.

4.4. Autoriteater

2000. aastate teiseks pooleks oli selge, et teatri initsiatiiv on uue dramaturgia sünnis sageli otsustav (Paaver 2008: 453). R.A.A.A.M., õieti produtsent Märt Meos mõistis samuti, et üks võimalus häid kirjutajaid teatri lähedal hoida on teatri ja autori, õieti lavastaja ja autori järjepidev edukas koostöö. Senine tava lavastada eeskätt eesti kultuuriloo ainelisi algupärandeid näis olevat ammendunud. R.A.A.A.M.-i kunstilise arengu järgmine suund juhindus väiketeatrite tekkimise kolmanda lainega kaasnenud autoriteatri esiletõusust.

Autoriteater on alates 2008. aastast eesti teatripildis laiemalt oluline märksõna. Uued väiketeatrid (näiteks Tartu Uus Teater) on jälle eeskätt lavastajakesksed. **Autoriteatri** olulisim tunnus on, et lavastuse realiseerumine algideest kuni lavale jõudmiseni toimub ühe looja või loomekoosluse tegevuse kaudu. See lähenemisviis vastandub ühelt poolt institutsioonilisele teatrisüsteemile, kus protsess algab valmisnäidendist, mille on valinud lavastaja või dramaturg, ning lavastuse teostamise poole hakatakse liikuma eri vahetülde kaudu. Samuti oponenteerib see näidendikesksele teatrimõistmisele, rõhutades, et näidend kui selline pole uuendusliku lavakeele tagatis ega üldse lavastuse põhikomponent. Autoriteater võimaldab kiireid reageeringuid ja on suunamuutustele avatud, ideed peaksid sündima ja realiseeruma ühises prooviprotsessis, mitte valmisskeemide kohandamise teel. Eestis on autoriteater enamasti kas kirjutava lavastaja (Andres Noormetsa „Algus”) või lavastava kirjutaja (Urmas Vadi „Peeter Volkonski viimane suudlus”) teater. Autor võib

olla ka ise esitaja, näiteks tantsuteatris (Mart Kangro „Can't Get / No Satisfaction”). Suurema ühtse grupi puhul on autorilavastus ühe või mitme autori kooslooming (Von Krahli Teatri „The End”). (Põllu 2010; Kolk 2011: 552) Autoriteater saavutas Eesti teatripildis kandvama kõlajõu 2010. aastal, osalt tänu eesti teatri festivali „Draama 2010” asjakohasele programmile, mis sisaldas 18 erižanrilist lavastust.

R.A.A.A.M.-i autoriteatri periood algab 20. juulil 2008, mil esietendus noore lavastaja Uku Uusbergi endakirjutatud „**Vahepeatuse**”, mida mängiti Tallinna lähedal Hüüru mõisas. „Vahepeatuse” ei ole kultuurilooline näidend, vaid lustlik-naiivne kurbmäng, mille keskmes on kolm Hüüru mõisa elama asunud Kristuse eale lähenevat meest: Jaan, Jaanus ja Jaana. Nad on leidnud oma elu pealisülesande, igäüks neist on leidnud oma elu mõtte ning need „elu mõtted” on jahmatavalt lihtsad. (R.A.A.A.M.-i koduleht) Võib väita, et äsja lavakooli lõpetanud noor lavastaja Uku Uusberg sai laiemalt tuntuks just „Vahepeatuse” lavastusega. Alates „Vahepeatusest” ei järgi R.A.A.A.M. enam ainult eesti aja- ja kultuuriloo tutvustamise ning dokumentaalnäidendite lavastamise ideed.

„Vahepeatuses” võetakse vaatusse alla ühiskonna üks valupunkte – meeletu võidujooks edu nimel ja kuidas sellises maailmas ellu jääda. Endine luuletaja Jaan tegeleb ebaolulise välistamisega ja on keskendunud olulisele. Jaanusel on hõõvel ja liistud, millest ta teeb laaste. Jaana on läbikukkunud sportlane, kes sööb tähestiku järgi. Ühel õhtul satub mõisasse vett küsima noor tüdruk (Sandra Üksküla), kes saab vastused kõigile küsimustele, mida ta oleks võinud küsida. Lavastuse võtsid nii publik kui ka kriitikud väga soojalt vastu. Eeskätt kiideti teksti ja selle rohkeid sõnamänge, aga ka häid osatäitmisi. Jaak Allik nimetab lavastust vaimukaks ja originaalseks: rajalt kõrvale astunud „luuserid” on sümpaatsed ja tõsiseltvõetavad, näitlejate valik neisse osadesse täpne ning Argo Aadli, Alo Kõrve ja Indrek Ojari mäng suurepärase (Allik 2008: 30–31). Kairi Prints kommenteerib: „Uku Uusbergi kirjutatud tekst on nii mitmetahuline ja mitmetähenduslik, täis varjatud seoseid ja fantastiliselt läbikomponeeritud. Ei ühtki üleaurust sõna, kuigi sõnu oli palju.” (Prints 2008) Valle-Sten Maiste nimetab lavastust maagilise realismi maiguliseks ja kiidab eriti selle vormilist huvitavust, mis on saavutatud põneva ja soojalt mõjuva mängulisusega. Suvaline kokutus, paus, kõne- või lauseehituse

defekt on Uusbergil nii hästi välja mängitud, et mõjub kunstina. Siiski leiab ta, et ainus naisosa on näidendis „vaid hädapärast, toestava, mitte iseseisva elemendina”. (Maiste 2008) Mikomägi arvates oli tüdruku osa mängimise mõttes tänamatu, kuid Sandra Üksküla tegi õigesti, et „ta ei mängi, ta on ja teisiti see olla ei saa” (Mikomägi 2008). „Vahepeatust” mängiti 2008., 2009. ja 2010. aasta suvel kokku 46 korda. Etendusi vaatas 5066 teatrikülastajat.

2009. aasta suvel lavastab Katrin Saukas Hüüru mõisas endakirjutatud „**Tuult tiibadesse!**”. Mitmemõõtmeline müütide ja usundite mail rändav Kitzbergi-käsitus leiab kriitikute tunnustuse, kuid laiem publik seda eriti ei hinda. Näidend ja selle lavastus räägib sellest, kuidas Halliste vanal surnuaial, kuhu on maetud August Kitzbergi isa, kohtuvad jaaniööl *Tuuletallaja*, kes on August Kitzberg, Karksi Kitse Kusti, „Libahundi” Margus ja Liivimaa mees 17. sajandist; *Metsalind*, kes on hunt, vana naine, „Libahundi” Triinu ja Vanaema, Loitsija-naine; *Garuda*, kes on mütoloogiline lind hindu pärimuses ja Karl August Tõnisson *alias* Karlis Tennisons *alias* buda munk Vend Vahindra *alias* paljasjalgne Tõnisson (R.A.A.A.M.-i koduleht). Selles kultuuri-, kirjanduse- ja religioonipõimikus on läbiv libahundi temaatika. Ajaloo- ja religiooniteemat käsitletakse üle Eesti kultuuriruumi piiride ja suveteatri vaataja jaoks on siin kõike lihtsalt liiga palju. Eva Kübar nendib: „„Tuult tiibadesse!” on kummaline näitemäng, mis loob võõristuse ja nihestuse juba Hüüru mõisa sisenedes – lavapõrandale on tassitud üüratud kivid, nende vahel krõbiseb pruunikas puistlaasturisu, kõlarites kriiskavad kajakad. Õhk on lämbe ja hingamine raske, ilmselt tulenevalt nii temperatuurist väljas kui ka inimeste kontsentratsioonist saalis. Aga see surutud ja ängistav tunne sobib sinna, tegelikult ju kirjaniku eneseleidmistee valu ja paranoiasid paljastavasse lavastusse.” (Kübar 2009) Katrin Saukas on osanud välja tuua kolme näitleja (Jaak Johanson, Elina Reinold, Mart Koldits) eriomase aura. Positiivseimalt üllatab Jaak Johanson Tuuletallajana, kes kehastab laval „kogu olemise voolamist ja pidevat liikumist” (Kübar 2009). Lavastust aitab paremini mõista kavaleht. 11 etendust käis vaatamas ainult 505 inimest.

2010. aastal tuuakse lavale juba kolm algupärast teatriteksti, mille autor ja lavastaja on ühes isikus. Edust tingituna kutsub R.A.A.A.M. veel kord lavastama Uku Uusbergi.

Jänedale endisesse Pulli talli loodud uues suures teatrisaalis mängitud muusikaline müsteerium „**Jõud**” märgib kindlalt, et selgete narratiividega jutustuste juurest on liigutud postmodernistliku autoriteatri laadi juurde. Uku Uusberg teeb lavastuse koos venna Pärt Uusbergiga, kellel on „komme panna oma koorilaulude lihtsatele sõnadele taha eriline harmooniline vägi, mis emotsioonid lakke visata ähvardab” (Laks 2010a). Kuna lavastus loodi Jänedale, on see ühtlasi ka kohaspetsiifiline muusikaline müsteerium. Näidendi peategelane Herbert Aab (Ivo Uukkivi) on pärit Jänedalt, on elanud lühikest aega isegi Ameerikas, otsib nüüd varju ja läheb kodukanti Jänedale pakku. „Ta [Herbert Aab] saab aru küll, et on selline hetk tema elus, kui mineviku teod on saanud uue perspektiivi ja tulevik tundub tume, kuid see, et ta on sattunud sügavale hingesoppidesse mõistuse ja südame keskele oma eneseotsinguid klaarima, pole talle kohe selge,” tõlgendab Tiiu Laks, kes leiab ka, et Uku Uusbergi „kaunis üldistusvõime” lahendab näiliselt väikseid hetki suurelt ja annab neile justkui ettenägeliku kaalu. (Laks 2010a) Herbert Aab on n-ö ainus luust ja lihast tegelane. Kõik teised on peategelase „hulluksminemise projektsioonid, nii tema vaimse tasakaalu häirijad kui ka korralekutsujad” (Ala 2010), tondid. Kõlama jääb hea koorimuusika, mis kahjuks ei toeta müstikasse kalduvat teksti. Tekst jääb muusika varju.

Nagu eespool öeldud, oli autoriteater 2010. aastaks Eesti teatripildis leidnud kindla koha. Kuna sugugi mitte kõik lavastused ei ole võrdselt õnnestunud, hakatakse muu hulgas arutama autoriteatri tekkimise põhjuslike seoste üle. See paistab silma ka „Jõu” retseptsioonis, kui kriitikud teevad etteheiteid autoriteatrile üldiselt: „Kui Ivar Põllu kohta on ainult spekulatsioonid, et ta tegi teatri oma sõpradele töö andmiseks, siis Uusbergi näidendi puhul võib seda kindlalt väita.” (Märka 2010) Enamik lavalolijaist lihtsalt seisis ja laulsid. Veiko Märka järeldeb ka, et „Jõud” on lihtsalt järjekordne lüli Eesti autoriteatri meespeategelase identiteediotsingutele keskendunud lugude pikas ketis (Andres Keili „Kristjan-Jaak laskub maa peale”, Ivar Põllu „Ird, K.”, Mart Aasa „Identiteet”, Uku Uusbergi enda „Pea vahetus”) (Märka 2010). Need „meespeategelase identiteediotsingutele keskendunud lood” vajaksid ehk põhjalikumat uurimist ja analüüsi. Uusbergi lavastus valmistas suuremale osale vaatajatest arvatavasti pettumuse, sest publikuhuvi rauges kiiresti (13 etendust käis 250-kohalises saalis vaatamas 1753

vaatajat). Siiski astub R.A.A.A.M. sellega veel ühe sammu edasi: originaalset nüüdiskoorimuusikat ei ole R.A.A.A.M.-i lavastustes varem kasutatud.

2010. aasta novembris lavastab Ervin Õunapuu Kanuti Gildi saalis endakirjutatud näidendi „**Kuues maitse**”. See on R.A.A.A.M.-i repertuaaris esimene monolavastus. Mängib Indrek Taalmaa, kes loeb retsepte ja arutleb söögi üle. Peategelane suhtleb arvutikaamera kaudu kõrvaltuppa aheldatud vangiga. Tema vestluspartner Pascal peab suure koogikunsti asjatundjana andma kriitilise hinnangu peagi algavale orgiale. Lavastuses muutub üha tähenduslikumaks hedonismi teema, näidates eliidi priiskamist ja uusi põlvkondi, kes on sunnitud tarbima vähem kui nende vanemad. Lavastuse tagasiside on napp. Andres Laasik kirjutab Eesti Päevalehes, et Taalmaa kõhurääkimisega mängitud Pascali roll on küll tore, kuid alguses välja käidud pantvangidraama soikub kuskil poole peal, mistõttu vajub etenduse lõpp ära (Laasik 2010). Monolavastuse väikeste tehniliste vajaduste tõttu mängitakse „Kuuendat maitset” aeg-ajalt praeguseeni ning see on osalenud ka mitmel välisfestivalil. Monolavastusi, kuigi mitte autoriteatri monolavastusi, on R.A.A.A.M.-i repertuaaris hiljemgi: Ervin Õunapuu kirjutatud ning Hendrik Toompere jr lavastatud ja esitatud „Soolo” (2012) ning Hristo Boytchevi kirjutatud, Madis Kalmeti lavastatud ja Mait Malmsteni mängitud „Fenomen” (2014).

„**Antigone**”, selles töös vaadeldava perioodi (2000–2010) viimane lavastus, põhineb müüdil ja Sophoklese näidendil. See esietendub Tallinnas Püha Katariina kirikus 11. augustil 2010. Lavastama kutsutakse üks kuulsamaid Iraani noori lavastajaid Homayun Ghanizadeh. Siitpeale algab R.A.A.A.M.-i koostöö välislavastajatega ja repertuaaripilt laieneb üldiselt: hakatakse kasutama ka valmisnäidendid.

Homayun Ghanizadeh’ „Antigone” on välismaise autoriteatri suuna esimene lavastus. Ghanizadeh’ lavastajakäekirja iseloomustavad tugev kontseptsioon ja poetilised kujundid. Lugu ja sõnumit edastab ta pigem visuaalselt kui verbaalselt. Tegelaskujude loomisel lähtub näitlejate individuaalsest omapärast ning tekst valmib alles proovide käigus. (Reidolv 2011) Ka R.A.A.A.M.-i „Antigone” tekst on kirjutatud konkreetseid eesti näitlejaid silmas pidades. Näitlejate valimiseks korraldas lavastaja Eestis harva

kasutatava *casting*’u. Proove alustati n-õ tühjalt kohalt ja kogu tekst (17 lehekülge) valmis just nende näitlejate jaoks (Allik 2010b). Ghanizadeh destilleerib müüdi struktuuri – selle tegelased ja sündmused – ning sünteesib arhailise kontsentraadi modernsusega. Tekib absurdihõnguline maailm, kus tegelaskujud on pigem tänapäevased. „Antigone” lavastuses kasutatakse absurditeatri teemasid, elemente ja lavastuslikke võtteid. Mõjuvaim on Andrus Vaarik Kreonina: „Ta peaaegu et väljub üldisest automatismi ja marionetlikkuse atmosfäärist, mõjub oma karismaga peaaegu lummuvaltiki.” (Balbat 2010) Leitakse, et Vaariku Kreon on lavastuse kõige inimlikum tegelane, kes ei lange nii tugevalt avangardi ja on keskmisele teatripublikule lähedasem. Inimlikkust väljendab ka Haimon (Ago Anderson). Kõige täpsemaks on lihvitud Tereisiase (Raimo Pass) roll. (Laks 2010b) Seevastu: „Elina Reinoldi Antigone sellest seltskonnast millegi erilisega esile ei tõuse. Surmastseenis oskab ta küll laveerida groteski ja tõsiseltvõetavuse piirimail.” (Balbat 2010) Tiiu Laks leiab, et Antigone on lavastuses kõige mõistuspärasem tegelane (Laks 2010b). „Antigone” 11 etendust vaatas Tallinnas 843 inimest.

Rõhutama peab, et absurditeatri näitena mõjub „Antigone” lavastus Eestis. 2011. aasta veebruaris kutsuti „Antigone” Iraani Teherani teatrifestivalile „Koit” („Fadjr”), kus see teenis kokku viis auhinnanominatsiooni ja kus nimategelane Elina Reinold võitis prima naisnäitleja auhinna. Iraanis mängimiseks tuli aga lavastuses teha hulk muudatusi, vastasel juhul poleks tsensor lubanud seda mängida. Muudeti meeste-naiste suhteid, kontseptuaalse muudatusena toodi sisse arhailine element – naise piitsutamine pahade vaimude väljaajamiseks. Muutus ka lavaruum: dominiiklaste kloostri kiriku müüride asemel paigaldati lavale islami traditsioonile vastavad teravkaarekujulised aknad, toolid, kapid jne. Tallinnas kasutati peamiselt must-valges kujunduses punast värvi aktsendina, Teheranis oli kogu lavakujundus dominantselt punane, sümboliseerides märterlust. (Reidolv 2011)

Esiti paistab, et „Antigone” lavastus tähistab 2010. aastal R.A.A.A.M.-i kunstilises tegevuses järgmise suuna ehk välismaise autoriteatri algust. Seda oletust toetavad kaks 2012. aasta lavastust: Homayun Ghanizadeh’ „Kuningas sureb” ja Marco Layera

„Tahame luua näitemängu, mis muudaks maailma”. Arvestades uuslavastuste rohkust ja repertuaari mitmekesisust pärast 2010. aastat, oleks niisugune järelendus siiski meelevaldne ja põhjendamatu. Silmas tuleb pidada, et R.A.A.A.M. jätkab uuel kümnendil eesti autorite näidendite tellimist ja lavastamist ning seab lisaeesmärgiks kutsuda igal aastal Eestisse vähemalt üks välislavastaja (nt 2011. aasta suvel lavastas Marat Gatsalov Viinistu kunstimuuseumi katlamajas Anna Jablonskaja „Tühermaa”). Uuslavastuste alusmaterjalina hakatakse kasutama ka valmis tõlkenäidendeid (nt 2013. aastal „Titanicu orkester”, mille eest pälvis lavastaja Madis Kalmet Eesti Teatriliidu aastaauhinna sõnalavastuste kategoorias). Viimaste aastate kohta on järeldusi teha praegu siiski vara.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et R.A.A.A.M.-i kunstilise arengu puhul on põhjust rääkida arengusuundadest, mitte perioodilisest kunstilisest arengust ja repertuaaripildi muutumisest. Selgepiirilisem on üksnes Merle Karusoo sotsioloogilise teatri periood, kuid näiteks „Misjonärid” ei sobitu nendesse „ajaraamidesse” (2000–2003). Uusi omanäidendeid hakatakse tellima ja lavastama 2004. aastal. Spekulatiiv-dokumentaalse teatri lavastused on valdavalt kohaspetsiifilised. Nende kultuurilooline ja/või ajalooaineline alusmaterjal (näidendid) võimaldab luua erineva kunstilise tasemega näitemänge. Omaette rühma moodustavad aasta ringi mängitavad kammerlavastused. Alates 2008. aastast on repertuaaris autorilavastused, mille puhul lisanduvad eesti autorite kõrvale 2010. aastast ka välismaa autorid. Tinglikult märgib koostöö välislavastajatega autoriteatri perioodi järkjärgulist „laienemist”.

Kokkuvõte

Magistritöö „Raamist ruumini – R.A.A.A.M.-i arengulugu 2000–2010” eesmärk oli uurida projektiteatri MTÜ Ühendus R.A.A.A.M. tegevust ja kunstilist arengut kuni 2010. aastani. Selleks uurisin ruumide valikut, lavastuskoosseise ja lavastusi ning juhindusin kahest peamisest uurimisküsimusest: 1) millistest põhimõtetest lähtuvalt valib R.A.A.A.M. mängukohti ja materjali? 2) milline on olnud R.A.A.A.M.-i kunstiline areng?

Teatreid liigitatakse Eestis tegutsemispõhimõtte järgi repertuaari- ja projektiteatriteks, omandivormi järgi riiklikeks, munitsipaal- ja erateatriteks. Era- ja projektiteatreid, aga ka väiksemaid munitsipaalteatreid nimetatakse sageli väiketeatriteks. Selliste teatrite tekkimises on täheldatud Eestis kolme lainet. Esimese ja kolmanda laine väiketeatrite hulgas on palju väikesi lavastajakeskseid repertuaariteatreid, kellel on ka oma statsionaarne mängukoht. Teise laine teatrid on valdavalt produtsendikesksed ja tegutsevad projektiteatri põhimõttel. Projektiteatritel puudub enamasti statsionaarne mängupaik ja püsiv kunstiline kollektiiv. Lavastuste väljatoomiseks kasutatakse sageli leitud kohti ja iga lavastuse jaoks moodustatakse eraldi trupp.

Eesti riigi kultuuripoliitika näeb ette, et teatritel on õigus riigipoolsele rahalisele toetusele sõltumata omandivormist. Teatritele riigitoetuse määramisel lähtutakse kolmest kriteeriumist: juhindutakse külastajate arvust, „arvestusliku piletihinna” ja kulude suhtest ning munitsipaal- ja eraetendusasutustele toetuse määramisel arvestatakse nende tegevuse rahvuskultuurilist ja regionaalset tähendust. R.A.A.A.M. sai tegevustoetust esimest korda 2005. aastal. Riigitoetus suurenes kuni majandussurutiseni, kuid vähenes siis järsult. R.A.A.A.M. ei ole siin erand, sest sama juhtus ka teiste teatritega. Projektide väljatoomisel sõlmitakse sponsorlepinguid Eesti suurte äriettevõtete, aga ka kohalike ettevõtetega. Tihti peale on kohalik kogukond või potentsiaalse uue mängupaiga omanik uuslavastuste tegemisest väga huvitatud ja osaleb aktiivselt etenduspaiga väljaehitamises. Toetust on küsitud muu hulgas ka rahvusvahelistest fondidest jm.

R.A.A.A.M. asutati Eesti väiketeatrite tekkimise teise laine alguses, 2000. aastal. Nagu öeldud, on selle perioodi (kuni 2006. aastani) väiketeatrid valdavalt produtsendikesksed, neil puudub püsitrupp ja statsionaarne mängupaik. Ruumide ja trupi puudumise tõttu tuuakse etendusi valdavalt välja suvel, mil muude teatrite koosseisulised näitlejad saavad ka oma teatri välistes projektides osaleda. Kõik see on iseloomulik ka R.A.A.A.M.-ile, kelle tegevuse peamine eesmärk on olnud tellida eesti autoritelt näidendeid, organiseerida nende lavastamist ja populariseerida seeläbi laiemalt omadramaturgiat. Oluline osa R.A.A.A.M.-i tegevuses on dokumentaalse ja arhiivimaterjali töötlemisel. Enamik näidendeid on tellitud konkreetse lavastuse jaoks kindlalt näitekirjanikult. 2010. aastal telliti näidend esimest korda välislavastajalt ja siitpeale on R.A.A.A.M.-il veel üks eesmärk – kutsuda igal aastal Eestisse lavastama üks välislavastaja. Vaadeldaval perioodil (2000–2010) oli R.A.A.A.M.-i repertuaaris 22 algupärasel teatritekstil põhinevat lavastust. Tekstide autoreid oli 10 ja lavastajaid 12. Ainult ühe („Antigone”, 2010) puhul ei olnud tegemist eesti algupärandiga.

Eri lavastustes on kaasa teinud sadakond eesti näitlejat (vt 2. lisa). Täpset näitlejate arvu ei saa nimetada selle pärast, et lisaks professionaalsetele näitlejatele on kasutatud ka harrastusnäitlejaid, lapsi, muusikuid. Näiteks Merle Karusoo lavastuses „Kes ma olen – Eestimaa mustlased” osalesid üksnes noored mustlased, kellel puudus varasem näitlemiskogemus. Lavastuses „Minust jäävad ainult laulud” osales ansambel Untsakad. Samasuguseid näiteid võib tuua veelgi. Näitlejakoosseis on projektiteatrile omaselt muutuv. Üldistavalt võib siiski öelda, et suvelavastustes osalevad tõenäolisemalt näitlejad, kellele mängukoht on logistiliselt mugavamas kohas (nt suvekodu lähedal või kui mängukoht on Põhja-Eestis, siis on ka lavastuses osalevad näitlejad pärit pigem Tallinnast; kui mängukoht on Lõuna-Eestis, siis on näitlejad tõenäolisemalt Tartust, Viljandist või Pärnust). Rohkem kui ühes lavastuses on kaasa teinud 22 näitlejat: Raimo Pass (9 lavastuses); Sulev Teppart (5); Alo Kõrve, Ain Lutsepp (4); Egon Nuter, Elina Reinold, Katrin Saukas, Tiit Sukk (3); Argo Aadli, Ago Anderson, Janek Joost, Mari-Liis Lill, Markus Luik, Kleer Maibaum, Tõnu Oja, Anti Reinthal, Indrek Taalmaa, Hendrik Toompere jr, Raivo Trass, Ivo Uukkivi, Jan Uuspõld, Andrus Vaarik (2). Viie lavastuse kujunduse on teinud Pille Jänes ja kolme lavastuse kujunduse Ervin Õunapuu. Viie

lavastuse valguskunstnik on olnud Priidu Atlas ja kolme lavastuse valguskunstnik on olnud Sven Põdra. Helikujunduse on viiele lavastusele loonud Urmas Lattikas.

R.A.A.A.M.-i senise tegevuse võib jagada neljaks perioodiks: 1) 2000–2003: Merle Karusoo lavastuste eeltöö ja ringreiside korraldamise periood; 2) 2004–2006: Viinistu periood; 3) 2006–2010: laienemine uutesse mängukohtadesse; 4) 2010–...: välislavastajate ja uute siseruumide otsimise periood. Sellise jaotuse aluseks on eeskätt muutused mängupaikade leidmises ja kasutamises. Iga uus periood märgib tegevuse järkjärgulist laienemist. Merle Karusoo periood on siiski erandlik, sest sel perioodil oli R.A.A.A.M. enamiku lavastuste juures üksnes üle-eestiliste ringreiside korraldaja ning arhiivimaterjalide koguja ja töötaja. Lavastused valmisid enamasti koostöös teiste teatritega (VAT Teater, Eesti Draamateater, Theatrum, Rakvere Teater). Viimane sellesse rühma kuuluv lavastus „Misjonärid” esietendus 2005. aastal. Karusoo lavastuste mängimiseks kasutati siseruume, sageli mõne teatri või rahvamaja saali.

Alates 2004. aastast keskenduti uute eesti näitemängude tellimisele ja lavastamisele. Esimesed niisugused lavastati Viinistu kunstimuuseumis. Mõne aasta jooksul kujunes Viinistust suveteatri publiku jaoks ootuspärane suveteatripaik, kuhu oli R.A.A.A.M.-i eestvedamisel loodud vabaõhulava ja kaks kinnist teatrisaali (veel üks saal võeti kasutusele 2013. aasta suvel).

Üldiselt jäi R.A.A.A.M. suvelavastuste puhul truuks vähestele mängukohtadele. Uute etenduspaikade avastamisel ja kasutusele võtmisel on juhitud põhimõttest, et neid oleks võimalik kas endal või teistel teatritel ja teatriprojektide läbiviijatel edaspidigi kasutada. Vaadeldava perioodi (2000–2010) jooksul võttis R.A.A.A.M. kasutusele neli uut mänguruumi: Viinistu kunstimuuseumisse loodi kolm (hiljem kokku neli) saali (vabaõhulava, kaks saali endises katlamajas ja üks saal endises sprotitsehhis), Suurele Munamäele ehitati vabaõhulava, Hüüru mõisa kujundati *black box*'i tüüpi kammersaal ja Jänedale endisesse Pulli talli ehitati 250-kohaline saal. Viinistu kunstimuuseumis on R.A.A.A.M. vaadeldaval perioodil lavastanud kuus näidendit, Suurel Munamäel kaks näidendit, Hüüru mõisas samuti kaks näidendit ja Jänedal Pulli tallis ühe näidendi, kuid

pärast 2010. aastat on ka Jänedal veel mängitud. Seega on umbes pooled R.A.A.A.M.-i näidendid lavastatud neljas uues mängupaigas. Neid on põhjalikumalt analüüsitud töö kolmandas peatükis.

R.A.A.A.M.-i repertuaari kuulus veel kolm mitteduvelavastust („Under”, „Võlg” ja „Sõdur”), mida mängiti aasta ringi väikestes saalides üle Eesti. 2010. aasta on märgiline ka duvelavastuste mängupaikade puhul ilmnenu „kriteeriumi” poolest: sellest saadik ei ole ühtegi lavastust tehtud enam vabaõhulaval.

Paljusid R.A.A.A.M.-i lavastusi on mängitud välismaal. Peamiselt on etendusi antud väliseestlaste kogukondadele Ameerikas ja Austraalias, aga väga olulisel kohal on kogu aeg olnud ka rahvusvahelistel teatrifestivalidel osalemine.

R.A.A.A.M.-i kunstilise arengu puhul on otstarbekam rääkida suundadest. Seejuures on oluline, et ühtegi valitud suunda ei ole päris kõrvale heidetud. Uute suundade tekkimist võib küll proovida fikseerida, kuid eeskätt märgib iga uus suund laienemist. Ka uuslavastuste arv on aasta-aastalt, ja eriti majandustõusu tipp hetkel, suurenenud. Esimestel tegutsemisaastatel on R.A.A.A.M.-i nimega võimalik seostada ühte lavastust aastas, kuid 2006. ja 2007. aastal ulatus uuslavastuste arv koguni nelja lavastuseni aastas (vt 1. lisa). Ühest küljest võimaldas majanduslikult soodus aeg tutvustada veelgi rohkem eesti omadramaturgiat, teisalt halvenes aga tellitud näidendite ja sellest johtuvalt ka valminud lavastuste kunstiline kvaliteet. Kuigi R.A.A.A.M.-i repertuaaris on olnud hulk hea kunstilise kvaliteediga lavastusi, paistavad ajavahemikul 2006–2009 silma eelkõige vabaõhulaval tehtud kohaspetsiifilised jandid.

Kunstilise arengu suundadest eristub kõige selgemini esimene, s.o Merle Karusoo sotsioloogilise teatri lavastused. Sotsioloogilises teatris uuritakse mingit eluvaldkonda, selgitatakse välja valupunktid ja pingekolled ning võimendatakse teatri kaudu sotsiaalseid probleeme. Merle Karusoo seitsmest R.A.A.A.M.-i egiidi all tehtud lavastusest viis olid sotsioloogilise teatri lavastused. Põhjalik eeltöö tagas nende kõigi puhul hea kunstilise tulemuse. Teise rühma moodustasid aja- ja kultuurilooliste

näidendite lavastused, millest enamiku puhul keskenduti käsitletavast ajaloolisest maailmast muljeettekujutuse loomisele. See on spekulatiiv-dokumentaalne teater, mis ei pretendeeri faktitäpsusele, kuid mille puhul on aluseks võetud dokumentaalsed ja fiktsionaalsed materjalid. Sellesse rühma kuulub kõige rohkem lavastusi ja valdavalt just niisugused moodustasid 2004. aastast kuni 2008. aastani R.A.A.A.M.-i repertuaari tuumiku. Paraku oli nende hulgas hea psühholoogilise teatri kõrval ka hulk lihtsakoelisi kohaspetsiifilisi jante. Omaette kammerlike lavastuste suuna moodustasid Marie Underi ja Betti Alveri elul ja loomingul põhinenud lavastused ning Mart Kivastiku kirjutatud „Sõdur”. Need ei ole suvelavastused. Samal ajal kui suvelavastuste kunstiline tase oli halvenenud (jandid), väljendasid need kolm lavastust tavapärasel teatrihooajal mängituna R.A.A.A.M.-i soovi etendada midagi ka intellektuaalsemate huvidega vaatajatele. Neljas rühm on autoriteater, kus teksti autor on ka lavastaja. Selle esimeseks lavastuseks oli 2008. aastal Uku Uusbergi „Vahepeatus”. Homayun Ghanizadeh’ 2010. aastal lavastatud „Antigone” oli samuti autoriteatri lavastus, aga see on juba välismaine autoriteater.

Eesti algupärase dramaturgia tutvustamine kui R.A.A.A.M.-i missioon on olnud edukas, sest eesti algupärane näitekirjandus on suuresti tänu R.A.A.A.M.-i tegevusele jõudnud 21. sajandi eesti teatris nii kõigi repertuaariteatrite kui ka projektiteatrite repertuaari. R.A.A.A.M.-i juht Märt Meos on möönnud, et võrreldes algusaastatega on uute näidendite tellimine praegu keerulisem. Kui soovitakse saada healt näitekirjanikult head näidendit, peab planeerima paar aastat ette. Seega on alust arvata, et omadramaturgia populariseerimise kõrgaeg on möödas. Esimese välislavastaja kutsumisega 2010. aastal pööras R.A.A.A.M. oma arengus uue lehekülje ja seadis eesmärgiks tuua Eestisse igal aastal vähemalt üks tunnustatud välismaa lavastaja.

R.A.A.A.M. on 25. mail 2010 üheksa väiketeatri ja teatriühenduse asutatud sihtasutuse Vaba Lava asutajaliige. SA Vaba Lava eesmärk on avada Tallinnas Telliskivi Loomelinnakus uus teatrikeskus, kus väiketeatritel oleks võimalik rentida proovi- ja esinemisruume. Teatrikeskus on plaanitud praeguse seisuga avada 2014. aasta septembris. Senise tegevuse jätkuna on samm luua väiketeatritele ühine mängupaik R.A.A.A.M.-i puhul igati loogiline ja ootuspärane, sest vaieldamatult on R.A.A.A.M.-i

jaoks väiketeatrite ruumipuuduse probleemi leevendamine oluline. Uute etenduskeskkondade loomisel on seatud alati oluliseks eelduseks koha uuesti kasutamise võimalus.

R.A.A.A.M. on ka tõestanud, et projektipõhiselt tegutsedes on võimalik luua väga hea kunstilise tasemega lavastusi: ühe lavastuse tarbeks kokku pandud trupp suudab teha lavastusi, mida tunnustatakse nii teatrifestivalidel kui ka riiklike auhindadega. R.A.A.A.M.-i lavastused on olnud nomineeritud Eesti Teatriliidu aastapreemiatele ja on võitnud aastaauhindu (nt „Külmetava kunstniku portree”, „Põrgu värk”) ning on osalenud olulistel teatrifestivalidel nii Eestis kui ka välismaal. Viimati, 2013. aastal võitis Madis Kalmet Eesti Teatriliidu lavastajapremia „Titanicu orkestri” eest.

Repertuaari kujundamisel on R.A.A.A.M. lähtunud erinevatest suundadest, mistõttu on projektiteatri publiku hulgas nii need, kes otsivad teatrist pelgalt suvist kergest meelelahutust, kui ka need, kes otsivad sügavamat kunstilist elamust. Erinevate kunstiliste suundade viljelemisega on püütud pakkuda Eesti teatripildile ja institutsionaalsele teatrile arvestatavat esteetilist täiendust. Seejuures on mõeldud nii kunsti- kui ka kultuuriloo peale, mis avaldub omadramaturgia tutvustamises. Peale selle on R.A.A.A.M. loonud uusi teatritegemise ja -vaatamise võimalusi Eesti eri paigus ning tal on R.A.A.A.M.-il on projektipõhisest tegutsemispõhimõttest hoolimata Eesti teatrimaastikul praeguseks kindel koht.

Kasutatud allikad

- Aaremäe**, Anu 2006. Teatrikunstnik Pille Jänes naudib pühendumist. – *Postimees*, 6. juuli.
- Ala**, Janar 2010. Herbert Aab valguses ja varjus. – *Postimees*, 11. august.
- Allik**, Jaak 2004. Mälestusi teatrisuvest. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 11, lk 20–30.
- Allik**, Jaak 2005. Appi! Teater, tule mulle appi! – *Eesti Päevaleht*, 28. märts.
- Allik**, Jaak 2006a. Kas Balti teatrifestival jääb kestma? – *Sirp*, 15. september.
- Allik**, Jaak 2006b. Suveteater kui bränd ja trend. Teatrisuvi 2006. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 10, lk 35–49.
- Allik**, Jaak 2007. Žanr: suvelavastus? Mälestusi kahekümnest suvisest teatriõhtust. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 7, lk 24–44.
- Allik**, Jaak 2008. Hetki suvisest teatriuputusest. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 11, lk 27–37.
- Allik**, Jaak 2010a. Väljaspool arvestust. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 4, lk 36–45.
- Allik**, Jaak 2010b. Õhuaken avaneb roiskuvasse vabadusse. – *Postimees*, 16. august.
- Auväärt**, Liis 2003a. Noored näitlejad võõpasid talgutel Maasi maalinna. – *Meie Maa*, 22. juuli.
- Auväärt**, Liis 2003b. Etendus „HIV” näitab last ühiskonna peeglina. – *Meie Maa*, 23. juuli.
- Avestik**, Rait & Co 2007. Isiklik teater. VAT Teater 20. Tallinn: Kirjastus VAT Teater.
- Avestik**, Rait 2008. Harivalt meelelahutuslik metaestraad kurja ahvi ja Tuglasega. – *Postimees*, 21. juuli.
- Balbat**, Maris 2000. Tapjate painav hingeelu. – *Maaleht*, 8. juuni.
- Balbat**, Maris 2002. Noored mängivad tõepäraselt ehedat elu. – *Maaleht*, 18. juuli.
- Balbat**, Maris 2010. Müüt groteskikuuces. – *Sirp*, 27. august.
- Berg**, Maimu 2006. Armuavaldus Underile. – *Sirp*, 1. detsember.
- DRAAMA 2005** = DRAAMA. Eesti Teatri Festival 2005. Kataloog. Tartu 2005.
- EAS 1997** = Etendusasetuste seadus. RT I, 10. jaanuar 1997, 11, 94. Elektrooniline Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/akt/25236> (vaadatud 17.01.2014).
- EAS 2003** = Etendusasetuste seadus. RT I, 9. juuli 2003, 51, 353. Elektrooniline Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/akt/606779> (vaadatud 17.01.2014).

- EE 1996** = Eesti Entsüklopeedia 1996. 9. köide. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- EE 2000** = Eesti Entsüklopeedia 2000. 14. köide. Eesti elulood. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- EEVA** = Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu. Käsu Hans: <http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=autor&aid=48>
- Epner**, Eero 2012. Mõnest väljakutsest nüüdisaegse teatri ees. – *Sirp*, 22. juuni.
- Epner**, Luule 2007. Omadramaturgia kuldajastu künnisel? – *Looming*, nr 4, lk 588–602.
- Epner**, Luule, Monika Läänesaar, Anneli Saro 2006. Eesti teatrilugu. Gümnaasiumiõpik. – Nüüdisteater. Teatrisüsteem (Monika Läänesaar). Tallinn: Kirjastus ILO.
- ERKP 1998** = Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste heakskiitmine. RT I, 29. september 1998, 81, 1353. Elektrooniline Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/akt/76129> (vaadatud 23.04.2014).
- ETBL 2000** = Eesti teatri biograafiline leksikon. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Feldmanis**, Andris 2006a. Vaikne kunstnik ehitab Viinistul paati. – *Eesti Päevaleht*, 3. juuli.
- Feldmanis**, Andris 2006b. Metsavendadest jäid etenduses ainult laulud. – *Eesti Päevaleht*, 31. juuli
- Hallik**, Ülle 2008. Tuglas ja kaasaegsed ilmutavad end Viinistul. – *Äripäev*, 6. juuni.
- Herkül**, Kadi 1996. Väikesest häärberist arkaadiasse. Eesti teater 1990ndatel. Ettekanne teatriteaduse koolitusseminarilt. Käsikiri Tartu Ülikooli kirjanduse ja teatriteaduse osakonnas.
- Hiimäe**, Mari 2010. Kauboi Herbert Aab läks kaduma, – *Äripäev*, 6. august.
- Hvostov**, Andrei 2005. Ristisõdalase valu. – *Eesti Ekspress*, 31. märts.
- Jalas**, Anu 2007. Vaikust, matsid tulevad. Lauludega asjaajamine Viinistus. – *Sirp*, 3. august.
- Jõud** = lavastuse „Jõud” (2008) kavaleht.
- Kabun**, Kaile 2006. Suvetüki tarvis rajatakse vabaõhulava. – *Võrumaa Teataja*, 25. mai.
- Kabun**, Kaile 2007. EÜE-nostalgia Suurel Munamäel. – *Võrumaa Teataja*, 2. juuni.
- Kalju**, Piret 1998. Teater ja muutus: Teatri koht Eesti ühiskonnas 1970-ndatest aastatest tänaseni. Bakalaureusetöö. Eesti Humanitaarinstituut. Käsikiri (kus?).
- Kaljulate**, Karin 2004. Kas kinnisilmi elust läbi? – *Kodukolle*, nr 1.

- Kallas**, Liise 2007. Alver ja Talvik elustuvad Kuressaare Linnateatris. – *Oma Saar*, 14. november.
- Kanarbik**, Silja 2010. Eesti teatrite repertuaarianalüüs aastail 2000–2005. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Kapstas**, Meelis 2000. Merle Karusoo kriibib liivapaberiga rahvuslust. – *Eesti Päevaleht*, 2. juuni.
- Karulin**, Ott 2009. Becoming a Performing Arts Institution in Estonia. – *Global Changes – Local Stages. How Theatre Functions in Smaller European Countries*. Ed. by Hans van Maanen, Andreas Kotte, Anneli Saro. Amsterdam. New York: Rodopi, pp. 208–228.
- Karulin**, Ott 2010. Uue põlvkonna ootel. Eesti näitekirjandus 2009. – *Looming*, nr 4, lk 543–550.
- Karulin**, Ott 2013. Rakvere teater „täismängude” otsinguil aastail 1985–2009. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Karusoo**, Merle 2000. Põhisuunda mittekuuluv. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 2, lk 15–27.
- Karusoo**, Merle 2008. Kui ruumid on täis. Eesti rahva elulood teatritekstides 1982–2005. Tallinn: Varrak.
- Kolk**, Madis 2009. Autori surmast autori sõbrani. – *Postimees*, 12. august.
- Kolk**, Madis 2011. Uussiiralt autoriteatrist, ajaloost ja vabadusest. Eesti näitekirjandus 2010. – *Looming*, nr 4, lk 547–557.
- Kommel**, Kutt 2007. Tulekul on Kuressaare Linnateatri koostööprojekt „Võlg”. – *Meie Maa*, 19. oktoober.
- Kressa**, Kaarel 2006. Teater ja kunstnikud vallutavad järgmiseks Viinistu sprotitsehhi. – *Eesti Päevaleht*, 21. juuni.
- Kulli**, Jaanus 2013. Jaan Manitski: „Viinistu kohale kerkinud surnud käsi tõi siia õnneks teatri.” – *Õhtuleht*, 1. juuli.
- Kultuurkapital** = Eesti Kultuurkapitali koduleht. <http://www.kulka.ee>
- Kübar**, Eva 2009. Mitu korda ma pean surema, et lõpuks õnnelik olla? – *Postimees*, 6. juuli.
- Krull**, Ingrid 2013. Eesti omadramaturgia temaatika aastatel 1990–2011. Magistritöö. Tartu Ülikool: teatriteaduse õppetool.
- Kulli**, Jaanus 2007. Elu nagu EÜE taidlus. – *SL Õhtuleht*, 23. juuli.

- Kübar**, Eva 2009. Viis väikest teatrit ei viitsi riigiköiel turnida. – *Postimees*, 21. detsember.
- Laar**, Mart 2007. Kindrali saatus. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 6, lk 39–43.
- Laasik**, Andres 2005a. Merle Karusoo rebib Afganistani haavad verele. – *Eesti Päevaleht*, 29. märts.
- Laasik**, Andres 2005b. Kunstnike põrgu Viinistus osutus lõbusaks mänguks. – *Eesti Päevaleht*, 11. juuli.
- Laasik**, Andres 2005c. Kivastiku veelgi uuem näidend ettelugemisel. – *Eesti Päevaleht*, 22. jaanuar.
- Laasik**, Andres 2006. Laar ja Vahtre löid metsavenna elust näidendi. – *Eesti Päevaleht*, 16. mai.
- Laasik**, Andres 2007. Pronksmehe näoga sõdur peab duelli Laidoneriga. – *Eesti Päevaleht*, 3. aprill.
- Laasik**, Andres 2009. Käsü Hans jõuab mitmete äraütlemiste kiuste lavale. – *Eesti Päevaleht*, 27. juuni.
- Laasik**, Andres 2010. Ervin Öunapuu loomevalang: filmitriptühhon ja lavastus. *Eesti Päevaleht*, 18. november.
- Laks**, Tiiu 2005. Eesti näitekirjanduse lavastamine päästab eesti rahva väljasuremisest. Intervjuu Mart Kivastikuga. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 5, lk 31–38.
- Laks**, Tiiu 2009. Martin Algus: Pärисpea õhustik inspireeris mind. – *Eesti Päevaleht*, 5. august.
- Laks**, Tiiu 2010a. Herbert Aabi uskumatud seiklused Jänedal Pulli tallis. – *Eesti Päevaleht*, 12. august.
- Laks**, Tiiu 2010b. Iraani avangard täidab Katariina kiriku. – *Eesti Päevaleht*, 16. august.
- Laurisaar**, Riho 2006. Munamäel hakkavad reedest seiklema metsavennad. – *Eesti Päevaleht*, 27. juuli.
- Lennuk**, Urmas 2005. Mart Kivastik. – *Eesti dramaturgia 10 aastat*. – Toimetanud Anne-Ly Sova. Tallinn: Eesti Näitemänguagentuur, lk 113–120.
- Lilleorg**, Regina 2005. *A romale, A tsavale ...* – *Harjumaal*, 6. september.
- Lilleorg**, Regina 2009. Harjumaal saab suvel väärt teatrietendusi näha. – *Harju Elu*, 19. juuni.

- Loomemajanduse ... 2005** = Eesti loomemajanduse kaardistamine ja analüüs. Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn. <http://www.looveesti.ee/loomemajandusest/uuringud-ja-strateegiad/eesti.html> (vaadatud 24.01.2014).
- Loomemajanduse ... 2011** = Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2009. Etenduskunstud. Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn. http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/LM2009-6_ETENDUSKUNSTID.pdf (vaadatud 24.01.2014).
- Loomemajanduse ... 2013** = Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2011. Etenduskunstud. Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn. [http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/6_Eesti_loomemajanduse_olukorra_\(2011\)_uuring_ja_kaardistus_-_Etenduskunstud.pdf](http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/6_Eesti_loomemajanduse_olukorra_(2011)_uuring_ja_kaardistus_-_Etenduskunstud.pdf) (vaadatud 24.01.2014).
- Luik**, Hans H. 2009. Juminda teatripatrull. – *Eesti Ekspress*, 13. august.
- Maiste**, Valle-Sten 2007. Kes vajab pooltöödele rajatud patriotismi. – *Postimees*, 3. detsember.
- Maiste**, Valle-Sten 2008. Tugev kusimark nõrgas eksistentsiaalses soustis. – *Sirp*, 15. august.
- Merilai**, Arne 2007. Unetuma ülemlaul. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 4, lk 30–33.
- Mälgand**, Enn 2005. Inimesed lahinguväljal ehk Karmid pildid tegelikkusest. – *Sirp*, 15. aprill.
- Mälgand**, Enn 2007. Inimese alandamise lugu. – *Sirp*, 26. oktoober.
- Mikomägi**, Margus 2007. Küürakad sõdurid oleme, need kel naine võet, kodu ... – *Nädaline*, 8. september.
- Mikomägi**, Margus 2008. „Vahepeatus” kutsub vaatajaid teekonda jätkama, paremana kui enne. – *Nädaline*, 2. august.
- Mikomägi**, Margus 2009. „Sõdur läks pärast Raplat Austraaliasse. – *Nädaline*, 7. veebruar.
- Mikomägi**, Margus 2010a. Märt Meos: Kus algab mugavus, seal lõpeb areng. Intervjuu Märt Meosega. – Teatritasku, 13. oktoober. <http://www.teatritasku.ee/index.php/features/36-dialog/282-maert-meos-kus-algab-mugavus-seal-lopeb-areng> (vaadatud 18. jaanuar 2014).
- Mikomägi**, Margus 2010b. Jäned sai R.A.A.A.M.i abil teatripaiga. – *Maaleht*, 5. august.

- Murutar**, Kati 2005. Merle ja mustlased. – *Pere ja Kodu*, nr 11, lk 62–64.
- Mänd**, Maarja 2007a. Hendrik Toompere jr-i lavastuse „Põrgu wärk” monograafia. Bakalaureusetöö. Juhendaja Anneli Saro. Tartu: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut.
- Mänd**, Maarja 2007b. Spekulatiivne. Dokumentaalne. Teater. – *Värske Rõhk*, nr 11, lk 75–77.
- Märka**, Veiko 1999. Väiketeatrid maa ja taeva vahel. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 7, lk 16–20.
- Märka**, Veiko 2006. Metsavend laulab, mängib, tantsib. – *Võrumaa Teataja*, 10. august.
- Märka**, Veiko 2008. Põlualune ja põlupealne Tuglas. – *Eesti Ekspress*, 17. juuli.
- Märka**, Veiko 2010. Jõud on suur, aga seda on vähe. – *Eesti Ekspress*, 11. september.
- Narusk**, Anu 1999. Argielu Eestis 1990ndatel aastatel. Elanikkonnaküsitlustel „Eesti 98” ja „Eesti 93” põhinev sotsioloogiline ülevaade. Tallinn: TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Normet**, Ingo 2001. Lavastajaraamat. 12 intervjuud Eesti lavastajatega. Toim: Reet Neimar ja Mati Unt. Tallinn: Eesti Teatriliit, Eesti Muusikaakadeemia Kõrgem Lavakunstikool.
- Oidsalu**, Meelis 2009. Välispidiseks tarvitamiseks. – *Sirp*, 31. juuli.
- Oidsalu**, Meelis 2011. Nõtked nullindad: Undist Uusbergini. – *Sirp*, 4. veebruar.
- Oja**, Kaarel 2011. Erateatrite etendustegevuse mahud 2004–2010. – Eesti teatristatistika 2010, lk 95–98. Eesti Teatri Agentuur.
- OmaDRAAMA 2006** = OmaDRAAMA. Balti Teatri Festival 2006. Kataloog. Tartu: 2006.
- Paaver**, Ene 2008. Draama 2007. Töörahu. – *Looming*, nr 3, lk 442–454.
- Pesti**, Mele 2002. Meie aja katk. – *Eesti Ekspress*, 19. september.
- Pesti**, Madli 2009. Poliitiline teater Eestis ja Saksamaal 20.–21. sajandil. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut.
- Pesti**, Madli 2010. Poliitiline teater Eestis aastail 1985–2008. – *Interaktsioonid. Eesti teater ja ühiskond aastail 1985–2010*. – Toimetanud Anneli Saro ja Luule Epner. Tartu: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut. Lk 183–207.
- Poldre**, Annika 2003. Lavalugu aitab lapse ellu. – *Maaleht*, 20. november.

- Prints**, Kairi 2008. Peatuge hetkeks ja tolgendage: „Vahepeatus” Hüüru mõisas. – *Postimees*, 22. juuli.
- Prints**, Kairi 2009. Kuni su küla veel elab ... – *Sirp*, 21. august.
- Purje**, Pille-Riin 2000. Kes läheb vaikuse poolele? – *Sirp*, 30. juuni.
- Purje**, Pille-Riin 2005. Iga sõda on lapsetapp oma hinges. – *Virumaa Teataja*, 2. aprill.
- Purje**, Pille-Riin 2007. Küüruga sõdur vastamisi südamega kindraliga. – *Postimees*, 4. aprill.
- Purje**, Pille-Riin 2008. Erandpäeva lõkkeõhtu leebed leegid. – *Sirp*, 22. august.
- Põllu**, Ivar 2006. Püha meelelahutus. – *Postimees*, 2. august.
- Põllu**, Ivar 2010. Autoriteater. Ääremärkused. – *Postimees*, 25. august.
- R.A.A.A.M.-i koduleht**. <http://www.raaam.ee>.
- Ranne**, Raul 2005. „Põrgu värk”, välk ja pauk. – *Eesti Ekspress* 7. juuli.
- Rantanen**, Kadri 2010. Eesti suveteater aastatel 1995–2005. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut.
- Rantanen**, Kadri 2010. Eesti suveteater aastatel 1995–2005. – *Interaktsioonid. Eesti teater ja ühiskond aastail 1985–2010*. – Toimetanud Anneli Saro ja Luule Epner. Tartu: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut, lk 102–128.
- Rast**, Reet 2004. Kõik saab alguse lõpust. – *Sirp*, 19. august.
- Raun**, Eero 2014. Milline on loomemajanduse olukord Eestis? – *Eesti Päevaleht*, 21. jaanuar.
- Reidolv**, Kristiina 2011. Kameeleonlik „Antigone” Iraanis. – *Sirp*, 11. märts.
- Reinomägi**, Reelika 2006. Ma surin metsavenna vaikset suremist. – *Eesti Päevaleht*, 19. august.
- Rähesoo**, Jaak 2000. Pildi sees olek: jooksev üldistuskatse. – Teater. Muusika. Kino, nr 12, lk 10–14.
- Rähesoo**, Jaak 2011. Eesti teater, I. Üldareng. „Vanemuine”. „Estonia”. Tallinn: Eesti Teatriliit.
- Ruus**, Katrin 2005. Von Krahli Teatri ajalugu. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Ruus**, Katrin 2007. Elukestev laulupidu. – *Eesti Ekspress*, 19. juuli.

- Saro**, Anneli 2002. Establishment of Stage/Lava kehtestamine. Toim: Virve Sarapik, Kadri Tüür, Mari Laanemets. – *Koht ja paik II / Place and Location*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 346–360.
- Saro**, Anneli 2009a. The Dynamics of the Estonian Theatre System: in Defence of Repertoire Theatre. – *Methis. Studia Humaniora Estonica*, nr 3. Tartu: Tartu Ülikooli kirjanduse ja teatriteaduse osakond, Eesti kirjandusmuuseumi kultuurilooline arhiiv, lk 93–107.
- Saro**, Anneli 2009b. The Interaction of Theatre and Society: The Example of Estonia. – *Global Changes – Local Stages. How Theatre Functions in Smaller European Countries*. Ed. by Hans van Maanen, Andreas Kotte, Anneli Saro. Amsterdam. New York: Rodopi, pp. 41–62.
- Saro**, Anneli 2010. Eesti teatrisüsteemi dünaamika. – *Interaktsioonid. Eesti teater ja ühiskond aastail 1985–2010*. – Toimetanud Anneli Saro ja Luule Epner. Tartu: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut. Lk 8–36.
- Selge**, Kadri 2004. Emajõe Suveteater aastatel 1997–2000. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Selge**, Kadri 2009. Kümme aastat eesti suveteatri radadel. – *Sirp*. 24. juuli.
- Semil**, Małgorzata, Elżbieta **Wysińska** 1996. Tänapäeva teatri leksikon. Tallinn: SE&JS.
- Sikk**, Rein 2005a. Eduard Wiiralt viirastus otsijatele Pariisi kultuskohvikus. – *Eesti Päevaleht*, 13. aprill.
- Sikk**, Rein 2005b. Karusoo tõi mustlaslapsed lavale. – *Eesti Päevaleht*, 29. august.
- Sildam**, Toomas 2005. Valus lugu valgetest sõduritest. – *Postimees*, 29. märts.
- Soomre**, Mati 2008. Tõrksa luule taltsutus. – *Maaleht*, 7. veebruar.
- Sova**, Anneli 2003. Mida Karusoo süstib? – *Teater. Muusika. Kino*, nr 7, lk 49–51.
- Sova**, Anne-Ly 2005. Merle Karusoo. – *Eesti dramaturgia 10 aastat*. – Toimetanud Anne-Ly Sova. Tallinn: Eesti Näitemänguagentuur, lk 103–112.
- Taruste**, Tea 2007. Külmetav kunstnik sai Sidneys sooja. – *Eesti Päevaleht*, 31. märts.
- Teatriankeet 2001/2002**. – *Teater. Muusika. Kino*, 2002, nr 12, lk 33–48.
- Teatriankeet 2002/2003**. – *Teater. Muusika. Kino*, 2004, nr 1, lk 26–42.
- Teatriankeet 2003/2004**. – *Teater. Muusika. Kino*, 2004, nr 12, lk 44–59.
- Teatriankeet 2004/2005**. – *Teater. Muusika. Kino*, 2005, nr 12, lk 37–63.

Terviseamet = HIV-nakatunute statistika 1999–2000. – *Terviseameti koduleht*.
<http://www.terviseamet.ee/fileadmin/dok/Nakkushaigused/HIV/hivstatistika.pdf>

(vaadatud 28.04.2014).

Titanicu orkester = lavastuse „Titanicu orkester” (2013) kavaleht.

Toome, Hedi-Liis 2010. Von Krahli Teatrist ja Von Krahli Akadeemiast Pierre Bourdieu’ väljateooria raames ning „Kas on elu pärast kapitalismi?” näitel. – *Interaktsioonid. Eesti teater ja ühiskond aastail 1985–2010*. – Toimetanud Anneli Saro ja Luule Epner. Tartu: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut. Lk 208–228.

Treier, Heie 2006. Kunstnikud ja nende rollid. Viinistu triloogia. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 8/9, lk 44–50.

Tuult tiibadesse! = lavastuse „Tuult tiibadesse!” (2009) kavaleht.

Unt, Liina 2002. Kui ruumid räägivad. – *Teatrielu 2001*, lk 25–36.

Unt, Liina 2004. Oma sõnade ja viisiga. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 10, lk 32–39.

Vaba Lava = Vaba Lava koduleht. <http://www.vabalava.ee>.

Valdre, Liina 2007a. Eesti asja ei tasu liiga tõsiselt võtta. – *Eesti Ekspress*, 11. juuli.

Valdre, Liina 2007b. Malevanäidend „Muna EÜE” on lihtne ja pretensioonitu. – *Eesti Päevaleht*, 24. juuli.

Vellerand, Lilian 1991. Meenutades 80ndaid eesti teatris. – *Vikerkaar*, nr 6, lk 68–72.

Vellerand, Lilian 2003. Sissevaade Draamateatri 2002. aastasse. – *Teatrielu 2002*, lk 132–144.

Velsker, Mart 2009. Uus kirjandus ja uued lugejad. Mõttevahetus: 00-ndad eesti kirjanduses. – *Looming*, nr 10.

Viira, Aigi 2005. „Iial ei anta andeks sellele, kellele on tehtud ülekohut.” – *SL Õhtuleht*, 30. märts.

Viller, Jaak 2004. Teatriorganisatsiooni areng Eestis XX sajandi teisel poolel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Visnap, Margot 1996. Suvi läinud, teater jääb. Suveteater mitte? (1996. aasta suvelavastustest). *Teater. Muusika. Kino*, nr 11, lk 47–53.

Visnap, Margot 2000. SOS – kellele? – *Teater. Muusika. Kino*, nr 8/9, lk 18–21.

Visnap, Margot 2001. Sallivust teatrimaailma! (Vestlevad Reet Neimar ja Lea Tormis). – *Teater. Muusika. Kino*, nr 10, lk 14–23.

- Visnap**, Margot 2002. Teatril äärealad veel vallutamata? – *Sirp*. 8. veebruar.
- Visnap**, Margot 2004. Merle Karusoo andis austerlastele tagasi. – *Sirp*, 2. juuli 2004.
- Visnap**, Margot 2006. Ei õiget Kitse, õnge ega viiulit. – *Eesti Ekspress*, 6. juuli.
- Väli**, Katre 2006. Underist Underiga, Underini Underina, Underiks Underita. – *Postimees*, 22. november.
- Väli**, Katre 2008. Ühel häälel Underit ja Alverit esitamas. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 5, lk 33–43.
- Väli**, Katre 2009. Oma väikse mõtteteraga pretensioonitu suveteater. – *Postimees*, 16. juuli.

E-kirjavahetus Märt Meosega (kirjad autori valduses)

- Kiri 1 = Märt Meos, 06.01.2014 e-kiri.
- Kiri 2 = Märt Meos, 20.01.2014 e-kiri.
- Kiri 3 = Märt Meos, 22.01.2014 e-kiri.
- Kiri 4 = Märt Meos, 25.01.2014 e-kiri.
- Kiri 5 = Märt Meos, 04.02.2014 e-kiri.
- Kiri 6 = Märt Meos, 12.03.2014 e-kiri.
- Kiri 7 = Märt Meos, 25.04.2014 e-kiri.

Summary

The present thesis „Away from the frame towards the room – the development of non-profit association R.A.A.A.M. in 2000–2010” explores the activities and artistic development of non-profit association R.A.A.A.M. during the years 2000–2010. The two main research questions were as follows: firstly, what are the principles the association relies on when deciding where to play, or what to play, and secondly, what are the characteristic features of company's artistic development?

There are different ways to categorise Estonian theatres: they can be divided into repertory theatres and project-based companies according to operating principles, or into state theatres, municipal theatres and private theatres according to the form of ownership. Private theatres and project-based theatres are also known as small theatres. Most small theatres in Estonia have been established in three waves. R.A.A.A.M was created in 2000, at the beginning of the second wave. The company's main activities comprise ordering new plays from Estonian authors and staging such plays to promote the development of Estonian drama. Most of the plays were ordered from a certain author to stage a certain production. Since 2010 at least one foreign producer is invited to participate in company's work each year.

As regards the choice of new locations, it is possible to distinguish between four periods. Firstly, the years 2000–2003, characterised by the productions by Merle Karusoo; secondly, the years 2004–2006, characterised by plays staged in Viinistu; thirdly, the years 2006–2010, characterised by the deployment of new settings, and fourthly, from the year 2010 onwards – a period characterised by the discovery of closed rooms. Each period marks the gradual expansion of artistic activities.

As regards summer productions, the association still prefers to use a small number of established locations. The choice and deployment of new sites draws on the principle that they should be reusable in the future, whether by R.A.A.A.M. itself, or by other theatres or project-based companies. R.A.A.A.M. has deployed four new settings during the

period examined. The company provided Viinistu Art Museum with three new theatre halls (another one was added at a later stage): open air stage, two sites found their place in an old boiler-room, and yet another in an abandoned smoking-house. A big open-air stage was built near Munamägi, Hüüru Manor was equipped with a so-called black box and the former Pulli stalls in Jänedä were turned into a 250-seat theatre hall.

The temporal development of R.A.A.A.M.'s artistic orientation is difficult to define, since none of the trends of artistic orientation have been abandoned on a permanent basis. It is possible only to mark the beginnings of these trends. Merle Karusoo's sociological productions form perhaps the most clear-cut case. Another group comprises historical and cultural plays, or speculative documentaries, which do not build on facts, but rather rely on documentary and fictional materials. The third group consists of small-scale productions, usually staged during the regular season, and of summer productions. The fourth group covers the plays written and directed by their authors.

R.A.A.A.M.'s mission to promote Estonian drama has been a success. R.A.A.A.M. has played an important role in ensuring that the works of Estonian authors have established themselves both in all the repertory theatres, as well as in the project-based theatres in the 21st century. R.A.A.A.M. has proved that project-based theatres are also capable to stage productions of high artistic quality – a group of actors who come together to perform only one play can end up with a production which wins awards both from theatre festivals as well as from the Estonian Republic.

R.A.A.A.M. is one of the founding members of foundation „Vaba Lava”, which was established on May 25, 2010 by nine small companies and theatre associations. „Vaba Lava” plans to open a new drama centre in Telliskivi Street, Tallinn, where small theatres would be able to rent rooms both for rehearsals as well as for productions. As regards R.A.A.A.M, the creation of a common playground for small theatres is a logical and expected development, since finding ways to relieve the shortage of rooms suitable for small theatres is very important for R.A.A.A.M. As far as the establishment of new sites is concerned, the reusability of the location gives a distinct advantage.

Lisad

1. lisa. R.A.A.A.M.-i repertuaar aastatel 2000–2010⁸

Aasta	Näidendi autor (dramatiseerija)	Teksti tüüp	Lavastuse nimi	Lavastuse liik	Žanr	Lavastaja	Esiendus	Sihtrühm	Stationsaarne mängukoht	Esituskorrad kokku	Piletitulu	Külastajaid kokku
2000	Merle Karusoo	ENK	Save Our Souls I	SL	D	Merle Karusoo	31.05.2000	TK	Liiva Keskus	12		1800
2001	Merle Karusoo	ENK	Save Our Souls II	SL	D	Merle Karusoo		TK	üle Eesti	11		
2002	Merle Karusoo	ENK	HIV	SL	D	Merle Karusoo	9.05.2002	TK	Eesti Draamateater	18		2882
	Merle Karusoo	ENK	Save Our Souls III	SL	D	Merle Karusoo			mängiti teatrifestivalil Wiener Festwochen	2		
2003	Merle Karusoo	ENK	Eestisse sündinud	SL	D	Merle Karusoo	8.11.2003	TK	Kernu rahvamaja	2		460
	Merle Karusoo	ENK	HIV	SL	D	Merle Karusoo	9.05.2002	TK	Eesti Draamateater	12		3927
	Merle Karusoo	ENK	HIV	SL	D	Merle Karusoo	9.05.2002	TK	Vanalinnastuudio ja üle Eesti	23		3809
2004	Merle Karusoo	ENK	Eestisse sündinud	SL	D	Merle Karusoo	8.11.2003	TK	üle Eesti	20	100 144	2380
	Mart Kivastik	ENK	Külmetava kunstniku portree	SL	D	Aleksander Eelmaa	3.07.2004	TK	Viinistu kunstimuseumi vabaõhulava	19	890 172	6486
2005	Merle Karusoo	ENK	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	SL	D	Merle Karusoo	26.08.2005	TK	Aegviidu Rahvamaja	1	0	80
	Merle Karusoo	ENK	Misjonärid	SL	D	Merle Karusoo	24.03.2005	TK	Rakvere Teatri väike saal	23	139350	2125

⁸ Tabelis kasutatud lühendid: ENK – eesti näitekirjandus, EKD – eesti kirjanduse dramatiseering, SL – sõnalavastus, D – draama, traK – tragikomöödia, K – komöödia, taidl – taidluskava, müst – müsteerium, TK – täiskasvanud.

Aasta	Näidendi autor (dramatiseerija)	Teksti tüüp	Lavastuse nimi	Lavastuse liik	Žanr	Lavastaja	Esiendus	Sintrühm	Statsionaarne mängukoht	Esituskorrad kokku	Piletitulu	Külastajaid kokku
	Mart Kivastik	ENK	Külmetava kunstniku portree	SL	D	Aleksander Eelmaa	3.07.2004	TK	Viinistu Kunstimuuseumi vabaõhulava	26	1368004	8535
	Mart Kivastik	ENK	Põrgu wärk	SL	D	Hendrik Toompere jr	8.07.2005	TK	Viinistu kunstimuuseumi katlamaja	16	900897	5734
2006	Mart Kivastik	ENK	Kits viiuli ja õngega	SL	D	Raimo Pass, Aarne Üksküla	30.06.2006	TK	Viinistu kunstimuuseumi kalatsehh	21	816281	4820
	Mart Kivastik	ENK	Kunstnike triloogia	SL	D		5.08.2006	TK	Viinistu kunstimuuseum	1	207936	339
	Mart Kivastik	ENK	Külmetava kunstniku portree	SL	D	Aleksander Eelmaa	3.07.2004	TK	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava	10	278966	2527
	Lauri Vahre, Mart Laar	ENK	Minust jäävad ainult laulud	SL	D	Tõnu Lensment	28.07.2006	TK	Suur Munamägi	12	608604	4134
	Mart Kivastik	ENK	Põrgu wärk	SL	D	Hendrik Toompere jr	8.07.2005	TK	Viinistu kunstimuuseumi katlamaja	14	594706	3256
	Katrin Saukas	ENK	Under	SL	D	Merle Karusoo, Raimo Pass	20.11.2006	TK	Kumu auditoorium	11	266814	1416
	Merle Karusoo	ENK	Misjonärid	SL	D	Merle Karusoo	24.03.2005	TK	Rakvere Teatri väike saal	6	31148	557
2007	Mart Kivastik	ENK	Eesti asi	SL	K	Ingomar Vihmar	7.07.2007	TK	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava	19	2207333	10102
	Mart Kivastik	ENK	Kits viiuli ja õngega	SL	D	Raimo Pass, Aarne Üksküla	30.06.2006	TK	Viinistu kunstimuuseumi kalatsehh	14	397705	2936
	Mart Kivastik	ENK	Külmetava kunstniku portree	SL	D	Aleksander Eelmaa	3.07.2004	TK	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava	4	278966	331
	Lauri Vahre	ENK	Muna EÜE ehk Viimane kava	SL	taidl	Andrus Vaarik	20.07.2007	TK	Suur Munamägi	18	776645	4346
	Mart Kivastik	ENK	Sõdur	SL	D	Aleksander Eelmaa	30.03.2007	TK	Kumu auditoorium	18	322463	1935
	Katrin Saukas	EKD	Under	SL	D	Merle Karusoo, Raimo Pass	20.11.2006	TK	Kumu auditoorium	19	464481	2793
	Betti Alver, Heiti Talvik / Katrin Saukas	EKD	Võlg	SL	D	Merle Karusoo	28.11.2007	TK	Kuressaare Linnateater	11	87870	1499

Aasta	Näidendi autor (dramatiseerija)	Teksti tüüp	Lavastuse nimi	Lavastuse liik	Žanr	Lavastaja	Esiendus	Sinirühm	Statsionaarne mängukoht	Esituskorrad kokku	Piletitulu	Külastajaid kokku
2008	Mart Kivastik	ENK	Eesti asi	SL	K	Ingomar Vihmar	7.07.2007	TK	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava	9	459590	1933
	Andrus Kivirähk	ENK	Keiserlik kokk	SL	traK	Ingomar Vihmar	11.07.2008	TK	Viinistu kunstimuuseumi katlamaja	20	1339520	6543
	Mart Kivastik	ENK	Sõdur	SL	D	Aleksander Eelmaa	30.03.2007	TK	Kumu auditoorium	27	339702	4153
	Uku Uusberg	ENK	Vahepeatus	SL	traK	Uku Uusberg	20.07.2008	TK	Hüüru mõis	19	417570	1868
	Betti Alver, Heiti Talvik / Katrin Saukas	EKD	Võlg	SL	D	Merle Karusoo	28.11.2007	TK	Kuressaare Linnateater	28	339150	3599
2009	Mart Kivastik	ENK	Käsu Hansu ajalootund	SL	traK	Ingomar Vihmar	11.07.2009	TK	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava	16	417132	2726
	Martin Algus	ENK	Päris pea ehk Kreutzwaldi sõber	SL	K	Ingomar Vihmar	1.08.2009	TK	Pärispea vabaõhulava	5	24142	574
	Mart Kivastik	ENK	Sõdur	SL	D	Aleksander Eelmaa	30.03.2007	TK	Kumu auditoorium	8	16695	759
	Katrin Saukas	ENK	Tuult tiibadesse!	SL	D	Katrin Saukas	27.06.2009	TK	Hüüru mõis	11	68904	505
	Uku Uusberg	ENK	Vahepeatus	SL	traK	Uku Uusberg	20.07.2008	TK	Hüüru mõis	21	310111	2230
2010	Homayun Ghanizadeh	VNK	Antigone	SL	D	Homayun Ghanizadeh	11.08.2010	TK	Püha Katariina kirik	11	125642	843
	Mart Kivastik	ENK	Eesti asi	SL	K	Ingomar Vihmar	7.07.2007	TK	Viinistu kunstimuuseumi vabaõhulava	7	134479	884
	Uku Uusberg	ENK	Jõud	SL	müst	Uku Uusberg	8.08.2010	TK	Jäneda Pulli tall	13	250982	1753
	Ervin Õunapuu	ENK	Kuues maitse	SL	D	Ervin Õunapuu	12.11.2010	TK	Kanuti Gildi saal	2	3641	203
	Andrus Kivirähk	ENK	Orav ja Meri	SL	K	Andrus Vaarik	17.03.2004	TK	puudub	2		354
	Uku Uusberg	ENK	Vahepeatus	SL	traK	Uku Uusberg	20.07.2008	TK	Hüüru mõis	6	47479	968

2. lisa. R.A.A.A.M.-i loomingulised koosseisud lavastuste kaupa

R.A.A.A.M.-i lavastustes 2000–2010 osalenud näitlejad⁹

	2000	2002	2003	2004	2005		2006		2007			2008		2009			2010		Osatäitmis kokku		
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmitava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa muustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õngega Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EUE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreutzwaldi sõber	Tuult tiibadesse		Jõud	Kuues maitse
Argo Aadli														1				1			2
Ott Aardam		1																			1
Inga Allik										1											1
Ago Anderson										1										1	2
Märt Avandi						1															1
Maria Avdjushko	1																				1
Roman Baskin											1										1
Jüri Bulavin			1																		1
Aleksander Eelmaa				*			1				*										1
Homayun Ghanizadeh																				*	0
Aleksandr Ivaškevitš	1																				1
Kadi Jaanson			1																		1
Reigo Jaanson			1																		1
Maarja Jakobson							1														1
Jaak Johanson																	1				1
Mait Joorits																		1			1

⁹ Halliga on märgitud lavastaja.

	2000	2002	2003	2004	2005		2006		2007		2008		2009			2010			Osatäitmissi kokku		
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õnnega Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EUE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreuzwaldi söber	Tuult tiibadesse		Jõud	Kuues maitse
Janek Joost								1							1						2
Peeter Jürgens								1													1
Mikk Jürjens																		1			1
Piret Kalda	1																				1
Lauri Kaldoja																		1			1
Merle Karusoo	*	*	*		*	*			*			*									0
Ago-Endrik Kerge									1												1
Mart Koldits																	1				1
Herardo Kontreras	1																				1
Dmitri Kosjakov	1																				1
Dmitri Kukuškin	1																				1
Karol Kuntsel		1																			1
Alo Kõrve		1							1					1				1			4
Urmas Lattikas												1									1
Martin Leemets						1															1
Tõnu Lensment								*													0
Ülle Lichtfeldt																				1	1
Mari-Liis Lill															1	1					2
Markus Luik							1								1						2
Ain Lutsepp								1	1		1				1						4
Karin Lätsim		1																			1
Kleer									1				1								2

	2000	2002	2003	2004	2005		2006			2007			2008		2009			2010					
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õnnega	Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EUE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreuzwaldi söber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Osatäitmis
Maibaum																							
Mait Malmsten							1																1
Mikk Mikiver				1																			1
Egon Nuter									1	1					1								3
Tõnu Oja								1		1													2
Indrek Ojari															1								1
Raimo Pass	1			1			1	1		1					1		1					1	9
Ragne Pekarev																	1						1
Juri Potapov	1																						1
Margus Prangel							1																1
Inga Proode									1														1
Hannes Prikk						1																	1
Jaak Prints															1								1
Reelika Purv				1																			1
Rita Raave								1															1
Gert Raudsep															1								1
Elina Reinold										1									1			1	3
Küllü Reinumägi																						1	1
Anti Reinthal										1													2
René Reinumägi	1																						1
Jaak Rekkor											1												1
Emil Rutiku																		1					1

	2000	2002	2003	2004	2005		2006		2007		2008		2009			2010						
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õnnega Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EUE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreuzwaldi sõber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Osatäitmiisi kokku
Meelis Rämmeld								1														1
Tanel Saar	1																					1
Eduard Salmistu						1																1
Anneli Samedova			1																			1
Kristjan Sarv									1													1
Katrin Saukas	1								1			1						*				3
Sepo Seeman											1											1
Maria Soomets								1			1		1									3
Aarne Soro								1														1
Margus Stalte						1																1
Tiit Sukk							1								1	1						3
Tarvo Sõmer						1																1
Sten Zupping									1													1
Indrek Taalmaa											1									1		2
Margo Teder	1																					1
Taavi Teplenkov									1													1
Sulev Teppart				1			1		1						1							5
Mart Toome															1							1
Harriet Toompere							1															1
Hendrik Toompere jr				1			1															2

	2000	2002	2003	2004	2005		2006		2007			2008		2009			2010					
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu wärk	Kits viiuli ja õnnega Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EUE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreuzwaldi söber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Osatäitmis-i kokku
Raivo Trass									1			1										2
Ivo Uukkivi																1		1				2
Uku Uusberg														*				*				0
Jan Uuspõld							1			1												2
Andrus Vaarik								1			*										1	2
Liina Vahtrik				1																		1
Britta Vahur										1												1
Viire Valdma								1														1
Ingomar Vihmar										*				*		*	*					0
Velvo Väli						1																1
Ervin Öunapuu																				*		0
Aarne Üksküla				1			*															1
Kristjan Üksküla				1																		1
Sandra Üksküla															1							1

R.A.A.A.M.-i lavastuste 2000–2010 kunstnikud, valguskunstnikud, helikujundajad, koreograafid ja kostüümikunstnikud¹⁰

	2000	2002	2003	2004	2005		2006			2007		2008		2009			2010		Kunstnikutöid kokku					
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õngega	Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EÜE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreutzwaldi sõber		Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	
Kaspar Jancis													1										1	
Pille Jänes								1			1				1				1	1				5
Merle Karusoo			1		1																			2
Maret Kukkur	1																1							2
Kaarel Kurismaa				1																				1
Triinu Ootsing	1																							1
Jaagup Roomet						1				1														2
Katrin Saukas					1																			1
Ene-Liis Semper	1																							1
Taavo Tiko	1																							1
Artur Tšehhi															1									1
Liina Unt									1															1
Ivo Uukkivi																		1						1
Silver Vahre		1										1												2

¹⁰ Halliga on märgitud lavastaja.

	2000	2002	2003	2004	2005		2006			2007			2008		2009			2010					
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õngega	Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EÜE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreutzwaldi söber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Kunstnikutöid kokku
Inga Vares																					1	1	
Ervin Õunapuu							1					1									1	3	

	2000	2002	2003	2004	2005		2006			2007			2008		2009			2010					
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õngega	Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EÜE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreutzwaldi söber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Valguskunstnikutöid kokku
Priidu Adlas																	1		1	1	1	1	5
Pille Jänes								1															1
Tõnu Lensment									1														1
Sven Põdra								1		1				1									3
Triin Rahnu														1									1
Jaagup Roomet										1													1
Hendrik Toompere jr							1																1
Liina Unt								1															1

	2000	2002	2003	2004	2005		2006			2007			2008		2009			2010						
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õngega	Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EÜE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Käsu Hansu ajalootund	Päris pea ehk Kreutzwaldi sõber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Helikujundusi kokku	
Märt Avandi						1																	1	
Roman Baskin												1												1
Homayun Ghanizadeh																						1	1	
Merle Karusoo					1																		1	
Urmas Lattikas	1	1							1				1					1					5	
Toomas Lunge											1												1	
Tõnu Lensment								1															1	
Raimo Pass				1			1																2	
Katrin Saukas					1																		1	
Hirvo Surva										1													1	
Hendrik Toompere jr							1																1	
Ivo Uukkivi																	1						1	
Pärt Uusberg																			1				1	
Uku Uusberg																			1				1	
Ardo Ran Varres																1							1	
Ervin Õunapuu																					1		1	

	2000	2002	2003	2004	2005		2006			2007			2008		2009			2010					
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õngega	Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EÜE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Kásu Hansu ajalootund	Páris pea ehk Kreutzwaldi söber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Koreograafid kokku
Aleksandr Ivaškevitš	1																						1
Laine Mägi						1																	1
Reelika Purv			1																				1
Stiina Sevostjanova													1										1
Aleksei Zverev			1																				1

	2000	2002	2003	2004	2005		2006			2007			2008		2009			2010					
	SOS	HIV	Eestisse sündinud	Külmetava kunstniku portree	Kes ma olen - Eestimaa mustlased	Misjonärid	Põrgu värk	Kits viiuli ja õngega	Minust jäävad ainult laulud	Under	Eesti asi	Muna EÜE ehk Viimane kava	Sõdur	Võlg	Keiserlik kokk	Vahepeatus	Kásu Hansu ajalootund	Páris pea ehk Kreutzwaldi söber	Tuult tiibadesse	Jõud	Kuues maitse	Antigone	Kostüümi-kunstnikutöid kokku
Mare Raidma				1			1																2
Jaanus Vahtra											1												1

3. lisa. R.A.A.A.M.-i tulud (Eesti kroonides)

Enne 2004. aastat puuduvad võrreldavad andmed. 2004.–2010. aasta andmed põhinevad „Teatrielu” ja Eesti teatristatistika kogumikes avaldatud majandusstatistikal.

	Omatulud				Toetused										Muud tulud	OMATULUD JA TOETUSED KOKKU	
	Piletitulu omaetendustelt	Muudelt omaäritustelt	Muud tulud	Omatulud KOKKU	Tegevustoetus	Projektitoeetus	Muud toetused	Kultuurkapital	Toetused riigieelarvest	Toetused omavalitsustelt	Toetused teistelt omavalitsustelt	Välisfondidest		Muud	Toetused riigieelarvest, omavalitsustelt jm KOKKU		Muud tulud
												Muud	EL				
2004	990316		31300	1021616	140000				140000					510272	650272		1671888
2005	2268901		140890	2409791	543280	237308			780588			321461		394000	1102049	671	3511840
2006	2773307			2773307	450544	200000	134350		784894	40000				540000	1218894	118183	3992201
2007	4046378		117396	4163774	455753	69665	160000	76000	761418	60000				540000	1361418	90087	5525192
2008	2757649		185685	2943334	1620533	223500		23000	1867033	30000				307000	2204033	5170	5147367
2009	836894		250764	1087658	1293249	5583			1298832	20000				200000	1518832	3125	2606490
2010	545277	88059	95206	728542	1097105	45000		426626	1568731	30000	47000			190000	1835731	1349	2564273

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merle Milva,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Raamist ruumini – R.A.A.A.M.-i arengulugu 2000–2010”,

mille juhendaja on professor Anneli Saro,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus **9. mail 2014.**